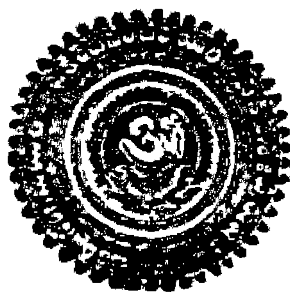
ముముక్షుజన గ్రంథమాలా ప్రచురణ:

81/9-29

అమృతవాహిని

పంచమలహరి

శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్య

శ్రీ శ్రీ శ్రీ (1008) సీతారామయతీంద్రులు

ముముక్షుజన మహాపీఠాధిపతులు

ప్రథమ ముద్రణము
వేయి ప్రతులు

సర్వస్వామ్యములు
ప్రకాశకులవి.

సంపాదకురాలు

కుమారి ముత్తీవి అలమేలుమంగతాయారు

ప్రతులకు:

ముముక్షుజన గ్రంథమాల
పానుగంటి భవనం
పానుగంటివారివీధి
రామచంద్రరావుపేట
ఏలూరు.
ప॥ గో॥ జిల్లా.

డిసెంబరు
1974

ముముక్షువు
ముద్రణాలయము
వవరుపేట
ఏలూరు.

సంపాదకీయము

'అమృతవాహినీ' భూధరాయితులగు శ్రీ శ్రీ శ్రీ యతీంద్ర గురుదేవుల చరణ కమలములకు అనంత ప్రణామములు : 'అమృతవాహిని' పంచమలహరికై ఆతురతతో నిరీక్షించు చున్న ఆంధ్రపఠితృలోకమును, ఆలస్యమునకు క్షమాభిక్ష నర్థించుచు, ఈ నాటికైన ఇట్లు అందింపగలిగినందులకు ఆనందించుచున్నాము.

'అమృతవాహిని' సమగ్రముగ, సత్వరముగ వెలువడ వలయునను అభిలాషతో, ఆదరముతో, అన్నివిధముల అండదండలుగ ఉండి శ్రీ గురుదేవుల ఆశీఃపాత్రములైన శ్రీశ్రీశ్రీ తేలప్రోలు, శ్రీశ్రీశ్రీ నూరవరం, శ్రీశ్రీశ్రీ బొబ్బిలి, శ్రీ శ్రీ శ్రీ చిక్కవరం రాజకుటుంబములకు కృతజ్ఞతా పూర్వకముగ అభివాదము లర్పించుచున్నాము.

ముఖ్యముగ – ఈ పంచమలహరి ముద్రణకైన వ్యయ మును శ్రీకృష్ణార్పణముగ సమర్పించి ధన్యులైన సోదర సాధకులు శ్రీ వండూరి శేషాచార్యులుగారికి – ఏజెంటు – ఆంధ్రాబ్యాంకు, క్లష్టర్ బ్రాంచి – పొన్నూరు – కృతజ్ఞత తెలుపుచు, శ్రీ గురుదేవుల అనుగ్రహమున వారు ఐహిక ముగ, పారమార్థికముగ సుఖశాంతు లనుభవింతురుగాక అని ఆశించుచున్నాము.

–సంపాదకులు.

పీఠిక

అర్జునుని నిమిత్తమాత్రముగ చేసికొని, గీతా రూపముగ సార్వకాలికము, సార్వజనీనము అయిన మహాప్రబోధమును చేసినాడు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ.

కరుణ దివ్యమైనది. ప్రతివ్యక్తియును కరుణతో నిండి తొణికిసలాడు హృదయము కలిగియుండవలెను. మోహము క్షుద్రమైనది. ఏ స్థితిలోను మోహమును దరిచేరనీయరాదు. కరుణ, మోహము రెండును సామాన్యదృష్టికి ఒకేవిధముగ భాసించును. అందుచే ఈ సందర్భమున అప్రమత్తత ఎంతయో అవసరము. మోహమును కరుణగా భావించి పెంచుకొనుట గాని, కరుణను మోహముగా భావించి త్రుంచుకొనుటగాని చేయరాదు. ఇందు మొదటి తప్పు జరిగినది అర్జునునివలన.

అర్జునుని ఆ వ్యామోహమును నిర్మూలించుటకు ద్వితీయాధ్యాయమున ఆత్మానాత్మ వివేకమునుగూర్చి ప్రబోధించినాడు పరమాత్మ.

అప్పటి ప్రజలలో కర్మ బంధనకారణము అన్న భ్రమాత్మకమైన ప్రతీతి బాగుగ వ్యాపించియుండుటచే, కర్మ బంధనకారణము కాదనియును, మోక్షమునకు ప్రతిబంధకము కాదనియును, నిజమైన బంధనకారణము మనస్స్వభావమే - అనియును ప్రతిపాదింపదలచి, ఎట్టిభావముతో

కర్మ చేయవలయునో, ఎట్టి భావముతో చేసిన ప్రతిబంధకము కాకపోవుటేగాక, మిక్కిలి భగవత్ప్రాప్తిరూపమైన మహాఫలమునకు - మోక్షమునకు - సాధనమగునో ఆ విధానమును - సమత్వబుద్ధియోగమును - మూడవ అధ్యాయమలో నిరూపించినాడు పరమాత్మ.

ఇక 'గుహ్యాతమము' అని, నాలుగవ అధ్యాయమున తన అవతార స్వరూప గుణ వైభవాములను వివరించి ప్రవచించినాడు పరమాత్మ.

అంతవరకు వినిన అర్జునునకు ఒకసందేహము కలిగినది- కృష్ణపరమాత్మ కర్మయోగమును బోధించుచున్నాడా, కర్మసన్న్యాసమును బోధించుచున్నాడా అని. కర్మసన్న్యాసమును పొగడుచు బోధించుచున్నట్లు ఒకమారును, కర్మయోగమునే పొగడుచు బోధించుచున్నట్లు ఒకమారును అనిపించుచున్నది. ఈ రెంటిలో తనకు తగినది ఏది? కర్తవ్యమేది? - ఇది అర్జునుని సంశయము.

నిజమునకు లోకమున అనాదిగ కర్మసన్న్యాస కర్మ మార్గములు రెండును వ్యాప్తియందున్నవి. గీతా ప్రబోధ కాలమునకు కర్మసన్న్యాసమార్గముకూడ బహుళప్రచారమున ఉండియుండవచ్చును. అందుచేతనే అర్జునుడు కర్మను విరోధించుచు, ఘోరహింసారూపమైన ఈ కర్మమార్గమును విడిచి, భిక్షాన్నముతో క్షున్నివారణ చేసికొనుచు ఏ జంజాటమును లేక, శాంతముగ ఏ కొండ గుహాలోనో

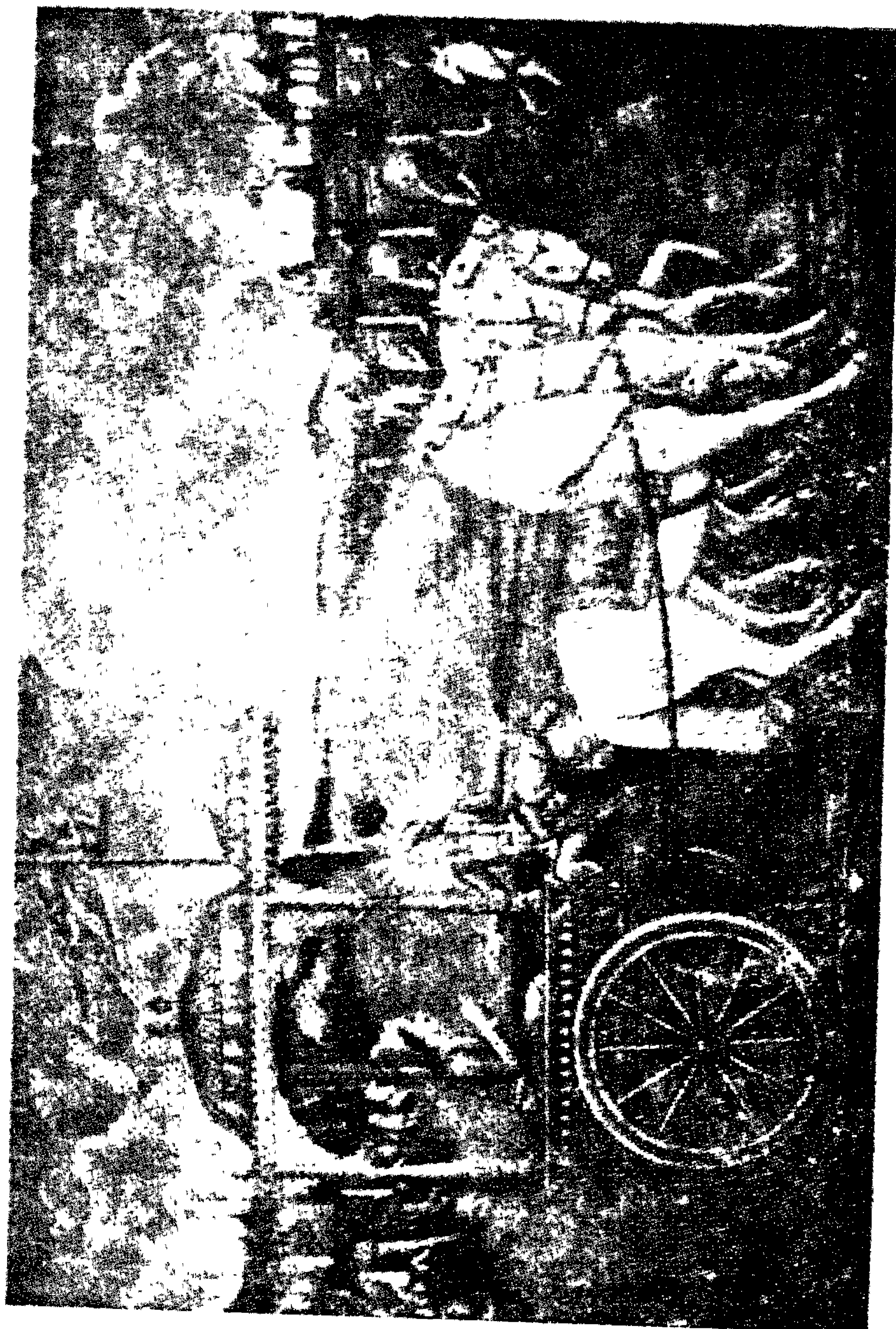
ఉన్నయెడల సుఖమును, జన్మరాహిత్యమును పొందవచ్చునని భ్రమించి, వాదించుటకు ఆరంభించినాడు.

స్వధర్మమైన ధర్మయుద్ధమునందు విముఖత, పరధర్మమైన భిక్షాటనమునందు సుముఖత కలిగియున్న అర్జునుడు పరమాత్మబోధనలోని యాథార్థ్యమును సరిగ గ్రహింపలేక, తికమకపడి, కృష్ణపరమాత్మ బోధకే స్వవచో వ్యాఘాత దోషమును అంటగట్టుచున్నాడు.

ఆతని భ్రమాత్మకమైన ఆ భావమునకు నవ్వుకొనుచు పరమాత్మ కర్మసన్న్యాసమును, కర్మయోగమును - రెండును మోక్షదాయకములే అనియు, అయినను కర్మసన్న్యాసము కంటె, కర్మయోగము శ్రేష్ఠమైనది అనియు ప్రతిపాదించి, నిరూపించినాడు. ఈ అయిదవ అధ్యాయమున ఈ విషయమే ప్రధానముగ చర్చింపబడి, నిరూపింపబడినది.

అవధానము ఏ మాత్రము కొరవడినను - అర్జునునంతవాడు తికమకపడిన ఈ సందర్భము అవగతమగుట కష్టముగదా ! పాఠకులు సావధాన చిత్తులరై చింతగింతురు గాక !

— సీ తా రా మ య తి.

ఓం శ్రీ పరమాత్మనే నమః

శ్రీమద్భగవద్గీతా - పంచమోఽధ్యాయః

కర్మ సన్న్యాస యోగః

అర్జున ఉవాచ :—

శ్లో॥ సన్న్యాసం కర్మణాం కృష్ణ !
పున ర్యోగం చ శంససి ।
య చ్ఛ్రేయ ఏతయో రేకం
త న్మే బ్రూహి సునిశ్చితమ్ ॥ 1

ప. వి :– సన్న్యాసం, కర్మణాం, కృష్ణ, పునః, యోగం, చ, శంససి, యత్, శ్రేయః, ఏతయోః, ఏకం, తత్, మే, బ్రూహి, సునిశ్చితమ్.

టీక :—

కృష్ణ = ఓ కృష్ణా !
కర్మణాం సన్న్యాసం = కర్మ సన్న్యాసమును,
పునః = మరల,
యోగంచ = కర్మయోగమును,
శంససి = పొగడుచున్నావు.
ఏతయోః = ఈ రెంటిలో,
యత్ = ఏది,
శ్రేయః = శ్రేయస్కరమైనదిగా,
సునిశ్చితమ్ = బాగుగా నిశ్చయింప బడినదో,

తత్ = దానిని,

మే = నాకు,

బ్రూహి = చెప్పుము.

తా. అర్జునుడు అడుగుచున్నాడు - కృష్ణా! నీవు కర్మసన్న్యాసమును, కర్మయోగమును కూడ ప్రశంసించుచున్నావు. **ఈ రెంటిలో ఏ ఒక్క దానిచే నాకు శ్రేయస్సు నిశ్చితమై యున్నదో దానిని చెప్పుము.**

అమృతవాహిని :-

కృష్ణా! కొంతసేపు కర్మసన్న్యాసమును పొగడుచున్నావు. మరల కొంతసేపు కర్మయోగమును పొగడుచున్నావు. ఈ రెంటిలో ఏది ఆచరణలో పెట్టవలయును? పోనీ, ఈ రెండును ఆచరణములో పెట్టుకొందమనిన రెండును పరస్పర విరుద్ధములుగదా! అట్టి ఈ రెంటిని ఎవరైనను ఒకే కాలమునందు ఎట్లు ఆచరణలో పెట్టుకొనగలడు? ఏదో ఒకటియే ఆచరించవలయును. దానిని నేను ఆలోచించి నిర్ణయించుకొనలేను. కనుక నీవే ఈ రెంటిలో ఏది శ్రేయస్కరమో దానిని నిర్ణయించి చెప్పుము అని అడిగినాడు అర్జునుడు.

కృష్ణపరమాత్మ నాల్గవ అధ్యాయములో "కర్మణ్యకర్మ యః పశ్యేత్" 'ఎవడు కర్మయందకర్మను చూచునో' (4-18) అనియును, "జ్ఞానాగ్నిదగ్ధ కర్మాణం" 'ఎవని కర్మలు జ్ఞానము అనెడి అగ్నిచేత దగ్ధము చేయబడినవో' (4-19) అనియును, "బ్రహ్మార్పణం బ్రహ్మహవిర్బ్రహ్మాగ్నౌ బ్రహ్మణాహుతం, బ్రహ్మైవ తేన గంతవ్యం బ్రహ్మకర్మ సమాధినా" 'బ్రహ్మమే అర్పణము, బ్రహ్మమే హవిస్సు, బ్రహ్మమే అగ్ని, కర్తయును బ్రహ్మమే - ఈ విధముగ సర్వత్ర బ్రహ్మభావన

కలిగియున్నవానిచేత పొందబడునది బ్రహ్మమే' (4–24) అనియును, "శ్రేయాన్ ద్రవ్యమయా ద్యజ్ఞాత్ జ్ఞానయజ్ఞః పరంతప ! సర్వం కర్మాఖిలం పార్థ జ్ఞానే పరిసమాప్యతే" 'ఓ పరంతపా ! ద్రవ్యమయమైన యజ్ఞముకంటె జ్ఞానయజ్ఞము శ్రేష్ఠము. ఓ పార్థా ! అన్నిరకములైన కర్మలను జ్ఞానమునందే పర్యవసించుచున్నవి' (4–33) అనియును, "జ్ఞానాగ్ని స్సర్వకర్మాణి భస్మసాత్ కురుతే తథా" 'జ్ఞానము అనబడు అగ్ని సర్వకర్మలను భస్మము చేయుచున్నది' (4–37) అనియును, చెప్పిన చోటులనెల్ల జ్ఞానమే పొగడబడినది అని అర్జునుడు తలచినాడు. ఇంతయును ఇట్లు చెప్పి చివరకు "తస్మా దజ్ఞాన సంభూతం హృత్స్థం జ్ఞానాసి నాత్మనః । ఛిత్త్వైనం సంశయం యోగ మాతిష్ఠోత్తిష్ఠ భారత" 'కనుక, అర్జునా ! నీ హృదయమందున్న అజ్ఞాన మూలకమైన ఈ సంశయమును జ్ఞానము అను ఖడ్గములో తెగనరికి, యోగమును ఆశ్రయింపుము అని కర్మయోగమునే ఆచరించవలసినదిగ, యుద్ధము చేయవలసినదిగ చెప్పినాడు. ఇంతవరకు అర్జునునకు బోధింపబడిన గీతలో "ఏవం జ్ఞాత్వా కృతం కర్మ పూర్వైరపి ముముక్షుభిః" 'ఈ విధముగ తెలిసికొని పూర్వకాలములోని ముముక్షువులు కూడ కర్మ చేసిరి' (4–15) అనియును, మూడవ అధ్యాయ ప్రారంభములో అర్జునుడు "జ్యాయసీచే త్కర్మణ స్తే మతా బుద్ధి ర్జనార్దన ! తత్కిం కర్మణి ఘోరే మాం నియోజయసి కేశవ !" "వ్యామిశ్రేణేవ వాక్యేన బుద్ధిం మోహయసీవ మే । త దేకం వద నిశ్చిత్య యేన శ్రేయోఽహ మాప్నుయాం" 'ఓ జనార్దనా ! కర్మ కంటె బుద్ధి – జ్ఞానము – శ్రేష్ఠము అని నీ మతమైనచో, కేశవా ! నన్నెందుకు ఈ ఘోరమైన కర్మయందు నియోగించుచున్నావు ? కలగలుపుగా నున్న నీ వాక్యములతో నా బుద్ధిని భ్రమపెట్టుచున్నట్లున్నావు. నాకు శ్రేయస్సు లభింపజేయు ఒకే ఒక్క అంశమును నిశ్చయించి

చెప్పుము' అని ప్రశ్నచేసిన తరువాత కూడ కృష్ణపరమాత్మ "యస్త్వింద్రియాణి మనసా నియ మ్యారభతేఽర్జున ! కర్మేంద్రియైః కర్మయోగ మసక్తస్స విశిష్యతే" 'అర్జునా ! ఎవడు మనస్సుతో ఇంద్రియములను నిగ్రహించి, ఆసక్తిలేక కర్మేంద్రియములచేత కర్మయోగము ఆచరించునో వాడు శ్రేష్ఠుడు' (3–7) అనియును, "నియతం కురు కర్మ త్వం కర్మ జ్యాయో హ్యకర్మణః" 'శాస్త్ర విహితమైన కర్తవ్య కర్మను చేయుము. కర్మచేయకుండుట కంటె కర్మ చేయుటయే శ్రేష్ఠము' (3–8) అనియును, "యజ్ఞశిష్టాశిన స్సంతో ముచ్యంతే సర్వకిల్బిషైః" 'యజ్ఞమునందు భగవదర్పణము చేసి మిగిలిన అమృతము అనెడి అన్నమును భుజించెడి సత్పురుషులు సమస్త పాపముల నుండియును విడువబడుచున్నారు' (3–13) అనియును, "తస్మా దసక్త స్సతతం కార్యం కర్మ సమాచర ! అసక్తో హ్యాచర న్కర్మ పర మాప్నోతి పూరుషః" 'కాబట్టి ఆసక్తి లేని వాడవై కర్తవ్య కర్మను చేయుము. ఆసక్తిలేక కర్మములు చేయుచున్న మానవుడు పరమపదమును పొందుచున్నాడు' (3–19) అనియును, "కర్మణైవహి సంసిద్ధి మాస్థితా జనకాదయః" 'జనకుడు మొదలగు జ్ఞానులందరును నిష్కామకర్మచేతనే గదా పరమపదమును పొందిరి' (3–20) అనియును, "న మే పార్థాస్తి కర్తవ్యం త్రిషు లోకేషు" 'ఓ అర్జునా ! నాకు కర్తవ్యము ఏమియును లేదు. మూడు లోకములలో కూడ నాకు పొందవలసినది ఏదియును లేదు. అనగా అన్నియును నా అధీనము లోనే ఉన్నవి. అయినను ఇట్టి నేను కూడ కర్మను చేయుచున్నాను, (3–22) అనియును, "సక్తాః కర్మ ణ్యవిద్వాంసో యథా కుర్వంతి భారత ! కుర్యా ద్విద్వాం స్తథాసక్త శ్చికీర్షు ర్లోక సంగ్రహమ్" 'కావున, ఓ అర్జునా ! అజ్ఞానులైన ప్రజలు ఆసక్తితో – ఫలాపేక్షతో – కర్మలు చేయుచున్నట్లు, జ్ఞాని కూడ ఆసక్తిలేనివాడై, లోకసంగ్రహము కొఱకు

కర్మ చేయవలయును' (3-25) అనియును కర్మయోగమును పొగడినాడు. ఇక ఆ మూడవ అధ్యాయములోనే "య స్త్వాత్మరతి రేవ స్యా దాత్మ తృ ప్తశ్చ మానవః। ఆత్మన్యేవ చ సంతుష్ట స్తస్య కార్యం న విద్యతే" "నై వ తస్య కృతేనార్థో నాకృతే నేహ కశ్చన। న చాస్య సర్వభూతేషు కశ్చి దర్థవ్యపాశ్రయః" (3-17, 18) 'ఆత్మయందే రతుడును, ఆత్మ యందే తృప్తుడును, ఆత్మయందే సంతుష్టుడును అగు వానికి చేయదగిన కర్మ – చేయవలసిన కర్మ – ఏదియునులేదు. అతనికి ఈ లోకమునందు కర్మ చేయుటచేతగాని, చేయకపోవుట చేతగాని ఎంతమాత్రమును లాభ నష్టములులేవు. అతనికి పిపీలికాది బ్రహ్మపర్యంతమైన సకల భూతము అందును, ఆశ్రయించి సంపాదించవలసిన స్వార్థము ఈషణ్మాత్రము కూడ లేదు' అనియును జ్ఞానమును పొగడినాడు. ఈ కారణముచేత అర్జునుడు ఏదియును నిశ్చయించుకొనలేక తబ్బిబ్బు చెందినాడు.

మూడవ అధ్యాయము మొదట అర్జునుడు కర్మను, జ్ఞానమును కూడ పొగడియుండుటచేత ఆ కలగలుపు మాటలతో భ్రమచెంది, "వ్యామిశ్రేణేవ వాక్యేన బుద్ధిం మోహయసీవ మే" 'కలగలుపు మాటలతో నా బుద్ధిని భ్రమింపజేయుచున్నట్లున్నావు' అని చెప్పికొంటినే, తరువాత మరల ఇట్లు రెంటిని పొగడుచున్నాడే అని కొంచెము తబ్బిబ్బు చెందిన వాడై, "నాకేమియును తెలియదు. ఈ రెంటిలో ఏది శ్రేయస్కరమైనదో అది నీవే నిశ్చయించి చెప్పుము" అని కోరినాడు.

నిజమునకు అర్జునునికి కృష్ణపరమాత్మ కర్తవ్యమును నిరూపించి, ఆజ్ఞాపించియేయున్నాడు. బాగుగా కలతచెందియుండుటచే గ్రహించ లేకుండ ఉన్నాడు అర్జునుడు. "తస్మా ద్యుధ్యస్వ భారత" (2-18) 'కాబట్టి అర్జునా ః యుద్ధము చేయుము' అనియును, "తస్మా దు త్తిష్ఠ కౌంతేయ యుద్ధాయ కృతనిశ్చయః" (2-37) 'కనుక అర్జునా౹ యుద్ధము

సేయుటకే కృతనిశ్చయుడవై లెమ్ము' అనియును, "తదర్థం కర్మ కౌంతేయ! ముక్తసంగ స్సమాచర" (3-9) 'అర్జునా! యజ్ఞము కొరకు ఆసక్తి రహితుడవై కర్మ చేయుము' అనియును, "నియతం కురు కర్మ త్వం" (3-8) 'నియమిత కర్మ చేయుము' అనియును, "తస్మా దసక్త స్సతతం కార్యం కర్మ సమాచర" (3-19) 'కాబట్టి ఎల్లప్పుడును ఆసక్తి రహితుడవై కర్తవ్యమైన కర్మను బాగుగ ఆచరింపుము' అనియును, "నిరాశీ ర్నిర్మమో భూత్వా యుద్ధ్యస్వ విగతజ్వరః (3-30) 'ఫలాపేక్ష లేక, మమకార రహితుడవై, వ్యసనము లేనివాడవై, యుద్ధముచేయుము' అనియును, "కురు కర్మైవ తస్మా త్త్వం పూర్వైః పూర్వతరం కృతం" (4-15) 'కాబట్టి నీవు కూడ పూర్వులచేత చేయబడినట్టిదియును, బహు పురాతనమైనట్టిదియును అగు కర్మనే చేయుము' అనియును, "తస్మా దజ్ఞాన సంభూతం హృత్స్థం జ్ఞానాసి నాత్మనః। ఛిత్త్వైనం సంశయం యోగ మాతిష్ఠోత్తిష్ఠ భారత" (4-42) 'ఓ అర్జునా! కాబట్టి నీ హృదయ మందున్నదియును, అజ్ఞానమువలన పుట్టినదియును అగు ఈ సంశయ మును, జ్ఞానమనెడి ఖడ్గముతో నరికివేసి, కర్మయోగమును ఆచరింపుము. లెమ్ము!' అనియును, ఇంతవరకు ఆరుచోట్ల 'నీవు కర్మయోగమునే- యుద్ధమునే- చేయుము' అని వాచ్యముగ విధించినాడు. అయినను చిత్తము బాగుగ కలతచెందియుండుటచేత అదే మరల మరల అడుగుచున్నాడు అర్జునుడు.

అవతారిక :-

అర్జునుడు అడిగిన ప్రశ్నకు సమాధానము చెప్పుచు శ్రీకృష్ణ పరమాత్మ ఈ రెండవ శ్లోకము ప్రారంభించినాడు.

శ్రీ భగవానువాచ :-

శ్లో॥ సన్న్యాసః కర్మయోగశ్చ
నిఃశ్రేయసకరా వుభౌ
తయోస్తు కర్మ సన్న్యాసాత్
కర్మయోగో విశిష్యతే॥ ౨

ప. వి :- సన్న్యాసః, కర్మయోగః, చ, నిఃశ్రేయసకరా, ఉభౌ, తయోః, తు, కర్మసన్న్యాసాత్, కర్మయోగః, విశిష్యతే.

టీక :—

సన్న్యాసః = కర్మసన్న్యాసమును,
కర్మయోగశ్చ = కర్మయోగమును,
ఉభౌ = అను నీ రెండును,
నిఃశ్రేయసకరౌ = మోక్షమును కలుగజేయునవే.
(తథాపి = అయినను)
తయోస్తు = రెండింటిలోను,
కర్మసన్న్యాసాత్ = కర్మసన్న్యాసముకంటె,
కర్మయోగః = కర్మయోగము
విశిష్యతే = శ్రేష్ఠమైనది.

తా. శ్రీ భగవంతుడు చెప్పుచున్నాడు - కర్మసన్న్యాసమును, కర్మయోగమును రెండును కూడ మోక్షదాయకములే. ఆ రెంటిలో కర్మసన్న్యాసము కంటె కర్మయోగమే శ్రేష్ఠమైనది.

అమృతవాహిని :-

ఈ శ్లోకములో కృష్ణపరమాత్మ బాగుగ నిర్ణయించి నిశ్చయించి చెప్పుచున్నాడు. సమాధానము రెండు భాగములుగ ఉన్నది. ఒకటి – కర్మ సన్న్యాసము, కర్మయోగముకూడ మోక్షము నిచ్చునవియే అని ముందు సమాధానము. మానవకల్పితములైన మార్గములైనచో అవి మోక్షమును కలుగజేయగలవా లేవా అను సందేహము సహజము. ఏలయనగా :– "మమ మాయా దురత్యయా" అని చెప్పబడిన భగవన్మాయను ఎవడును అతిక్రమించలేడు గదా ! కనుక బ్రహ్మాదిదేవతలు సైతము మాయకు లోబడినవారే. వారి బుద్ధియును భ్రమప్రమాదములు అను దోషములు కలదే. అందుచేత వారు స్వతంత్రముగ ఏది ఆలోచించినను వారి ఆలోచనలచేత తేలిన సిద్ధాంతములు సరియైనవి కావచ్చును. కాక పోవచ్చును. కాని, ఈ రెండు మార్గములును భగవంతుడు ఏర్పాటు చేసినవే. మూడవ అధ్యాయములో మూడవ శ్లోకములో "లోకేఽస్మిన్ ద్వివిధా నిష్ఠా పురా ప్రోక్తా మయానఘ !" 'ఓ అర్జునా ! పూర్వము నందు జ్ఞానయోగము – కర్మసన్న్యాసము – కర్మయోగము అను ఈ రెండు నిష్ఠలును – మార్గములును – నాచేతనే చెప్పబడినవి' అని భగవానుడే స్వయముగ చెప్పియున్నాడు. అందువలననే ఈ రెండు మార్గములును మోక్షదాయకములే అని భగవానుడు ఇక్కడ చెప్పుట.

ఇక రెండవదానిలో – అయినను, ఈ రెండు మార్గములలో కర్మసన్న్యాసముకంటె కర్మయోగమే మిక్కిలి శ్రేష్ఠమైనది అని చెప్పియున్నాడు. ఈ విషయము చాల జాగ్రత్తగ పరిశీలించవలసియున్నది.

మానవుడేమి చేయవలయును ?

తరించుటకై జీవునకు భగవంతునిచేత ఈ మానవదేహము ప్రసాదింపబడినది. ఒక్క మానవదేహము తప్ప ఇంక ఏ దేహమును

తరించుటకు ఉపయోగింపనదికాదు. అందుచేతనే ఈ మానవదేహమును గూర్చి శాస్త్రములలో "మోక్షద్వారం సుదుర్లభం" అని చెప్పబడి యున్నది. అనగా జీవుడు మోక్షము పొందవలయునన్నచో, మానవ దేహము ద్వారానే పొందవలయును. మోక్షద్వారమైన మానవదేహము 'సుదుర్లభం' – దొరకుట చాలకష్టము. ఒక్క భగవంతుని అనుగ్రహము వలన లభించవలసినదే. ఎట్లో అట్లు దొరకినది – ఇది జలబుద్బుద సమానము. క్షణభంగురము. ఇది ఈ మానవదేహమును భగవదనుగ్రహముచేత పొందికూడ ఈ దేహము పడిపోవులోపల దీనిచేత పొందవలసిన ప్రయోజనము పొందకపోయినయెడల అంతకంటె తెలివితక్కువతనమేముండును ? కనుక ఈ మానవదేహము లభించినందుకు మోక్షమునకే ప్రయత్నించవలయును. అయితే మోక్షమునకెట్లు ప్రయత్నించవలయును ? మార్గమేది? భగవంతుడు "ద్వివిధా నిష్ఠా పురా ప్రోక్తా మయానఘ" 'పూర్వమే నాచేత రెండు మార్గములు చెప్పబడినవి, అని చెప్పియున్నాడు. అవియే జ్ఞానయోగము, కర్మయోగము. జ్ఞానయోగమనినను, సాంఖ్యయోగమనినను, కర్మసన్న్యాసయోగ మనినను పర్యాయపదములుగనే భగవానుడు ప్రయోగించియున్నాడు. కర్మయనియు, యోగ మనియును, కర్మయోగ మనియును, కర్మయోగమును గురించి ప్రయోగించియున్నాడు. కనుక కర్మసన్న్యాసము, కర్మయోగముకూడ మోక్షదాయకములే అని చెప్పియుండుటచే, మోక్షమును కోరువారు ఈ రెండు మార్గములలో దేనినైనను స్వీకరించవచ్చును. కాని కృష్ణపరమాత్మ అభిప్రాయము ప్రకారము ఈ రెంటిలో కర్మయోగమే మిక్కిలి శ్రేష్ఠమైనది.

ఈ రెండును మోక్షదాయకములే అయినప్పుడు 'అందులో ఒకటి శ్రేష్ఠము' అని ఎందుల కనవలయును ?

మానవులు రెండు రకములైన వారుందురు. ఒకరకమువారు ఇతరులకు అపకారము చేయరు. ఉపకారమును చేయరు. వారిహితమేదో వారు చూచుకొనుచుపోదురు. ఇంకొక రకమైనవారు తమ హితమును చూచుకొనుచు, తమకు వీలున్నంతవరకు, చేతనైనంతవరకు అవకాశమును ఏమాత్రమును జారవిడుచుకొనకుండ ఇతరుల హితముకొరకు కూడ పాటుపడుచుందురు. మొదటి తరగతి వారికి కర్మసన్న్యాసమును, రెండవతరగతి వారికి కర్మయోగమును సరిపడును.

కొంతమందికి కర్మ బంధనకారణమని బాగుగా అభిప్రాయమేర్పడియున్నది. కర్మయే జీవులకు బంధనమైన, మోక్షప్రాప్తికి సంబంధించిన సాధనమే కర్మసన్న్యాసముతో ప్రారంభము కావలసి వచ్చును. ఒకదశలోమాత్రము కర్మలు చేయుట ఎట్లు పొసగును? శంకర, రామానుజ, మధ్వాది మతప్రవర్తకులందరును కూడ అంతఃకరణ శుద్ధికొరకు నిష్కామ్యముగా కర్మలు చేయవలయుననియే విధించియున్నారు. కర్మయే బంధనకారణమైన కామ్యముగా చేసినను, నిష్కామ్యముగా చేసినను బంధించియే తీరవలయును. కాని అట్లులేదు. నిష్కామ్యముగా చేసిన కర్మ అంతఃకరణము నందలి మలినమును, దోషములను పోగొట్టి పరిశుద్ధి చేయునని చెప్పియున్నారు. దీనినిబట్టి ఆలోచించిన బంధ మోక్షములకు కారణము భావముగాని కర్మకాదు. అందువలననే "నైవతస్య కృతేనార్థో నాకృతే నేహకశ్చన" (3-18) అనినట్లు అట్టి మహాత్ములకు కర్మ చేయుటచేతగాని, చేయకపోవుటచేత గాని, కలుగు లాభనష్టములు ఎంతమాత్రమును ఉండవు. కనుక అట్టివారు కర్మ చేసినను, చేయకపోయినను ఒకటే. అయినప్పుడు వారు కర్మచేసినచో ఆ కర్మచేత లోకమునకు మేలుకలుగు సందర్భములో వారు ఎందుకు చేయరాదు? చేసినందువలన వారికి నష్టములేదాయె;

లోకమునకు మేలగును; ఈ ప్రపంచములో మహాభక్తిజ్ఞానవంతులైన మహాత్ములు తమకు కాదని చేయనంతమాత్రమున, తాము కర్మ చేసిన లోకమునకు హితము కలుగుచుండగా, కర్మచేసినను, చేయకపోయినను తమకు బాధనష్టములు లేనందున ఇతరుల మేలుకొరకు తామెందుకు చేయవలయునని కర్మచేయక ఊరకుండగలరా ? అని నాకిక చెప్పెదనా ? అందుకనియే దయామయుడైన శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “న మే పార్థాస్తి కర్తవ్యం త్రిషు లోకేషు కించన నానవాప్తమవాప్తవ్యం వర్త ఏవ చ కర్మణి” ‘అర్జునా ! నాకు కర్మచేయవలసిన అవశ్యకము ఏంతమాత్రమునులేదు. మూడులోకములలో నాకు కానిది ఏదియునులేదు. కాబట్టి నాకు ఇది కావలయును అను కోరికయులేదు. అయినను నేను కూడ కర్మచేయుచునే యున్నాను’ అని చెప్పుచున్నాడుగదా ! కారణముకూడ తెలుపుచున్నాడు. “యద్యదాచరతి శ్రేష్ఠస్తత్తదేవేతరో జనః । స యత్ప్రమాణం కురుతే లోకస్తదనువర్తతే” ‘జ్ఞానాదిగుణములుగల మహాత్ములు దేనిని చేయుదురో ఇతర ప్రజలు సైతము దానినే చేయుదురు. ఆ మహాత్ములు దేనిని ప్రమాణముగా గొందురో దానినే లోకులు అనుసరింతురు’ అని చెప్పి, దానికి ఉదాహరణముగ తనను చెప్పుకొనినాడు. కనుక మానవుడు ఏది చేసినను కేవలము తనకొరకనే చేయరాదు. ఏదియైనను కేవలము తనకొరకనే చేయువానిని గూర్చియే భగవంతుడు మూడవ అధ్యాయము లోని పదమూడవ శ్లోకములో “భుంజతే తే త్వఘం పాపా యే పచంత్యాత్మ కారణాత్” అని చెప్పుచున్నాడు. అనగా ‘ఏ పాపాత్ములు కేవలము తనకొరకే అన్నము వండుకొనుచున్నారో, వారు పాపమునే భుజించుచున్నారు. అన్నమును కాదు.’ ఇక్కడ అన్నము ఉపలక్షణముగా మానవుడు చేయు సమస్త కర్మలను గురించి ఉద్దేశించి చెప్పబడినది. మానవుడు ఏపని చేసినను తనకొరకును, లోకము కొరకును కూడ అయి

ఉండవలయును. అంతియేగాని కేవలము తనకొరకనియే ఏపనిని చేయరాదు. సరే. ఇక ఆ మానవుడు తనకని ఏమియును చేసికొననక్కర లేని స్థితి కలిగినవాడనుకొందము; ఇక ఏమిచేయవలయును ? ఇంక నేను ఏమియును చేయనక్కరలేదని కర్మలు మానరాదు. తన బాధ్యతలో ఇంతవరకు సగమే నెరవేరినది. అందుచేత తనకని ఏమియును చేయ నక్కరలేకపోయినది. కాని మిగిలిన బాధ్యత అట్లనే ఉన్నదిగదా ! లోకముకొరకని చేయవలసినది మిగిలిలేదా ? అవి చేయకపోయినను తన బాధ్యత నిర్వహించని దోషము రాగలదు. కనుక 'ఓమానవుడా ! కేవలము స్వార్థపరుడవై, నీ మోక్షమును మాత్రమే చూచుకుని, అంతటితో నీపని అయిపోయినదని మురియబోకుమా !' అని గీత హెచ్చరించుచున్నది. కనుక గీతకు 'కర్మసన్న్యాసముకంటె, కర్మయోగమే పరిపూర్ణముగా అభిమతము' అని సిద్ధాంతమైనది.

శ్లో॥ జ్ఞేయ స్స నిత్యసన్న్యాసీ
యో న ద్వేష్టి నకాంక్షతి ।
నిర్ద్వంద్వో హి మహాబాహో !
సుఖం బంధా త్ప్రముచ్యతే ॥ 3

ప. వి :- జ్ఞేయః, సః, నిత్యసన్న్యాసీ, యః, న, ద్వేష్టి, న, కాంక్షతి, నిర్ద్వంద్వః, హి, మహాబాహో, సుఖం, బంధాత్, ప్రముచ్యతే.

టీక :—

మహాబాహో = ఓ అర్జునా !
యః = ఎవడు,
నద్వేష్టి = ద్వేషించడో,

న కాంక్షతి = కోరడో,
నిర్ద్వంద్వః హి = ద్వంద్వములు లేనివాడో,
సః = వాడు,
నిత్యసన్న్యాసీ = నిత్యసన్న్యాసి,
(ఇతి = అని)
జ్ఞేయః = తెలియదగినవాడు, (తెలిసికొనుము అని భావము)
(అట్టివాడు) సుఖం = సుఖముగా,
బంధాత్ = బంధనమునుండి
ప్రముచ్యతే = ముక్తుడగుచున్నాడు.

తా. అర్జునా! ఎవడు ఎవ్వరిని ద్వేషించడో; ఏమియును కోరడో; సుఖదుఃఖాది ద్వంద్వములు లేనివాడో; వాడు నిత్యసన్న్యాసి. సంసార బంధనమునుండి సుఖముగా బయట పడుచున్నాడు.

అమృతవాహిని :-

ద్వంద్వములనగా :-సుఖదుఃఖములు, లాభనష్టములు, జయాపజయములు, శీతోష్ణములు, జననమరణములు మొదలగునవి.

ఇంకను కృష్ణపరమాత్మ చెప్పుచున్నాడు - అర్జునా ! సన్న్యాసి అనగా కర్మను విడిచిపెట్టినవాడేయని తలంచకుము. కర్మను చేయువాడు కూడ సన్న్యాసియే. భగవత్సృష్టిలో ఏజీవిని ఏ సందర్భములోను, ఎంత మాత్రమును ఎవడు ద్వేషించడో; బ్రహ్మలోకపర్యంతమైన భోగముల యందేకాదు, చివరకు జన్మరాహిత్యమునందు కూడ ఎవనికి ఎంత మాత్రమును కోరికలేదో; సుఖదుఃఖములు, లాభనష్టములు, జయాపజయములు, చావుబ్రతుకులు మొదలగు ద్వంద్వములయందు ఎవనికి ఎంత

మాత్రము స్పృహయేలేదో, వాడు నిత్యసన్న్యాసి సుమా ! మహా భయంకరమైన, మహాప్రబలమైన ఈ సంసారబంధనమునుండి ఎంత మాత్రమును కష్టములేకుండ సుఖముగా అతడు ముక్తి పొందుచున్నాడు. ఈ విషయమును నీవు బాగా తెలిసికొనుము.

సన్న్యాసికి, నిత్యసన్న్యాసికి భేదమేమి అని ప్రశ్న. ఉపవాసి, నిత్యోపవాసి అని భేదమున్నట్లే; సన్న్యాసి, నిత్యసన్న్యాసి అని భేద మున్నది.

ఉపవాసి అనగా ఏమియును ఆహారమును తీసికొనక ఉండువాడు. నిత్యోపవాసి అనగా జిహ్వాచాపల్యమునకు లోబడి కాకుండ, కేవలము క్షున్నివారణను మాత్రమే దృష్టిలో ఉంచుకొని అరకడుపు ఆహారముతో, పాతిక కడుపునీటితో, మిగిలిన పాతిక కడుపు గాలికి వదిలి ఇట్లు రెండు పూటల భుజించుచు, మధ్యమధ్య ఏమియును భుజించనివాడు. జిహ్వా చాపల్యములేక ఇట్లు భుజించినను ఉపవాసియే అగుచున్నాడు. ఆహారము మీదనే దృష్టిఉంచుకొని బాహ్యమునకు భుజించకున్నను వాడుభుజించినవాడే అగుచున్నాడు. అట్లే ఎవనికి ఎంతమాత్రమును కోరికలులేవో, ఎవడు ఏ జీవిని ఎంతమాత్రమును ద్వేషించడో, ఎవడు సుఖదుఃఖాది ద్వంద్వములను లెక్కచేయడో అట్టివాని రాగద్వేషములు నశించినవి గనుక, అతడు లోకకళ్యాణముకొరకు భగవదర్పణబుద్ధితో అన్ని కర్మలు చేసినను, వాడు కర్మలుచేయనివాడే. వాడే నిత్యసన్న్యాసి. వాడు మృత్యురూపమగు సంసారసాగరమునుండి అనాయాసముగా తరించు చున్నాడు. ప్రకృతియొక్క ఇనుపసంకెళ్ళనుండి అనాయాసముగా బయట పడుచున్నాడు. ప్రకృతి బంధనములనుండి వాడు తన ప్రయత్నముతో బయటపడుటకు ప్రయత్నించినగదా, కష్టముగానో, అనాయాసముగానో బయట పడుట – వాడు భగవదనుగ్రహముతో బయటపడుచున్నాడు.

కనుక సుఖముగా బయటపడుచున్నాడు. కాని కర్మసన్న్యాసి మాత్రము ఇంత అనాయాసముగా, ఇంత సుఖముగా బయటపడలేడుసుమా అని కృష్ణపరమాత్మ భావము. "క్లేశోఽధికతర స్తేషా మవ్యక్తాసక్తచేతసామ్" (12-5) అని చెప్పబడియున్నదిగదా !

శ్లో॥ సాంఖ్యయోగౌ పృథగ్బాలాః
ప్రవదంతి న పండితాః ।
ఏకమ ప్యాస్థిత స్సమ్య
గుభయో ర్విందతే ఫలమ్ ॥ ౪

ప. వి :— సాంఖ్యయోగౌ, పృథక్, బాలాః, ప్రవదంతి, న, పండితాః, ఏకం, అపి, ఆస్థితః, సమ్యక్, ఉభయోః, విందతే, ఫలమ్.

టీక :—

సాంఖ్యయోగౌ = కర్మసన్న్యాసమును, కర్మయోగమును,
పృథక్ = వేరువేరు ఫలములనిచ్చునవిగా,
బాలాః = వివేకములేనివారు,
ప్రవదంతి = చెప్పుచున్నారు;
పండితాః = పండితులైనవారు,
న (ప్రవదంతి) = అట్లుచెప్పరు;
ఉభయోః = రెంటిలో,
ఏకమపి = ఏ ఒక్కదానినైనను,
సమ్యక్ = బాగుగా,

ఆస్థితః = అనుష్ఠించువాడు,
ఫలం = ఫలమును,
విందతే = పొందుచున్నాడు.

తా. కర్మసన్న్యాసమును, కర్మయోగమును వేరువేరని అజ్ఞానులు తలతురు. పండితులు అట్లు చెప్పరు. పైకి రూప ములు వేరువేరుగ ఉన్నను, ఫలము మాత్రమొక్కటే. కనుక నే ఈ రెంటిలో దేనినైనను బాగుగ అనుష్ఠించినవాడు మోక్ష ఫలమును పొందుచున్నాడు.

అ మృ త వా హి ని :-

అర్జునా : కర్మసన్న్యాసమును, కర్మయోగమును, వేరువేరు మార్గ ములే అయినను ఫలము మాత్రము రెంటికిని ఒక్కటే. ఈ రెండును వేరువేరు ఫలములనిచ్చునవిగా తెలియనివారు- అజ్ఞానులు- చెప్పుదురు. తెలిసినవారు అట్లు ఎన్నటికిని చెప్పరు. ఈ రెంటిలో దేనిని బాగుగా అనుష్ఠించినను మోక్షమును పొందగలరు. కర్మసన్న్యాసమును ఆశ్ర యించినవాడును, కర్మయోగమును ఆచరించినవాడును ఇద్దరును మోక్ష మును పొందుచున్నారు అని కృష్ణపరమాత్మభావము.

కర్మసన్న్యాసము, కర్మయోగము వేరుగా అజ్ఞానులు తలచెదరు. పండితులు అట్లు తలంచరు అనినప్పుడు ఈ రెండు పేర్లును ఒకదానినే చెప్పు పర్యాయపదములని పరమాత్మ చెప్పినట్లు భ్రాంతి పడరాదు. ఈ రెండు మార్గములును వేరువేరే. కాని ఈ రెంటియొక్క ఫలము మాత్రము ఒక్కటే. ఫలము నిచ్చుటలో ఈ రెండును ఒక్కటే అనియే భావము. కానిచో ఈ శ్లోకములోనే ఈ రెంటిలో ఏ ఒక్కదానిని ఆశ్ర యించినను ఫలమును పొందుచున్నాడు అనియును, రెండవ శ్లోకములో

కర్మసన్న్యాసముకంటె కర్మయోగము శ్రేష్ఠమైనది అనియును చెప్పిన దానికి అర్థముండునా ? కృష్ణపరమాత్మ ఈ రెండుచోట్ల ఇట్లు చెప్పుటచే ఆయన అభిప్రాయముతో మార్గములు మాత్రము వేరు వేరైనవే; ఫలము నిచ్చుటలో మాత్రము ఒక్కటే అనియే.

ఇంక ఇతరులు కొంతమంది ఇట్లందురు : కర్మయోగము ప్రత్యేకముగ మోక్షము నీయలేదు. సాధకుడు కర్మయోగము ననుష్ఠించి, తరువాత కర్మ సన్న్యాసమునకు అధికారియై మోక్షమును పొందుచున్నాడు. ఇక్కడ కర్మయోగముచేత కూడ మోక్షము లభించుచున్నది అని చెప్పుట క్రమముగా ముక్తిఅని – అనగా ముక్తికి కర్మ పరంపరయా హేతువు అనిగాని, లేక కర్మయోగమునందు కూడ అభిలాష కలిగించుటకై స్తుతి అనిగాని తలంచవలయును. మోక్షము మాత్రము కర్మ సన్న్యాసముచేతనే కలుగును.

ఈ అర్థము కొంచెము పట్టుదలతో ప్రయత్నించినట్లు అనిపించుచున్నది. వక్తయొక్క యథార్థమైన అభిప్రాయమే ఇక్కడ మనకు కావలసినది. వక్త చాల వెనుకనుండి ఈ రెండు మార్గములును మోక్ష ప్రదములని చెప్పుచునే ఉన్నాడు. ఇవి రెండును స్వతంత్రమార్గములని కూడ ఆయన అభిప్రాయము. ఫలము నిచ్చుటలో మాత్రము రెండును ఒక్కటియే అనినాడు. కనుక కేవలము ఫలము దృష్టిలో చూచినయెడల ఈ రెండు మార్గముల వారును వివాదపడవలసిన పనిలేదు. ఎవరికి ఏ మార్గము నచ్చిన ఆ మార్గమునే అవలంబించవచ్చును. మోక్షమును పొందవచ్చును.

కృష్ణపరమాత్మకు ఈ రెండు మార్గములలో ఏది ఇష్టము ? ఏది శ్రేష్ఠము ? కర్మయోగము స్వయముగా మోక్షము నీయగలది అని ఆయన

చెప్పినాడా లేదా ? ఈ అంశములు మాత్రము జాగ్రత్తతో విచారించ వలసి ఉన్నది.

కర్మసన్న్యాస మార్గమునందు అంతఃకరణ శుద్ధికొరకు ప్రారంభ ములో కర్మచేసినను, సిద్ధదశయందు మాత్రము కర్మ వదలిపెట్టియే తీరవలయును. కర్మయోగములో ప్రారంభదశయందు తన అంతః కరణశుద్ధి కొరకును, సిద్ధదశయందు లోకకళ్యాణము కొరకును కర్మ చేయబడుచునే ఉండును. కృష్ణపరమాత్మ "ఏకమ ప్యాస్థిత స్సమ్య గుభయో ర్విందతే ఫలమ్"అని ఈ రెండు మార్గములచేత మోక్షమున్నట్లు ఒప్పుకొనియే ఉన్నాడు. కాని ఆయనకు ఈ రెంటిలో కర్మయోగమే చాల ఇష్టమని గీతలో పలుచోట్ల బాగుగ కనబడుచున్నది. అందువలననే "కర్మసన్న్యాసా త్కర్మయోగో విశిష్యతే" అని ఎలుగెత్తి చాటినాడు. ఈ సందర్భమును గురించి రెండవ శ్లోకముయొక్క వ్యాఖ్యానములో వివరించియున్నాము.

అవతారిక :-

మరల ఈ శ్లోకములో కూడ ఈ రెంటిచేతను కలుగు ఫలము ఒక్కటే అని నిరూపించుచున్నాడు.

శ్లో॥ య త్సాంఖ్యైః ప్రాప్యతే స్థానం
త ద్యోగై రపి గమ్యతే ।
ఏకం సాంఖ్యంచ యోగంచ
యః పశ్యతి స పశ్యతి ॥ 5.

ప. వి :- యత్, సాంఖ్యైః ప్రాప్యతే, స్థానం, తత్, యోగైః, అపి, గమ్యతే, ఏకం, సాంఖ్యం, చ, యోగం, చ, యః, పశ్యతి, సః, పశ్యతి.

టీక :—

సాంఖ్యైః = సాంఖ్యులచేత - జ్ఞానులచేత-కర్మసన్న్యాసులచేత-
యత్ స్థానం = ఏస్థానము - పరమధామము -
ప్రాప్యతే = పొందబడుచున్నదో,
తత్ = ఆ స్థానము - పరమధామము -
యోగైరపి=అహంకార మమకారములను త్యజించి, భగవదర్పణ బుద్ధితో కర్మలు చేయువారి చేతకూడ,
గమ్యతే = పొందబడుచున్నది.
సాంఖ్యంచ = కర్మసన్న్యాసమును,
యోగంచ=భగవదర్పణ బుద్ధితో కర్మచేయుట అను యోగమును,
ఏకం = ఒకటిగా - ఒకే ఫలము నిచ్చునదిగా -
యః = ఎవడు,
పశ్యతి = చూచుచున్నాడో - తెలిసికొనుచున్నాడో -
సః = వాడు,
పశ్యతి = చూచుచున్నాడు - యథార్థమును తెలిసికొనినవాడు -

తా. కర్మసన్న్యాసులు పొందెడి మోక్షమును, భగవదర్పణ బుద్ధితో కర్మచేయు యోగులు సైతము పొందుచున్నారు. కర్మసన్న్యాసమును; భగవదర్పణ బుద్ధితో చేయు కర్మ యోగమును కూడ మోక్షమునిచ్చుటలో ఒక్కటే అని ఎవడు తెలిసికొనుచున్నాడో వాడే యథార్థము తెలిసినవాడు.

అమృతవాహిని :-

కృష్ణపరమాత్మ ఇంకను సాంఖ్యయోగులను గురించియే చెప్పుచున్నాడు - సాంఖ్యులనినను, జ్ఞానులనినను, కర్మసన్న్యాసులనినను ఒకే అర్థములో కృష్ణపరమాత్మ ప్రయోగించియున్నాడు.

అర్జునా! కర్మసన్న్యాసులు ఏ స్థానమును పొందుచున్నారో, అదేస్థానమును రాగద్వేష శూన్యులై, ఆసక్తి, ఫలాభిలాష లేక అహంకార మమకార రహితులై కేవలము భగవంతుని చేతి పరికర మాత్రులై భగవత్కైంకర్య బుద్ధితో కర్మచేయువారు సైతము అస్థానమునే పొందుచున్నారు.

"యదేవ యోగాః పశ్యంతి
సాంఖ్యై స్తదనుగమ్యతే ।
ఏకం సాంఖ్యంచ యోగంచ
యః పశ్యతి స బుద్ధిమాన్ ॥"

(శాంతి పర్వము – 305 – 19)

తా. యోగులు దేనిని సాక్షాత్కరించు కొనుచున్నారో, సాంఖ్యులు కూడ దానినే పొందుచున్నారు. ఎవడైతే సాంఖ్యమును, యోగమును (ఫలమువిచ్చుటలో) ఒకటిగా చూచునో వాడే బుద్ధిమంతుడు అనియును–

"యదేవ యోగాః పశ్యంతి
త త్సాంఖ్యై రపి దృశ్యతే ।
ఏకం సాంఖ్యంచ యోగంచ
యః పశ్యతి స తత్త్వవిత్ ॥"

(శాంతి పర్వము – 316 – 4)

తా. యోగులు దేనిని సాక్షాత్కరించు కొనుచున్నారో, సాంఖ్యులచేత కూడ అదియే చూడబడుచున్నది. కాబట్టి సాంఖ్యమును, యోగమును ఒకటిగా చూచువాడే యథార్థముగా తత్త్వము తెలిసినవాడు అని గీతలోని భావమే భారతము శాంతిపర్వములోని పై శ్లోకములలోకూడ చెప్పబడి యున్నది.

శ్లో॥ సన్న్యాసస్తు మహాబాహో ।
దుఃఖ మాప్తు మయోగతః ।
యోగయుక్తో ముని ర్బ్రహ్మ
నచిరే ణాధిగచ్ఛతి ॥ ౬

ప. వి :- సన్న్యాసః, తు, మహాబాహో, దుఃఖమ్, ఆప్తుమ్, అయోగతః, యోగయుక్తః, మునిః, బ్రహ్మ, నచిరేణ, అధిగచ్ఛతి.

టీక :—

మహాబాహో = అర్జునా !
అయోగతః = నిష్కామ కర్మయోగము లేనివానికి,
సన్న్యాసస్తు = కర్మసన్న్యాసము,
ఆప్తుం = పొందుటకు,
దుఃఖం = దుర్లభము;
యోగయుక్తః = కర్మయోగియైన,
మునిః = ముని,
బ్రహ్మ = పరమాత్మను,
నచిరేణ = శీఘ్రముగా,
అధిగచ్ఛతి = పొందుచున్నాడు.

తా. కర్మయోగముచే అంతఃకరణ పరిశుద్ధి కలిగి సమస్తేంద్రియములను, చిత్తమును బాగుగ వశమందుంచు

కొనిన తరువాతగాని సన్న్యాసమున కధికారములేదు. ముందు భ్రాంతిచేత సన్న్యాసము నాశ్రయించినయెడల, దానిచేత దుఃఖమేగాని సుఖములేదు. కాబట్టి, కర్మయోగముతో కూడిన వాడై, అంతఃకరణ పరిశుద్ధికలిగిన ముని శీఘ్రముగ పరమాత్మను పొందుచున్నాడు.

అ మృ త వా హి ని :-

అర్జునా ! ఇంకొక రహస్య మున్నది. కర్మయే పనికిరానిది, బంధనము అయిన, అది ఎట్లు చేసినను బంధనమే కావలయును. అట్లు అగుటలేదు. కర్మ సన్న్యాసమునే సమర్థించుకొనువారుకూడ ఆ కర్మ సన్న్యాసము సిద్ధించుటకు మొదట కర్మయోగమును ఆశ్రయించియే తీరవలయును. లేనియెడల దుఃఖమేతప్ప ప్రయోజనము ఉండదు, ఆ విషయము వారుకూడ అనుచునే యున్నారు. వారి అభిప్రాయము ప్రకారమైనను కర్మ అజ్ఞాన చిహ్నమే అయిన, నిష్కామ్యముగానైనను, అట్టి కర్మ నాచరించిన, అంతఃకరణశుద్ధియై జ్ఞానము కలుగుట ఎట్లు సంభవించును ? అజ్ఞానిగా ఉన్నప్పుడే, నిష్కామ్యముగాచేసినచో, అది బంధన హేతువు కాకపోగా, అంతఃకరణ పరిశుద్ధిని కలుగజేసి, జ్ఞానమునకు హేతువగుచున్నదే ! ఇక వాసనారహితముగానుండు సిద్ధదశయందు కర్మ చేసిన బంధన మెట్లగును ? అజ్ఞానదశలో చేసిన సాధకుని అంతఃకరణ పరిశుద్ధికి, జ్ఞానమునకు హేతువగును. సిద్ధదశలో చేసిన లోక కళ్యాణమునకు హేతువగును. కనుక ఎట్లు చూచినను కర్మయోగియే అతిశీఘ్రముగ పరమాత్మను పొందుచున్నాడు.

మరొక విధమునకూడ అర్థము చెప్పవచ్చును.

అయోగతః = అంతఃకరణ పరిశుద్ధికిని, జ్ఞానమునకును హేతువైన కర్మయోగమును నాచరించక,

సన్న్యాసః = సన్న్యాసము,
దుఃఖం = దుఃఖమును,
ఆప్తుం = పొందుటకే.

అనగా చక్కగా కర్మయోగము నాచరించి, అంతఃకరణ పరిశుద్ధిని, జ్ఞానమును పొందకయే, కర్మసన్న్యాసమును గ్రహించినయెడల, ఆ సన్న్యాసమువలన ప్రయోజనము దుఃఖమే అని. అంతియేగదా! అంతః కరణ పరిశుద్ధిలేనివానికి సన్న్యాసమునకు అధికారములేదు. శంకరానందులు ఈ అధ్యాయములోని నాల్గవ శ్లోకముయొక్క వ్యాఖ్యానములో "తత్త్వ మస్యాది వాక్యాని పుంస శ్చిత్తశు ద్ధ్యభావే బ్రహ్మతత్త్వం బోధయితుం న శక్నువంతి। చిత్త శుద్ధిశ్చ కర్మోపాసనాభ్యాం వినా నసిద్ధ్యతే॥"

'తత్త్వమసి' మొదలగు వాక్యములు చిత్తశుద్ధిలేని పురుషునకు బ్రహ్మతత్త్వమును బోధించలేవు. చిత్తశుద్ధియో, కర్మోపాసనములు లేక సిద్ధించదు – అని సిద్ధాంతము చేసి యున్నారు. కనుక కర్మయోగము నాచరించి చిత్తశుద్ధిని పొందకుండ, సన్న్యాసమును గ్రహించినయెడల, అట్టి సన్న్యాసము దుఃఖమును పొందుటకే. దానివలన దుఃఖమే ప్రయోజనము. ఇక, రాగద్వేషశూన్యులై, ఆసక్తి – ఫలాభిలాష – లేక, అహంకార మమకార రహితులై, భగవత్కైంకర్య రూపముగా భగవదర్పణబుద్ధితో కర్మచేయు యోగులో సులభముగా శీఘ్రముగా పరబ్రహ్మమును పొందు చున్నారు. ఇట్టివారినిగూర్చియే భగవంతుడు "తేషా మహం సముద్ధర్తా మృత్యుసంసార సాగరాత్" అని గర్జించినాడు. కాన యోగులకు – అనగా భక్తులకు – మోక్షము పొందుటలో ఆలస్యమును లేదు, ఆయాసమును లేదు. సారాంశమేమన, సన్న్యాసముయొక్క, కర్మయోగముయొక్క ఫలము ఒకటే; అయినను సాధనలో కర్మయోగముకంటె సన్న్యాసము కఠినతరము. కర్మయోగము సులభము, శీఘ్రఫలదము. క్లాబట్టియే,

మూడవ శ్లోకములో "సుఖం బంధాత్ప్రముచ్యతే" అనియును, ఈ ఆరవ శ్లోకములో "బ్రహ్మ నచిరే ణాధిగచ్ఛతి" అనియును ఉన్నది. కనుక కర్మసన్న్యాసముకంటె కర్మయోగమే మిక్కిలి శ్రేష్ఠమైనది.

శ్లో॥ యోగయుక్తో విశుద్ధాత్మా
విజితాత్మా జితేంద్రియః ।
సర్వభూతాత్మ భూతాత్మా
కుర్వన్నపి నలిప్యతే॥ ౭

ప. వి :- యోగయుక్తః, విశుద్ధాత్మా, విజితాత్మా, జితేంద్రియః, సర్వభూతాత్మ భూతాత్మా, కుర్వన్, అపి, న, లిప్యతే.

టీక :—

విశుద్ధాత్మా = వాసనా రహితమైన అంతఃకరణము కలిగినట్టియు,
విజితాత్మా = బాగుగా స్వాధీనమైన మనస్సుకలిగినట్టియు,
జితేంద్రియః = ఇంద్రియములను జయించినట్టియు,
సర్వభూతాత్మ భూతాత్మా = సమస్తమైన జీవులకును ఆత్మగా నున్న పరమాత్మకు ఆత్మభూతుడైనట్టియు,
యోగయుక్తః = కర్మయోగి
కుర్వన్ అపి = కర్మలు చేయుచున్నను,
నలిప్యతే = (వాటిచేత) అంటబడడు.

తా. నిష్కామ్యముగ కర్మయోగము ఆచరించుటచే పరిశుద్ధమైనట్టియు, స్వాధీనమైనట్టియు అంతఃకరణము కలవాడును, ఇంద్రియములను జయించినవాడును, సర్వభూతములకును ఆత్మ

భూతమైన పరమాత్మకలవాడును - అనగా పరమాత్మను పొందినవాడును - అయిన మహాత్ముడు లోక కళ్యాణార్థము కర్మ చేయుచున్నను, ఆ కర్మ వానిని బంధించలేదు. అంతే కాక లోకమునకు మిక్కిలి మేలుకూడ చేకూర్చును.

అమృతవాహిని :-

సాధకుడు భగవదర్పణబుద్ధితో భగవత్కైంకర్య రూపముగా కర్మలు చేయుటచేత కొంతకాలమునకు ఆసక్తి, ఫలాభిలాష పూర్తిగ నశించి, తరువాత రాగద్వేషములు నశించగా, అంతఃకరణము పూర్తిగ వాసనారహితమై పరిశుద్ధి చెందును. అంతఃకరణము పూర్తిగా పరిశుద్ధియైనవాడు, మనస్సు పరమ సాత్త్వికమై సకలసద్గుణములను, పరిపూర్ణమైన ప్రేమయు కలిగిన పతివ్రత భర్తకు ఎట్లు స్వాధీనయై యుండునో అట్లు వశమైపోవును. మనసు వశమైనంతనే ఇంద్రియములు తమంత తామే వినయ విధేయతలు కలిగిన సేవకులవలె భయభక్తులతో మెలగును. ఆస్థితిపొందిన యోగిచేత భగవత్కైంకర్య రూపముగా ఎన్నికర్మలు చేయబడినవేమి? ఆ కర్మలు ఆతనిని ఎంతమాత్రమును అంటవు. ఇక బంధించుట ఎక్కడ?

"సర్వభూతాత్మ భూతాత్మా" - పిపీలిక మొదలుకొని బ్రహ్మ పర్యంతమైన సకల జీవరాసులకును, ఆత్మయైన పరమాత్మ ఎవనికి ఆత్మయో వాడు సర్వభూతాత్మ భూతాత్ముడు. వాడు తనకు ఆత్మయైన పరమాత్మయొక్క ప్రేరణచేతనే సకలమైన కర్మలను చేయుచుండును. అతనికి ఒక్క పరమాత్మయందు తప్ప ఇల్లు, వాకిలి, గొడ్డు, గోద, శరీరము, మనస్సు, బుద్ధి మొదలగు దేనియందును కించిన్మాత్రముకూడ మమత్వము ఉండదు. అట్టివాడు ఎన్నికర్మలు చేసినవేమి? అతనికి అవి ఎంతమాత్రమును అంటవు.

ఎవనికి అంతఃకరణము వాసనలతో కూడుకొనియుండి మనస్సు, బుద్ధి, ఇంద్రియములు స్వాధీనములో ఉండవో, అట్టివానికి స్వాభావికము గనే విషయములయందు ప్రవృత్తి కలుగును. విషయములయందు ప్రవృత్తి కలుగుటతో రాగద్వేషములు బలపడును. ఇక సిద్ధ్యసిద్ధుల యందు సమత యెట్లుండగలదు?

కాబట్టి నిష్కామ్యముగ కర్మలు చేయుట అభ్యసించవలయును. నెమ్మది నెమ్మదిగా అంతఃకరణము పరిశుద్ధమై, మనస్సు, ఇంద్రియములు పూర్తిగ వశపడునప్పటికి సాధకుడు సిద్ధుడై యోగి అనబడును. అట్టివాడు లోక సంగ్రహార్థము ఎన్నికర్మలుచేసినను అవి వానివి అంటవు సరిగదా, లోకమునకు కళ్యాణదాయకములుకూడ అగును.

అ వ తా రి క :-

ఇప్పుడు కర్మయోగికి తనచేత చేయబడు కర్మలయం దెట్లు అహంకారము ఉండదో ఎనిమిది తొమ్మిది శ్లోకములలో చెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ నైవ కించి త్కరో మీతి
యుక్తో మన్యేత తత్త్వవిత్ ।
పశ్యన్ శృణ్వన్ స్పృశన్ జిఘ్ర
న్నశ్న న్గచ్ఛ న్స్వపన్ శ్వసన్॥ ౮

శ్లో॥ ప్రలప న్విసృజ న్గృహ్ణ
న్నున్మిష న్నిమిష న్నపి ।
ఇంద్రియా ణీంద్రియార్థేషు
వర్తంత ఇతి ధారయన్॥ ౯

ప. వి :- న, ఏవ, కించిత్, కరోమి, ఇతి, యుక్తః, మన్యేత, తత్త్వవిత్, పశ్యన్, శృణ్వన్, స్పృశన్, జిఘ్రన్, అశ్నన్, గచ్ఛన్, స్వపన్, శ్వసన్;

ప. వి :- ప్రలపన్, విసృజన్, గృహ్ణన్, ఉన్మిషన్, నిమిషన్, అపి, ఇంద్రియాణి, ఇంద్రియార్థేషు, వర్తంతే, ఇతి, ధారయన్.

టీక :—

యుక్తః = యోగి - భగవదర్పణ బుద్ధితో, భగవత్కైంకర్య రూపముగా కర్తృత్వాభిమానాహంకారము లేక కర్మలు చేయువాడు -

తత్త్వవిత్ = తత్త్వము తెలిసినవాడై - నిష్కామ కర్మయోగము చేత అంతఃకరణ పరిశుద్ధిద్వారా తత్త్వజ్ఞానము కలవాడై -

పశ్యన్ = చూచుచు,

శృణ్వన్ = వినుచు,

స్పృశన్ = తాకుచు,

జిఘ్రన్ = ఆఘ్రాణించుచు,

అశ్నన్ = భుజించుచు,

గచ్ఛన్ = నడచుచు,

స్వపన్ = నిద్రించుచు,

శ్వసన్ = ఊపిరి విడుచుచు,

ప్రలపన్ = మాట్లాడుచు,

విసృజన్ = (మలమూత్రములు) విడుచుచు,

గృహ్ణన్ = గ్రహించుచు,

ఉన్మిషన్ = కన్నులు తెరచుచు,
నిమిషన్ అపి = కన్నులు మూయుచు కూడ,
ఇంద్రియాణి = ఇంద్రియములు,
ఇంద్రియార్థేషు = శబ్దాది విషయములందు,
వర్తంతే = వర్తించుచున్నవి,
ఇతి = అని,
ధారయన్ = నిశ్చయించి,
కించిత్ = కొంచెముగూడ,
నకరోమ్యేవ = నేను చేయుటలేనేలేదు,
ఇతి = అని,
మన్యేత = తలంచును.

తా. తత్త్వము తెలిసిన కర్మయోగి చూచుచు, వినుచు, తాకుచు, వాసన చూచుచు, భుజించుచు, నడచుచు, నిద్రించుచు, శ్వాస తీసికొనుచు, మాట్లాడుచు, విడుచుచు, గ్రహించుచు, కండ్లు తెరచుచు, మూయుచు- ఇన్ని పనులు జరుగుచున్నను, ఇంద్రియములు శబ్దాది విషయములందు ప్రవర్తించుచున్నవి, నేనేమియు చేయుటలేదు అని తలంచును. కర్తృత్వాహంకారములు ఎంత మాత్రమును అతనికి ఉండవు. అందుచేత ఆ కర్మలు అతనికి అంటవు.

అ మృ త వా హి ని :-

తత్త్వము తెలిసినవారికి కర్మలయందు అహంకార కర్తృత్వాభిమానము ఉండవు. అహంకారము కర్తృత్వాభిమానము కలవారును - సంసారులును - చూచుచుందురు. అభిమానము లేనివారును-యోగులును-

చూచుచుందురు. సంసారులు చూచుటచేత ఆ చూపుయొక్క ప్రభావము చిత్తముమీద పడును. దానికి ఫలము తగినరీతిని చిత్తములో వికారము కలుగును. ఆ వికారమునకు అనుగుణముగా వాడు కర్మ చేయును. అందువలన అట్టివాని చూపుగాని, దానిచేత కలిగిన చిత్తవికారముగాని, ఆ వికారానుగుణముగ వాడుచేయు కర్మగాని పాపముగానో, పుణ్యముగానో ఉండును. అప్పుడు వాడు ఆ పాపపుణ్యములచేత బంధింపబడును. ఆ పాపపుణ్యఫలములు అనుభవింపవలసి వచ్చును.

అహంకార కర్తృత్వాభిమానములు లేని యోగియును చూచును. కాని ఆ చూపుయొక్క ప్రభావము చిత్తముమీద పడదు; వికారమును కలిగించదు. అందుచేత ఆతడు చిత్తవికారములకు లోనై ఏ కర్మయును చేయడు. ఆ కారణమున ఆ కర్మ పాపపుణ్య రూపముగా అతనిని బంధించదు. ఆ ఫలమును వానిక చెందదు

అతని అంతఃకరణము ఏ వాసనయులేక పరిశుద్ధమై యుండును గనుక, అతడు ఇంక కర్మ ఎట్లు చేయును అని సందేహము రావచ్చును. లోకములో ప్రతివారును కర్మచేయుటకు వారి వాసనలే కారణముగదా ! ఇతనికి వాసనలే లేవు; ఇక ఇతడు కర్మ ఎట్లు చేయును ?

ఇట్టివాడు కూడ కర్మ చేయకుండ ఉండడు. అయితే, ఇతడు చేయుకర్మకు భగవత్ప్రేరణమే కారణము. అందువలన ఆ కర్మచేత ఇతడు బంధింపబడకపోగా, లోకమునకు కళ్యాణము చేకూర్చిన వాడగును.

అవతారిక :-

ఇంతను యోగిని గురించియే చెప్పుచు, అతడు కర్మచేత ఎందుకు అంటబడడో చెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ బ్రహ్మ ణ్యాధాయ కర్మాణి
సంగం త్యక్త్వా కరోతి యః ।
లిప్యతే న స పాపేన
పద్మపత్ర మి వాంభసా ॥ ౧౦

ప. వి :- బ్రహ్మణి, ఆధాయ, కర్మాణి, సంగం, త్యక్త్వా, కరోతి, యః, లిప్యతే, న, సః, పాపేన, పద్మపత్రం, ఇవ, అంభసా.

టీక :—

యః = ఎవడు,
కర్మాణి = కర్మలను,
బ్రహ్మణి = పరమాత్మయందు,
ఆధాయ = సమర్పించి,
సంగం = ఆసక్తిని,
త్యక్త్వా = విడిచి,
కరోతి = చేయుచున్నాడో,
సః = వాడు,
అంభసా = నీటి చేత,
పద్మపత్రమివ = తామరాకువలెనే,
పాపేన = పాపముచేత,
నలిప్యతే = అంటబడడు.

తా. భగవదర్పణ బుద్ధితో, పరమాత్మయందే సమర్పించి, ఆసక్తిలేక, కర్మలు చేయువాడు, నీటి చేత తామరాకు అంటబడనట్లు, ఆ కర్మలయొక్క పాపపుణ్యములచేత అంటబడడు.

అమృతవాహిని :-

తత్త్వము బాగుగా అనుభవములో ఉన్న యోగి సమస్తకర్మలను తన ప్రభువైన పరమాత్మ నిమిత్తమే చేయును. తనకని ఏమియును చేయడు. అతనికి కర్మలమీద కూడ ఆసక్తి ఉండదు. సామాన్యులకు ఫలమునందు కాంక్ష ఉండుటయేకాక, కర్మలయందు కూడ ఆసక్తి ఉండును. ఫలాభిలాష వదలగలిగినను కర్మలయందు ఆసక్తిని వదలుట కష్టము. ఇక తత్త్వ రహస్యము తెలిసిన యోగియో, ఈ కర్మ యిష్టము, ఈ కర్మ యిష్టములేదు అను తన యిష్టానిష్టములతో ఎంత మాత్రమును సంబంధములేకుండ ఏ యే కర్మలు చేయుటకు భగవంతుడు ప్రేరేపించునో ఆ కర్మలనే నిర్లిప్తుడై చేయును. ఈ ప్రకారముగా సమస్త కర్మలను, ఫలమునుకూడ సర్వేశ్వరుడైన, జగత్ప్రభువైన పరమాత్మయందే సమర్పించి చేయువానిని, సదా నీటిలోనే ఉన్నను తామరాకును నీరు అంటనట్లే, కర్మలు అంటవు. ఇట్టి వానిని గురించియే పన్నెండవ అధ్యాయములో "యేతు సర్వాణి మయి సన్న్యస్య మత్పరాః అనన్యేనైవ యోగేన మాం ధ్యాయంత ఉపాసతే, తేషా మహం సముద్ధర్తా మృత్యు సంసార సాగరాత్" అని కృష్ణపరమాత్మ చెప్పియున్నాడు. ఇంక అట్టి వానికి కర్మ అంటుటకూడ ఎక్కడ ?

అవతారిక :-

అందువలననే కర్మయోగులు సాధనదశలో అంతఃకరణ శుద్ధి కొరకు కర్మచేయుదురు అనుటకు ఈ శ్లోకములో చెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ కాయేన మనసా బుద్ధ్యా
కేవలై రింద్రియైరపి ।
యోగినః కర్మ కుర్వంతి
సంగం త్యక్త్వాత్మశుద్ధయే ॥

ప. వి :- కాయేన, మనసా, బుద్ధ్యా, కేవలైః, ఇంద్రియైః, అపి, యోగినః, కర్మ, కుర్వంతి, సంగం, త్యక్త్వా, ఆత్మశుద్ధయే.

టీక :—

యోగినః = కర్మయోగులందరును,
సంగం = ఆసక్తిని,
త్యక్త్వా = త్యజించి,
ఆత్మశుద్ధయే = అంతఃకరణ పరిశుద్ధికొరకు,
కేవలైః = కేవలము,
ఇంద్రియైః = ఇంద్రియములచేతను,
మనసా = మనసుచేతను,
బుద్ధ్యా = బుద్ధిచేతను,
కాయేన = శరీరముచేతను,
అపి = కూడ
కర్మ = కర్మలు.
కుర్వంతి = చేయుచున్నారు.

తా. కర్మయోగులు ఆసక్తిలేకుండ అంతఃకరణ పరిశుద్ధి కొరకు మాత్రమే, కేవలము ఇంద్రియములు, మనస్సు, బుద్ధి, శరీరములద్వారా కర్మ చేయుచున్నారు.

అ మృ త వా హి ని :-

కర్మయోగులందరును మొదటినుండియు- అనగా సాధనదశలో కూడ-కర్మ కాంక్షలతోచేయరు. ఆసక్తిలేక కేవలము అంతఃకరణ పరిశుద్ధి కొరకే కర్మచేయుదురు. అందువల్లక ర్తృత్వాహంకారముఎంతమాత్రమును

లేకుండ, కేవలము మనస్సు బుద్ధి ఇంద్రియములచేత మాత్రమే కర్మ చేయుదురు. ఆసక్తితో ఫలాభిలాషతో చేయబడినకర్మ బంధనమునకు హేతువగును. ఆసక్తి రహితముగా ఫలాపేక్షలేక చేయబడినకర్మ అంతః కరణ పరిశుద్ధిని కలుగజేయును.

కాని కొంతమంది కర్మచేయుటయే నీ ధర్మముగాని, దానివలన చిత్తశుద్ధి కలుగుచున్నదా లేదా అను విచారణ ఉండకూడదని చెప్పు చున్నారు. ఆ అభిప్రాయము సరియైనదికాదు. ఈ శ్లోకములోనే "ఆత్మ శుద్ధయే" 'చిత్తశుద్ధికొరకు' అని కృష్ణపరమాత్మ చెప్పినాడు. అనగా చిత్తశుద్ధికొరకు కర్మచేయవలెనని కృష్ణపరమాత్మ చెప్పినట్లే గదా ?

మురికిపోవుటకు పాత్రను తోమవలసినదిగ యజమాని ఆజ్ఞాపించి నప్పుడు మురికి పోవుచున్నదా లేదా అని చూచుకొనుచు, మురికిపోవునట్లు పాత్రను తోమవలయునేగాని, మురికిపోయినను పోకపోయినను పాత్రమమాత్రము తోముదును అని పనివాడు అనినచో యజమాని ఏమనును ? ఆ పనివానియందు యజమాని అనుగ్రహము వచ్చునా ?

అట్లే 'ఆత్మశుద్ధయే' చిత్తశుద్ధికొరకు కర్మచేయుము అని పరమాత్మ శాసించి, పెద్దలైన పూర్వులందరును చిత్తశుద్ధికొరకే కర్మచేసిరి అని చెప్పుచుండగా, చిత్తశుద్ధి అయినను కాకపోయినను కర్మమాత్రము చేయుదును అనినచో పరమాత్మ ఏమనును ? మనయందు పరమాత్మ అనుగ్రహము వచ్చునా ? కాబట్టి అట్లు అనరాదు.

అవతారిక :-

కర్మ ఎట్లుచేసిన శాంతి కలుగునో, ఎట్లుచేసిన బంధముకలుగునో— ఈ విషయమును చెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ యుక్తః కర్మఫలం త్యక్త్వా
శాంతి మాప్నోతి నైష్ఠికీమ్ ।
అయుక్తః కామకారేణ
ఫలే సక్తో నిబధ్యతే॥ ౧౨

ప. వి :- యుక్తః, కర్మ, ఫలం, త్యక్త్వా, శాంతిం, ఆప్నోతి, నైష్ఠికీం, అయుక్తః, కామకారేణ, ఫలే, సక్తః, నిబధ్యతే.

టీక :—

యుక్తః = నిష్కామ కర్మయోగి,
కర్మఫలం = కర్మయొక్క ఫలమును,
త్యక్త్వా = త్యజించి (త్యజించుటచేతనే),
నైష్ఠికీం = ఆధ్యాత్మిక సంబంధమైన,
శాంతిం = శాంతిని,
ఆప్నోతి = పొందుచున్నాడు;
అయుక్తః =అట్టియోగికానివాడు (కామ్యముతో కర్మచేయువాడు),
ఫలే = ఫలమునందు,
సక్తః = ఆసక్తి కలిగినవాడై,
కామకారేణ = ఆ ఆశచేతనే,
నిబధ్యతే = బంధింపబడుచున్నాడు.

తా. నిష్కామకర్మ చేయువాడు కర్మఫలమును త్యజించుట చేతనే ఆధ్యాత్మిక శాంతిని పొందుచున్నాడు. కాంక్షకలవాడు కర్మఫలమునందు ఆశకలవాడై ఆ ఆశచేతనే బంధింపబడుచున్నాడు.

అమృతవాహిని :-

ఈ శ్లోకములో పురుషుడు శాంతిని పొందుటకు మార్గమేమి, ఎందువలన బంధించబడుచున్నాడు అను విషయములను సంశయ రహితముగ తేల్చి చెప్పినాడు. ఫలమందు ఎంతమాత్రమును అభిలాషలేక కర్మచేయువాడు ఆధ్యాత్మిక శాంతిని పొందుచున్నాడు. దానికి కారణము ఫలాభిలాషను త్యజించుటయే. అనగా ఆశలేనివానికే యథార్థమైన శాంతి.

ఉత్తరభాగములో ఇతరునికి లేదను విషయమును చెప్పుచున్నాడు. ఫలమునందలి ఆశతో కర్మచేయువాడు బంధింపబడుచున్నాడు. దానికి కారణము ఫలాభిలాషయే. ఆశ కలవానికి ఎక్కడకు పోయినను శాంతి లభించదు. వాని ఆశచేతనే వాడు బంధింపబడుచున్నాడు. పదునారవ అధ్యాయమున పన్నెండవ శ్లోకములో "ఆశాపాశ శతై ర్బద్ధాః" అని చెప్పబడి యుండుటచేత ఆశయే బంధించెడి పాశము, ఆశాపాశముల చేతనే జీవులన్నియును బంధింపబడియున్నవి అని తెలియవలయును. ఆశ లేనివాడే యథార్థమైన సుఖి. కనుక ఆశ లేనివాడే పైన చెప్పబడిన ఆ శాంతసుఖమును అనుభవించగలుగును.

శ్లో॥ సర్వ కర్మాణి మనసా
సన్న్యస్యాస్తే సుఖం వశీ ।
నవద్వారే పురే దేహే
నైవ కుర్వన్ నకారయన్॥ ౧౩

ప. వి:- సర్వకర్మాణి, మనసా, సన్న్యస్య, ఆస్తే, సుఖం, వశీ, నవద్వారే, పురే, దేహే, న, ఏవ, కుర్వన్, న, కారయన్,

టీక :—

వశీ = మనోబుద్ధీంద్రియ శరీరముల వశమునందు కలవాడు,
మనసా = వివేక యుక్తమైన మనస్సుచేత,
నవద్వారే = తొమ్మిది ద్వారములుగల,
పురే = పురమనియెడి,
దేహే = శరీరమునందు,
సర్వకర్మాణి = కర్మల నన్నిటిని,
సన్న్యస్య = విడిచిపెట్టి,
నైవకుర్వన్ = చేయనివాడై,
నకారయన్ = చేయించనివాడై,
సుఖం = సుఖముగా,
ఆస్తే = ఉన్నాడు.

తా. మనోబుద్ధీంద్రియ శరీరముల వశమునందుగల యోగి వివేకయుక్తమైన మనస్సుచేత, తొమ్మిది ద్వారములుగల పురమను శరీరమునందు, సమస్తకర్మలను విడిచిపెట్టి తాను చేయక చేయించక, సుఖముగ ఉన్నాడు.

అ మృ త వా హి ని :-

ఈశ్లోకములోకూడ భగవదర్పణ బుద్ధితో కర్మలుచేసి సిద్ధిపొందిన యోగియొక్క మహిమనే ఇంకను కొనియాడుచున్నాడు పరమాత్మ.

ఆసక్తి విడిచి, ఫలాభిలాషారహితముగా భగవత్కైంకర్యరూపముగా భగవదర్పణ బుద్ధితో కర్మచేసిన యోగియొక్క అంతఃకరణములోని సమస్తమైన మలములు, దోషములు, పాపములు పూర్తిగ నశించి

పరిపూర్ణ విశుద్ధిచెందగా, రాగద్వేషములు కర్తృత్వాహంకారములు ఎంత మాత్రమును లేనిస్థితిలో అతని మనోబుద్ధీంద్రియ శరీరములు పరమ సాత్త్వికములై, పూర్తిగ అతని వశమందుండును. కనుక అతనికి 'వశీ' అను పదము ప్రయోగించబడినది. అతనికి యథార్థజ్ఞానము ప్రకాశించును. ఆ స్థితిలో అతడు బాహ్యమునకు ఇతరుల దృష్టిలో కర్మకలాపములలో ఎంత మునిగి తేలుచున్నట్లు కనబడినను, యథార్థమునకు అతడేమియు చేయుటలేదు. చేయించుటయూ లేదు.

'నేను చేయుచున్నాను, చేయించుచున్నాను' అనుకొనుటకు అహంకారాభిమానాదులున్నగదా ! అవి లేనప్పుడు అతని అంతఃకరణములో అట్టి వృత్తియేరాదు. అజ్ఞాని నిజముగా తాను చేయకపోయిన కర్తృత్వాహంకారాభిమానాదులతో, ఆ కర్మల నన్నిటిని తననెత్తిపై వేసికొని, బంధింపబడుచున్నాడు. యోగియో, యథార్థముగా తానుచేసినట్లు లోకులకు కనబడినను, తన పరిపూర్ణ పరిశుద్ధ సాత్త్వికాంతఃకరణములో యథార్థజ్ఞానము ప్రకాశించుటచే, దానివలన కలిగిన వివేకముతో పరిపుష్టి చెందిన మనస్సుతో, కర్మల నన్నిటిని నవద్వారములతోకూడిన శరీరమునందు విడుచుచున్నాడు. ఎనిమిది తొమ్మిది శ్లోకములలో చెప్పినట్లు, ఇంద్రియములు, ప్రాణములు, మనస్సు, బుద్ధి మొదలగువాని వ్యాపారములే సమస్త కర్మలకును కారణమని తెలిసికొని, ఆ కర్మలయందు కర్తృత్వాహంకారాదులు ఎంతమాత్రమును లేకయుండుటయే మనస్సుతో కర్మలనన్నిటిని శరీరమునందు విడచుట అనబడును. అట్లు విడిచి పరమాత్మయందే సుఖముగ నివసించుచున్నాడు. ఇటువంటి వానిని కర్మలు ఎట్లు అంటగలవు ? పరమశాంతికి తక్కువ ఏమి ఉండును ? ఆనందమో ఆనందము ! ఇట్టివాడే కృష్ణునకు అభిమతమైనవాడు.

శ్లో॥ న కర్తృత్వం న కర్మాణి
లోకస్య సృజతి ప్రభుః ।
న కర్మ ఫల సంయోగం
స్వభావస్తు ప్రవర్తతే ॥ ౧౪

ప. వి :- న, కర్తృత్వం, న, కర్మాణి, లోకస్య, సృజతి, ప్రభుః, న, కర్మఫలసంయోగం, స్వభావః, తు, ప్రవర్తతే.

టీక :—

ప్రభుః = పరమాత్మ,
లోకస్య = లోకమునకు,
కర్తృత్వం = (ప్రత్యేకముగా ఒక) కర్తృత్వమును,
న (సృజతి)= కలుగజేయలేదు;
కర్మాణి = (ప్రత్యేకముగా) కర్మలను,
న (సృజతి) కలుగజేయలేదు,
కర్మఫలసంయోగం = కర్మలయొక్క ఫలములతో (ఒక్కొక్కరికి ప్రత్యేకముగా) సంబంధమును,
న సృజతి = కలుగజేయలేదు;
స్వభావస్తు = ప్రకృతియే,
ప్రవర్తతే = ప్రవర్తించుచున్నది (ఇట్టివన్నియు కలుగజేయుచున్నది).

తా. సకల జీవరాసులకునై కర్తృత్వమును, కర్మలను, కర్మఫల సంయోగమును పరమాత్మ సృజించలేదు. ఇదంతయును ప్రకృతియే - స్వభావమే - చేయుచున్నది.

అమృతవాహిని :-

లోకములో జీవులన్నియును, అనేక కర్మలు చేయుచు కర్తృత్వాహంకారమును పొందుచున్నవి. తాము చేయు కర్మలయొక్క ఫలమును అనుభవించుచున్నవి. ఇవి ఎట్లు జరుగుచున్నది ఈ శ్లోకములో వివరించబడినది :

పరమాత్మకు ఏ విధమైన పక్షపాతమును లేదు. రాగద్వేషములును లేవు. అందువలన ఈ వ్యక్తి ఈ కర్మయే చేయవలయును అని, ఎవరికిని ప్రత్యేకముగా స్వతంత్రముగ పరమాత్మ ఏర్పాటు చేయలేదు.

ఒకడు పాపము చేయుచున్నాడు; ఒకడు పుణ్యము చేయుచున్నాడు; ఒకడు కష్టములు, నష్టములు, దుఃఖములు అనుభవించుచున్నాడు; వేరొకడు సుఖములు, లాభములు, ఆనందము అనుభవించుచున్నాడు – ఏమియును హేతువు లేకయే. పనికట్టుకొని పరమాత్మ ఒకనిచేత పాపమును చేయించి, కష్టములు నష్టములు, దుఃఖములు అనుభవింప జేయుట, వేరొకని చేత పుణ్యమును చేయించి సుఖములను, లాభములను, ఆనందమును అనుభవింపజేయుట, మరొకనిచేత పాపపుణ్యములను మిశ్రమముగ చేయించి, కష్టములు నష్టములు, దుఃఖములు, సుఖములు, లాభములు, ఆనందము కలగలుపుగా అనుభవింపజేయుట ఎట్లు సంభవించును ? ఎన్నటికిని అట్లు జరుగదు. "సమోహం సర్వభూతేషు" అనిన పరమాత్మ అట్లు చేయునా ? ఆయనకు పక్షపాతములేదే !

అయితే ఎవరు చేయుచున్నారు ? ఎవరివలన ఈ పాపపుణ్యములు జరుగుచున్నవి ? మానవుడు తాను చేయవద్దని ఎంత అనుకొన్నను బలవంతముగా జరుగుచున్నవే అని సందేహము కలుగవచ్చును. గీత మూడవ అధ్యాయములో అర్జునుడు ఇట్టి ప్రశ్నయే వేసినాడు – "అథ

కేన ప్రయుక్తోఽయం పాపం చరతి పూరుషః అనిచ్ఛన్నపి వార్ష్ణేయ బలాదివ నియోజితః" (36) 'కృష్ణా : మానవుడు ఇష్టమున్నను లేకున్నను బలవంతముగ దేనిచేత ప్రేరేపింపబడి, పాపమును చేయు చున్నాడో చెప్పుము.'

ఈ ప్రశ్నకును ఇక్కడ సందర్భమునకును సంబంధము లేక పోలేదు. అక్కడ దానికి కారణము కామము అని చెప్పినాడు పరమాత్మ. ఇక్కడ స్వభావము అని చెప్పినాడు.

స్వభావము అనగానేమి ? స్వభావమనినను ప్రకృతి యనినను ఒకటే. ఈ స్వభావము చాల బలమైనది. అందువలననే పరమాత్మ గీత మూడవ అధ్యాయములో "సదృశః చేష్టతే స్వస్యాః ప్రకృతే ర్జ్ఞానవానపి ప్రకృతిం యాంతి భూతాని నిగ్రహః కిం కరిష్యతి" (33) 'తెలిసినవాడు కూడ తన పూర్వజన్మ వాసనానుకూలముగనే లోకమునందు ప్రవర్తించు చున్నాడు. సకల ప్రాణులును తమ తమ ప్రకృతినే – స్వభావమునే – అనుసరించుచున్నవి. అట్లు వాసనలనే అంటిపెట్టుకొని నడచువారిని నిగ్రహమేమి చేయగలదు ? అనినాడు. అనగా ప్రకృతి స్వభావము అంత బలమైనది అని భావము.

స్వభావము బలమైనదే, జయించుట కష్టసాధ్యమే, కాని అసాధ్యము కాదు. ఈ విషయము తెలిసికొని సాధకులు హెచ్చరిక కలిగి యుండవలయును.

ఈ శ్లోకములో కూడ అంతయు చేయునది స్వభావమే అని చెప్పినాడు. స్వభావమనగా ప్రకృతి సంబంధమైన వాసనయే. అనాది కాలమునుండి వచ్చుచున్నట్టిదియు, పూర్వాపూర్వ కర్మలచే కలిగిన దేవమనుష్యాది శరీరములుగా పరిణమించినట్టిదియు, ప్రకృతియొక్క

సంసర్గముచే ఆ యా శరీరములయందు కలుగు ఆత్మాభిమానమువలన జనించుచపట్టినదియు అగు వాసన – ఈ వాసనయే ఇంతయును చేయుచున్నది. కాని అజ్ఞానులు ఇది గ్రహించలేక తమచేత అన్నియును పరమాత్మయే చేయించుచున్నాడనియును, తమకీ కష్టములు పరమాత్మయే తెచ్చిపెట్టి నాడనియును అందురు. ఈ తత్త్వము బాగుగ తెలిసినగాని, ఈ సంసార బంధనములనుండి బయటపడు సక్రమమైన మార్గము తెలియలేరు; తెలిసిన తరువాత ప్రయత్నించనూలేరు. అందువలననే దయాస్వరూపుడైన భగవంతుడు మన హితమునుకోరి ఒక్కొక్క విషయముననే అనేక సందర్భములలో అనేక విధములుగ మనకు తెలుపుచున్నాడు. అంతియే గాని, "భగవంతుడు చేయడు; ఆయనకు పక్షపాతము లేదు; ఆత్మ అంత కంటె చేయదు; ప్రకృతివలననే అంతయును జరుగుచున్నది; ఆ ప్రకృతికి ఆత్మకు సంబంధములేదు; కనుక ఆ పాపపుణ్యముల ఫలములు ఆత్మకు సంబంధించవు" అని అర్థము చెప్పరాదు.

శ్లో॥ నాదత్తే కస్యచి త్పాపం
నచైవ సుకృతం విభుః ।
అజ్ఞానే నావృతం జ్ఞానం
తేన ముహ్యంతి జంతవః ॥ ౧౫

ప. వి :– న, ఆదత్తే, కస్యచిత్, పాపం, న, చ, ఏవ, సుకృతం, విభుః, అజ్ఞానేన, ఆవృతం, జ్ఞానం, తేన, ముహ్యంతి, జంతవః

టీక :—

విభుః = పరమాత్మ,
కస్యచిత్ = ఎవని యొక్కయును,

పాపం = పాపమును,
సుకృతం చ = పుణ్యమును కూడ
నాదత్తే = స్వీకరించడు,
అజ్ఞానేన = అజ్ఞానముచేత,
జ్ఞానం = జ్ఞానము,
ఆవృతం = కప్పబడియున్నది;
తేన = అందుచేత,
జంతవః = సకల జీవరాసులును,
ముహ్యంతి = మోహింపబడుచున్నవి.

తా. పరమాత్మ స్వతంత్రముగా ఎవనియొక్క పాప పుణ్యములతోను సంబంధము కలుగజేసుకొనడు. జ్ఞానము అజ్ఞానముచే కప్పబడినది. అందువలన సకలజీవులు మోహములో పడిపోవుచున్నవి.

అ మృ త వా హి ని :-

ఈ శ్లోకములో ఎవరి పాప పుణ్యములతోను పరమాత్మకు ఏమియును సంబంధములేదని వివరించుచున్నాడు.

పై శ్లోకములో పరమాత్మ ఎవరిచేత పుణ్యమునుగాని పాపమునుగాని చేయించుటలేదు. స్వతంత్రముగ, అహేతుకముగ, ఎవరిని ఏ ఫలములు అనుభవింపజేయుటలేదని చెప్పబడినది. కనుకనే ఎవరియొక్క పాప పుణ్యములతోను పరమాత్మకు ఎంతమాత్రమును సంబంధములేదు. ఆయనకు ఎంతమాత్రమును అంటవుకనుక ఆ పాప పుణ్యములయొక్క ఫలము ఆయన అనుభవించవలసిన అగత్యములేదు. ఎవరి పాప పుణ్యములు వారే చేయుచున్నారు. ఆ ఫలములను వారే అనుభవించుచున్నారు.

అయితే వారు ఎందుకు చేయవలయును ? మంచియే చేయవచ్చును గదా ! ప్రతివారును తమకు అహితమునే చేసికొనుచున్నారే ! – నిజమే. సర్వులయొక్క జ్ఞానము అజ్ఞానముచేత కప్పబడినది. అందుచేత సర్వులును మోహములో పడిపోవుచున్నారు. ఆ కారణమున స్వస్వరూప జ్ఞానము మరుగుపడి, దేహమే తా ననెడి దేహాత్మాభిమానముచే, మరల మరల పాపపుణ్యములు చేయుచుండుట, వాటి ఫలములను అనుభవించుటకు అధోలోకములకు, ఊర్ధ్వలోకములకు పోవుట, ఇట్లే మోహములో పడి కర్మలుచేయుట, వాటిని అనుభవించుటకై దేహములు ధరించుట, ఆ దేహములయందు ఆత్మాభిమానరూపమైన మోహముపొందుట, దాని వలన మరల దానికనుగుణమైన కర్మలయొక్క వాసన ఉత్పన్నమగుట, ఆ వాసనచేత మరల కర్మలుచేయుట, వాటియొక్క ఫలరూపమైన శరీరములు, మరల వాటియందు ఆత్మాభిమానము – ఇట్లే అంతులేకుండ వాసనా పరంపర ప్రవాహముగ పెరిగిపోవును. జ్ఞానము అజ్ఞానముచే కప్పబడియుండుటచే ఈ విధముగ జీవ సముదాయము మోహ సముద్రములో మునిగి పోవుచున్నది.

శ్లో॥ జ్ఞానేన తు త దజ్ఞానం
యేషాం నాశిత మాత్మనః ।
తేషా మాదిత్యవత్ జ్ఞానం
ప్రకాశయతి తత్పరమ్ ॥ ౧౬

ప. వి:– జ్ఞానేన, తు, తత్, అజ్ఞానం, ఏషాం, నాశితం, ఆత్మనః, తేషాం, ఆదిత్యవత్, జ్ఞానం, ప్రకాశయతి, తత్పరం.

టీక :—

తు = కాని,
ఏషాం = ఎవరియొక్క,
తదజ్ఞానం = ఆ అజ్ఞానము,
ఆత్మనః = పరమాత్మకు సంబంధించిన,
జ్ఞానేన = జ్ఞానముచేత,
నాశితం = నశించి పోయినదో,
తేషాం = వారియొక్క,
జ్ఞానం = జ్ఞానము,
ఆదిత్యవత్ = సూర్యునివలె,
తత్పరం = సచ్చిదానందఘనపరమాత్మ తత్త్వమును,
ప్రకాశయతి = ప్రకాశింప జేయుచున్నది.

తా. కాని, ఎవరియొక్క ఆ అజ్ఞానము భగవత్సంబంధమైన జ్ఞానముచే నశించిపోయినదో, వారియొక్క జ్ఞానము సూర్యునివలె పరమాత్మయొక్క యథార్థ స్వరూపమును ప్రకాశింప చేయుచున్నది.

అమృతవాహిని :-

సకల జీవులయొక్క జ్ఞానము అజ్ఞానముచే కప్పబడియున్నదని పై శ్లోకములో చెప్పబడియున్నది. అయితే ఆ అజ్ఞానముచే కప్పబడియున్న జ్ఞానము ఎట్లు మనకు ఉపయోగములోనికి వచ్చుట అను ప్రశ్నకు సమాధానము చెప్పబడుచున్నది ఈ శ్లోకములో. భగవత్సంబంధమైన జ్ఞానముతో ఆ అజ్ఞానము నశించిపోయినచో, అర్థముగా కప్పబడిన

మేఘములు పోగా సూర్యుడు జగత్తును ప్రకాశింపజేసినట్లు, ఆ జ్ఞానము పరమాత్మ తత్త్వమును ఉన్నదున్నట్లు ప్రకాశింపజేయును.

అయితే జ్ఞానము అజ్ఞానముచేత కప్పబడియున్నదిగదా ! కప్పి యున్న అజ్ఞానము జ్ఞానముచేత నశించిపోవలయునవిన, ఆ జ్ఞానము ఏది? కప్పబడియున్న లోపలి జ్ఞానమా ? ఆ జ్ఞానమే అయినచో, ఆ జ్ఞానము ఎప్పుడును ఉండనే ఉన్నది. అదియే కప్పియున్న అజ్ఞానమును నశింప జేయునెడల ఆజ్ఞానము దానిని మొదటనే కప్పలేకపోయెడిది. కప్పగలిగి నదిగా ; ఇప్పుడు ఎట్లైన మనము ఆ అజ్ఞానము అను కప్పును తొలగించు కొనినయెడల ఆ జ్ఞానము ఇక తన ప్రభావమును చూపగలదు.

మహాప్రకాశముగల దీపము పైన మట్టికుండచేత కప్పబడి యున్నది. లోపలఉన్న దీపము అపరిమిత ప్రకాశముగలదే, కాని అది మనకు ఉపయోగపడవలయుననిన పై కుండను ఏదో రూపమున తొలగించ వలయును.

ఇప్పుడు జ్ఞానమును కప్పిన అజ్ఞానమును జ్ఞానముతోనే నశింప జేయవలయును. అనగా కప్పబడియున్న జ్ఞానము వేరు, కప్పిన అజ్ఞాన మును నశింపజేయు జ్ఞానము వేరు, అని తలంచవలయును. అజ్ఞానమును నశింపజేయుజ్ఞానమేది ?

పదమూడవ అధ్యాయములో –

"అమానిత్వ మదంభిత్వ మహింసా క్షాంతి రార్జవమ్ ।
ఆచార్యోపాసనం శౌచం స్థైర్య మాత్మ వినిగ్రహః ॥" (13–7)

"ఇంద్రియార్థేషు వైరాగ్య మనహంకార ఏవచ ।
జన్మ మృత్యు జరా వ్యాధి దుఃఖ దోషాను దర్శనమ్ ॥" (13–8)

"అసక్తి రనభిష్వంగః పుత్ర దార గృహాదిషు ।
నిత్యంచ సమచిత్తత్వ మిష్టా నిష్టోపపత్తిషు ॥" (13–9)

"మయి చానన్య యోగేన భక్తి రవ్యభిచారిణీ ।
వివిక్తదేశ సేవిత్వ మరతి ర్జనసంసది ॥" (13–10)

"అధ్యాత్మ జ్ఞాన నిత్యత్వం తత్త్వ జ్ఞానార్థ దర్శనం ।
ఏతత్ జ్ఞాన మితి ప్రోక్త మజ్ఞానం యదతోఽన్యథా॥" (13–11)

'గౌరవమును కోరకుండుట, దంభములేకుండుట, అహింస, ఓర్పు, మనోవాక్కాయములయందు ఏకవిధముగా ఉండుట, గురుసేవ, శుచిత్వము, స్థైర్యము, మనోనిగ్రహము, ఇంద్రియ విషయములందు వైరాగ్యము, అహంకారము లేకుండుట, జన్మము – మృత్యువు – ముసలితనము – వ్యాధి మొదలగు వాటియందలి దుఃఖములను, దోషములను విచారించుకొనుట, ఆసక్తత లేకుండుట, దారా పుత్ర గృహాదులయందు లంపటుడు కాకుండుట, ఇష్టానిష్టములు ప్రాప్తించినప్పుడు చిత్తమును చలించనీయక సమముగ ఉండుట, పరమాత్మయందు అనన్యభావముతో చలించని భక్తి కలిగియుండుట, పవిత్రమును, ఏకాంతమును అయిన ప్రదేశమునందు ఉండుట, సాంసారిక జనులతో కలిసి ఉండకపోవుట, గురువువద్ద శ్రవణముచేసిన ఆత్మానాత్మ వివేకమునందే స్థిరముగ నిలిచియుండుట, తత్త్వజ్ఞానమునకు ఫలమైన పరమాత్మను సదా చింతించుకొనుట – ఇది జ్ఞానమని చెప్పబడుచున్నది – అని ఉన్నది. ఇక్కడ చెప్పబడినట్లు ఆచరణయందు ఉంచుకొన్నయెడల కప్పబడియున్న అజ్ఞానము నశించి జ్ఞానము ప్రకాశించును కనుక– యథార్థ జ్ఞాన సాధనము గనుక – దీనినికూడ జ్ఞానమనియే చెప్పిరి. ఈ జ్ఞానముచేత అజ్ఞానమును నశింపజేసికొనవలయును. అప్పుడు లోపలఉన్న జ్ఞానము సూర్యునివలె ప్రకాశించి, భగవద్దర్శనము లభింపజేయును.

"ఆదిత్యవత్ జ్ఞానం – ప్రకాశయతి తత్పరం".

అవగా సూర్యుడు వచ్చుటచేత సకలపదార్థములు ఎట్లు ప్రకాశించు చున్నవో, అట్లే ఈ జ్ఞానము లభించుటచే భగవత్తత్త్వము ఉన్నదున్నట్లు మనకు గోచరించును.

శ్లో॥ తద్బుద్ధయ స్తదాత్మాన
స్తన్నిష్ఠా స్తత్పరాయణాః ।
గచ్ఛం త్యపునరా వృత్తిం
జ్ఞాన నిర్ధూత కల్మషాః ॥ ౧౭

ప. వి :- తద్బుద్ధయః, తదాత్మానః, తన్నిష్ఠాః, తత్పరాయణాః, గచ్ఛంతి, అపునరావృత్తిం, జ్ఞాననిర్ధూత కల్మషాః.

టీక :—

తద్బుద్ధయః = ఆ పరమార్థ తత్త్వమువందే బుద్ధి గలట్టియును,
తదాత్మానః = దానియందే మనస్సు లగ్నమైనట్టియును,
తన్నిష్ఠాః = దానియందే నిష్ఠగలట్టియు,
తత్పరాయణాః = ఆ పరమార్థ తత్త్వమే ఆశ్రయముగా కలవారు,
జ్ఞాననిర్ధూతకల్మషాః (సంతః) = జ్ఞానముచే పోగొట్టబడిన పాపము కలవారై,
అపునరావృత్తిం = పరమపదమును,
గచ్ఛంతి = పొందుచున్నారు.

తా. పరమార్థ తత్త్వమునందే దృఢాధ్యవసాయము కలిగిన బుద్ధిగలట్టియును, లగ్నమైన మనస్సుగలట్టియును, నిష్ఠ గలట్టియును, పరమార్థ తత్త్వమే ఆశ్రయముగా గల సాధు

పురుషులు, జ్ఞానముచేత తమ పాపములన్నియు నిశ్శేషముగా నశించగా, పరమపదమును పొందుచున్నారు.

అ మృ త వా హి ని :-

అట్టి జ్ఞానము సూర్యునివలె, పరమాత్మ తత్త్వమును ప్రకాశింపచేయగా, ఆ పరమాత్మ తత్త్వమును సాక్షాత్కరింప చేసికొనిన మహాత్ములను ఈ శ్లోకములో వర్ణించి చెప్పుచున్నాడు. వారియొక్క బుద్ధి కేవలము పరమాత్మ తత్త్వమునందే నిశ్చయాత్మకమై సంచరించుచుండును. సకల చరాచర ప్రపంచమును వ్యాపించి సకల జీవసముదాయముల యొక్క హృదయసీమల నిల్చియున్న వాత్సల్య స్వామిత్వ సౌశీల్య సౌలభ్య జ్ఞాన శక్త్యాది కళ్యాణగుణ మహోదధియును, ప్రేమమయుడును, ఆనంద మయుడును, సర్వజ్ఞుడును, సర్వశక్తిమంతుడును, సర్వోత్తముడును, సకలలోక శరణ్యుడునైన భగవంతునియొక్క గుణప్రభావ లీలా వైభవములయొక్క తత్త్వమును పరహస్యముగా సంశయ విపర్యయ రహితముగా తెలిసికొని, సదా, సర్వదా, సర్వత్ర అచంచలమైన నిశ్చయము కలిగి యుండుట వారి లక్షణము. వారియొక్క మనస్సు ప్రేమామృత మహాబ్ధి – పురుషోత్తముడు – అయిన భగవంతునికంటె ఇతరమైన సమస్త విషయముల నుండి పూర్తిగ విరక్తి చెంది, ఆయన యందే తన్మయమై సదా సర్వదా ఆయననే చింతించుకొనుచుండును.

వారు అట్టి సచ్చిదానంద ఘనునియందే స్థిరముగ నిలిచియుందురు. వారికి ఆ పరమాత్మయే పరమగతి. పరమాశ్రయము. జ్ఞానమును కప్పియున్న అజ్ఞానము సమూలముగ నశించిపోవుటచేత జ్ఞానము ప్రకాశించగా బంధన కారణములైన శుభాశుభ కర్మలును, రాగద్వేషాది దుర్గుణములును,

విక్షేపము, ఆవరణము మొదలగు దోషములను అన్నియును పూర్తిగ తొలగిపోయినవారు. వీరు మరల తిరిగిరాని పరమపదమునకు అధికారు లగుచున్నారు.

అవతారిక :-

ఇక అట్టి మహాత్ములయొక్క సమత్వమును చెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ విద్యావినయసంపన్నే
బ్రాహ్మణే గవి హస్తిని ।
శుని చైవ శ్వపాకేచ
పండితా స్సమదర్శినః ॥ ౧౮

ప. వి :- విద్యావినయ సంపన్నే, బ్రాహ్మణే, గవి, హస్తిని, శుని, చ, ఏవ, శ్వపాకే, చ, పండితాః, సమదర్శినః.

టీక :—

విద్యా వినయ సంపన్నే = విద్యయును, వినయమును గల,
బ్రాహ్మణే = బ్రాహ్మణునియందును,
గవి = ఆవు నందును,
హస్తిని = ఏనుగునందును,
శునిచ = కుక్కయందును,
శ్వపాకేచ = కుక్కమునుండుకొని తిను ఛండాలునియందునుకూడ,
పండితాః = పండితులు,
సమదర్శినః = సమమైన దృష్టిగలవారుగ ఉందురు.

తా. పండితులైన వారియొక్క దృష్టి విద్యావినయసంపన్నుడైన బ్రాహ్మణునియందును, ఆవునందును, ఏనుగునందును, కుక్కయందును, ఛండాలునియందును సమముగనే ఉండును.

అమృతవాహిని :-

పండితులనగా ఎవరో విచారణ చేయవలసి యున్నది. పండిత శబ్దమునకు "యేషాం జ్ఞానేన నాశితమాత్మనః అజ్ఞానం తే పండితాః" 'ఎవరియొక్క అంతఃకరణమునందలి అజ్ఞానము జ్ఞానముచేత నశించినదో వారు పండితులు' అని శంకరాచార్యులవారును, "సమదర్శిత్వమేవ పాండిత్యం" 'సమదర్శిత్వమే పాండిత్యము' అని ఆనందతీర్థులును, "పండితాః ఆత్మయా థాత్మ్యవిదః" 'ఆత్మయొక్క యథార్థస్వరూపమును తెలిసినవారు పండితులు' అని రామానుజులును, "యేషాం జ్ఞానేన నాశిత మాత్మనః అజ్ఞానం తే పండితాః" అని హనుమంతుడును, "పండితా స్తత్త్వ యాథాత్మ్య విదః" 'తత్త్వముయొక్క యథార్థ స్వరూపము తెలిసినవారు పండితులు' అని కేశవ కాశ్మీర భట్టాచార్యులును, "పండితాః జ్ఞానినః" 'పండితులనగా జ్ఞానులు' అని మధుసూదనసరస్వతులును నిర్వచనము చేసియున్నారు.

సచ్చిదానంద ఘన పరబ్రహ్మముయొక్క యథార్థతత్త్వమును బాగుగ అనుభవరూపముగ తెలిసినవారే సిద్ధపురుషులు, మహాత్ములు. విద్యా వినయ సంపన్నుడైన బ్రాహ్మణునియందును, పరమపవిత్ర జంతువైన ఆవునందును, ఏనుగునందును, కుక్కయందును, ఛండాలుని యందును సమబుద్ధి కలిగియుండుట వారి లక్షణము. పండితులను గుర్తించుటకు ఇదే ఆధారము. మానవులలో ఉత్తమోత్తముడైన బ్రాహ్మణుని, నీచాతినీచుడైన ఛండాలుని, పశువులలో ఉత్తమోత్తమమైన గోవును, మధ్యమ తరగతికి చెందిన ఏనుగును, నీచమైన కుక్కను ఉదాహరణముగ చూపించి పండితుల యొక్క సమదర్శిత్వమును మచ్చుకు చూపించుటయైనది. ఈ విధముగ సకల జీవులయందును వారు సమదర్శులుగ ఉందురు.

వారియొక్క సమదర్శిత్వము వ్యవహారమునందు కనిపెట్టుట ఎట్లు?

సర్వత్ర వ్యవహారము ఒకేవిధముగ ఉండునా? అట్లుండదు. సమత్వము భావమునకు సంబంధించినదిగాని, బాహ్యమైన కర్మకు సంబంధించినది కాదు. ఒకరియందు తక్కువభావము, ఒకరియందు ఎక్కువభావము లేకుండ వారిప్రేమ సర్వత్ర సమముగా నుండును. ఆకలితో తనచోటునకు వచ్చినవారిని, వీరు బ్రాహ్మణులా, క్షత్రియులా, వైశ్యులా, శూద్రులా, చండాలురా – ఈ మొదలగు ఆలోచనలులేక, ఎవరైనను సరియే ప్రేమతో ఆదరణముతో భోజనము పెట్టును. తనవారైన ప్రేమతో ఆదరణముతో పెట్టుట, లేనియెడల ఎందుకు వచ్చినదిరా అని విసుగుగొనుచు పెట్టుట ఉండదు. తనకు చేతనైన సహాయము చేయుటలో, దుఃఖనివారణ చేయుటలో, మానవులని, జంతువులని, మానవులలో బ్రాహ్మణుడని, చండాలుడని, జంతువులలోకూడ ఆవుఅని, కుక్కఅని భేదమెంచకుండ, అన్నిటి యొక్క అవసరములు శక్తియున్నంతవరకు నెరవేర్చుటయే, ఆ అవసరములు నెరవేర్చుటకూడ వాటికి హితముకలుగుట,వాటికి ఉపయోగపడుటను దృష్టిలో ఉంచుకొనియే చేయును. అందువలన పైకి క్రియారూపములో మాత్రము భేదము కనుపడుచునే యుండును. ఆకలియైన మానవుడువచ్చిన అన్నము పెట్టును. ఆవు వచ్చిన గడ్డి, జనుపకట్ట మొదలగునవి వేయును. అంతేగాని, 'నేను సమదర్శిని, నాకు అన్నియు సమానమే' అని మానవునకును, ఆవునకునుకూడ అన్నమే పెట్టుటయో, లేక గడ్డి, జనుపకట్ట వేయుటయో చేయడు. అట్లే ఈయన సమదర్శి అయితే, మానవునకు అన్నము, ఆవుకు గడ్డి జనుపకట్ట వేయునేమి అనియును, ఈయనకు ఈ భేదము ఎందుకు అనియును, ఈ భేదము ఉన్నవాడు సమదర్శి ఎట్లు అగును అనియును తలంచరాదు. ఇట్లే అన్నివైపులనుండియును, అన్ని విషయములలోను అని తెలిసికొనవలయును.

ఇది బాహ్యమైన వ్యావహారము విషయము,

ఇంకొక విధముగకూడ సమదర్శిత్వమును విచారణ చేయ వలయును.

పరమాత్మ సకలభూతములయందును లోపల బయటకూడ వ్యాపించి యున్నాడు. వారు ఆ పరమాత్మను సర్వత్ర సమముగా చూతురు. ప్రాపంచిక దృష్టిలో ఇది పవిత్రమైనవస్తువు, ఇది అపవిత్రమైన వస్తువు; ఇది ఉత్తమమైనది, ఇది నీచమైనది; అందుచే పరమాత్మ ఈ వస్తువులలో ఎక్కువ వ్యాపించి ఉండును, ఈ వస్తువులలో తక్కువగ వ్యాపించి ఉండును అని అనుకొనక, అన్నిటియందును, మానవులలో ఉత్తమోత్తము డైన బ్రాహ్మణునియందును, నీచాతినీచుడుగ భావింపబడు ఛండాలుని యందును, పశువులలో ఉత్తమమైన ఆవునందును, మధ్యమమైన ఏనుగు నందును, నీచమైన కుక్కయందునుకూడ సమముగానే పరమాత్మ వ్యాపించి యుండుటను వారు చూచుచుందురు. కాన సర్వత్రసమముగ వ్యాపించి యున్న పరమాత్మను చూతురు. ఇట్టివారిని గురించియే "వాసుదేవ స్సర్వమితి సమహాత్మా సుదుర్లభః" అని గీతలోచెప్పబడినది. కనుక అట్టి మహా పురుషులకు సర్వత్ర పరమాత్మ దృష్టి ఉండుటచేత సర్వత్ర సమదృష్టి సహజమైపోవును. సర్వత్ర సమదృష్టి సహజమై పోయినప్పటికిని, లోక దృష్టితో వ్యవహారమునందు యథాయోగ్యమైన భేదము ఉండనే ఉండును. వ్యవహారములో భేదమున్నను పరమార్ధ దృష్టిలో సమత్వమునకు ఎంత మాత్రమును అడ్డులేదు. కనుక ఇట్టి తత్త్వజ్ఞానులైన మహాపురుషులు వ్యవహార దృష్టిలో జీవసముదాయమునకుగాని, జీవికిగాని విపత్తు కలిగి నప్పుడు, భేదభావము ఎంతమాత్రమును లేకుండ ఆ విపత్తును నివారణ చేయుటకు యథాశక్తి యథాయోగ్యముగా ప్రయత్నించుదురు.

అంతేగాక, సమః అనగా పరమాత్మ. అందరియందు, అన్నిటి యందు, – సర్వత్ర పరమాత్మనే చూచువాడు సమదర్శి. ఇట్టి సమ దర్శియే పండితుడు.

శ్లో॥ ఇహైవ తైర్జిత స్సర్గో
యేషాం సామ్యే స్థితం మనః ।
నిర్దోషం హి సమం బ్రహ్మ
తస్మాద్బ్రహ్మణి తేస్థితాః ॥ ౧౯

ప. వి :- ఇహ, ఏవ, తైః, జితః, సర్గః, యేషాం, సామ్యే, స్థితం, మనః, నిర్దోషం, హి, సమం, బ్రహ్మ, తస్మాత్, బ్రహ్మణి, తే, స్థితః.

టీక :—

యేషాం = ఎవరియొక్క,
మనః = మనస్సు,
సామ్యే = సమత్వమునందు,
స్థితం = నిలిచియున్నదో,
తైః = వారిచేత,
ఇహైవ = ఇక్కడనే,
సర్గః = సంసారము,
జితః = జయించబడినది.
హి = ఎందుకనగా,
బ్రహ్మ = పరబ్రహ్మము,
నిర్దోషం = దోషరహితమైనదియును,
సమం = సమముగా నుండునది,
తస్మాత్ = కాబట్టి,
బ్రహ్మణి = పరబ్రహ్మమునందు
తే = వారు,
స్థితాః = నిలిచియున్నారు.

తా. ఎవరియొక్క మనస్సు సమత్వమునందే నిలిచియున్నదో, వారిచేత బంధనరూపమైన ఈ సంసారము ఇక్కడనే జయించ బడినది. కారణమేమనగా – పరబ్రహ్మ వస్తువు ఎంతమాత్ర మును దోషములు లేనిది, సమస్తమునందును సమముగా నుండునది కాన. సమదర్శులైనవారు ఆ పరబ్రహ్మమునందే స్థిర ముగా నిలిచియుందురు.

అ మృ త వా హి ని :-

ఈ శ్లోకములోకూడ సమదర్శనులైనవారి వైభవమే చెప్పబడినది. "విద్యావినయసంపన్నే బ్రాహ్మణే గవి హస్తిని । శునిచైవ శ్వపాకేచ పండితా స్సమదర్శినః ॥" అని చెప్పిన ప్రకారముగా సర్వ భూతములందును సమభావము కలిగిన మహాత్ములు ఇక్కడనే సంసార బంధనములను త్రెంచుకున్నారు. అనగా ప్రారబ్ధకర్మరీత్యా వారి శరీరము నకు ఇంకను ఆయుష్కాలము మిగిలియుండుటచేత, ఈ లోకములో వారున్నను ముక్తులే. సంసార బంధనములేమియును వారికి లేవు. సర్వత్ర వారికి పరమాత్మానుభవము ఉండనే ఉన్నది. ఇంక వారికి ముక్తదశకాక మరేమి? వారు చేపట్టిన వస్తువేట్టిది? – "నిర్దోషం హి సమం బ్రహ్మ" ఆ పరబ్రహ్మ తత్త్వము దోషరహితమైనది. సత్త్వ రజస్తమోగుణములుగాని, వాటికి సంబంధించిన రాగద్వేషములుగాని, రాగద్వేషములకు సంబంధించిన విషమత్వముగాని లేనిది ఆ పరబ్రహ్మ తత్త్వము. "సర్వేభ్యః పాపేభ్య ఉదితః" 'సకల పాపములకు అతీత మైనది' (ఛాందోగ్యోపనిషత్), "ఏష ఆత్మా అపహతపాప్మా విరజో విమృత్యు ర్విశోకో విజిఘ త్సోఽపిపాసః" (ఛాం – ఉ – 8-1-5) 'ఈ పరమాత్మ పుణ్యపాపములు, జరామృత్యువులు లేనివాడు; శోక

రహితుడు. ఆకలిదప్పులు లేనివాడు' అని శ్రుతి చెప్పుచున్నది. కనుక పరబ్రహ్మవస్తువు నిర్దోషమైనది. భగవంతుడు అఖిలహేయప్రత్యనీకుడు. అంతమాత్రమేకాక సకల కళ్యాణ గుణ మహోదధి. సత్యకాముడు, సత్యసంకల్పుడు, సర్వేశ్వరేశ్వరుడు. అట్టి పరబ్రహ్మమునందు సదా నిలిచి యుండువారు గనుక మహాత్ములుకూడ నిర్దోషులు, వారుకూడ సత్త్వ రజ స్తమోగుణముల కతీతులై ఉందురు. కనుక నే వారికికూడ రాగద్వేషా దులుగాని, విషమబుద్ధిగాని లేక, సమత్వము వారికి సహజమైపోవును.

అవతారిక:-

ఇంకను అట్టి మహాత్ముల లక్షణము చెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ న ప్రహృష్యే త్ప్రియం ప్రాప్య
నోద్విజే త్ప్రాప్య చాప్రియమ్ ।
స్థిరబుద్ధి రసమ్మూఢో
బ్రహ్మవి ద్బ్రహ్మణి స్థితః ॥ ౨౦

ప. వి:- న, ప్రహృష్యేత్, ప్రియం, ప్రాప్య, న, ఉద్విజేత్, ప్రాప్య, చ, అప్రియం; స్థిరబుద్ధిః, అసమ్మూఢః, బ్రహ్మవిత్, బ్రహ్మణి, స్థితః.

టీక :—

స్థిరబుద్ధిః = పరమాత్మయందే స్థిరమైన బుద్ధికలిగినట్టియు,
అసమ్మూఢః = సంశయము, భ్రమ మోహము ఎంతమాత్రమును లేనట్టియు,
బ్రహ్మణి స్థితః = సర్వకాల సర్వావస్థలయందును పరమాత్మ యందే త్రికరణములచేతను నిలిచి ఉండునట్టియు,

బ్రహ్మవిత్ = పరమాత్మానుభవము కలవాడు,
ప్రియం = ఇష్టమైన దానిని,
ప్రాప్య = పొంది,
న ప్రహృష్యేత్ = సంతోషించడు,
అప్రియం ప్రాప్యచ = అనిష్టమైన దానిని పొందికూడ,
నోద్విజేత్ = దుఃఖించడు.

తా. స్థిరబుద్ధి కలవాడును, సంశయము, భ్రమ మోహము- ఇవి ఎంతమాత్రమును లేనివాడును, సర్వకాల సర్వావస్థల యందును పరమాత్మయందే త్రికరణములచేతను నిలిచియుండు వాడును, భగవదనుభవ పరుడును అగు మహాత్ముడు లోక ములో ఇష్టము లభించినప్పుడు సంతోషించుట, అనిష్టము లభించినప్పుడు దుఃఖించుట చేయడు.

అ మృ త వా హి ని :-

పరమోత్కృష్టస్థితిని పొందిన మహాత్ముల లక్షణములు చెప్పబడు చున్నవి. భగవదనుభవపరులైన మహాత్ములు జాగ్రత్స్వప్న సుషుప్త్య వస్థలలోను, భూత భవిష్యద్వర్తమాన కాలములలోనుకూడ కాయేన మనసా వాచా భగవంతునియందే నిలిచియుందురు. అట్టి మహాత్ములను గుర్తుపట్టుట ఎట్లో చెప్పుచున్నాడు. వారిబుద్ధి అన్ని అవస్థలలోను, అన్ని పరిస్థితులలోనుకూడ స్థిరమైనదిగా ఉండును. ఏపరిస్థితియుకూడ వారి బుద్ధిని చలింపజేయలేదు. వారియొక్క అంతఃకరణములో సంశయములు గాని, భ్రమగాని, మోహముగాని ఈషణ్మాత్రముకూడ ఉండవు. వారికి వాసనలు, కాంక్షలు నశించినవి. ఆకారణమున, వారికి ఇష్టానిష్టములన్నవి లేనేలేవు. లోకధర్మమునమసరించి వారికిని ఇష్టము లభించినప్పుడు

సంతోషించరు. అనిష్టము లభించినప్పుడు దుఃఖించరు. ప్రారబ్ధకర్మాను సారముగ ఏది లభించిన దానినే విరక్తతతో "యద్యద్భవ్యం భవతు భగవన్ పూర్వకర్మాను రూపం" అని ఉందురు.

శ్లో॥ బాహ్యస్పర్శే ష్వసక్తాత్మా
విందత్యాత్మని యత్సుఖమ్ ।
స బ్రహ్మయోగయుక్తాత్మా
సుఖ మక్షయ మశ్నుతే॥ ౨౧

ప. వి:- బాహ్యస్పర్శేషు, అసక్తాత్మా, విందతి, ఆత్మని, యత్, సుఖమ్, సః, బ్రహ్మయోగయుక్తాత్మా, సుఖం, అక్షయం, అశ్నుతే.

టీక :—

బాహ్యస్పర్శేషు = బాహ్యవిషయములయందు,
అసక్తాత్మా = ఆసక్తిలేని అంతఃకరణము కలవాడు,
ఆత్మని = అంతఃకరణమునందు,
యత్సుఖం = ఏ సుఖమును - భగవద్ధ్యానమువలన కలిగిన ఏ సుఖమును -
విందతి = పొందుచున్నాడో,
సః = వాడు,
బ్రహ్మయోగయుక్తాత్మా = సచ్చిదానంద ఘన పరబ్రహ్మము నందలి ధ్యానయోగమునందే నిలుకడకలిగిన మనస్సు కలిగిన వాడై,
అక్షయం = నాశరహితమైన,
సుఖం = ఆనందమును,
అశ్నుతే = అనుభవించుచున్నాడు.

తా. బాహ్యవిషయములయందు ఆసక్తిలేని మనస్సు కలవాడు, అంతఃకరణమునందు ధ్యానమువలన కలిగిన ఆనందమును పొందుచున్నాడు. తరువాత వాడు పరబ్రహ్మధ్యానమునందే నిలుకడకలిగిన మనస్సుకలవాడై, అంతములేని ఆనందమును అనుభవించుచున్నాడు.

అమృతవాహిని :-

సాధకుడు పరమాత్మధ్యానము చేసికొనుచున్నను బాహ్య విషయములయందు అనగా ప్రాపంచిక భోగములయందు ఆసక్తి ఉన్నంత కాలము, ఆ ధ్యానమువలన కలుగవలసిన ఉన్నతి కలుగదు. కనుక బాహ్యవిషయములయందు ఆసక్తి పూర్తిగ పోవలయును. అప్పుడు భగవద్ధ్యానమువలన అంతఃకరణములో ఒకరకమైన సాత్త్వికానందము కలుగును. ఆ ఆనందము అనుభవమునకు వచ్చుటతోడనే ఇక మనస్సును బాహ్యవిషయములమీదికి పోనీయకుండ ఆపవలసిన కష్టము ఉండదు. ఆ సుఖమును మరిగిన మనస్సు సహజముగనే భగవద్ధ్యానమునందు మగ్నమగును. మనస్సు ఆ పరబ్రహ్మధ్యానమునందే స్థిరముగా నిలుకడ చెందినంతనే అతడు నాశనములేని - అనగా శాశ్వతమైన - బ్రహ్మానందమును అనుభవించును.

ఈ శ్లోకములో సాధకునికి గొప్ప హెచ్చరిక కలదు. సాధకుడు ప్రాపంచిక భోగములయందు వైరాగ్యమును కలిగియుండవలయును. మనస్సులో ఆసక్తి ఉండును. దానిని సాధకుడు గ్రహించలేక, తన మనస్సును నమ్మి సాధనలు సాగించుకొనుచు పోవును. మనస్సులో ఆ ఆసక్తి నెమ్మదినెమ్మదిగా, సాధకునకు తెలియకుండనే, పుష్టిని చెందుచుండును. ఆధ్యాత్మిక సాధనలో ఎంతోపైకి పోతినను కొనువాడు పైతము

ఎప్పుడో ఒకప్పుడు అకస్మాత్తుగా క్రిందకుకూలుట జరుగుచుండుటకు ఆ ఆసక్తియే కారణము. అందువలన సాధకుడు ప్రతిక్షణమును ఎంతో హెచ్చరిక కలిగి సాధనరంగములో ముందుకు నడక సాగించవలయును. లేనియెడల, సమయముకొరకు వేచియుండి, ఏ కునుకుపాటు సమయము లోనో, దాగియున్న ఆ ఆసక్తి అను పెద్దపాము ఒక్కసారి కాటు అందుకొనును.

ఒక్కొక్కవ్యాధి పైకి తెలియకుండ, లోలోపలనే వృద్ధిచెంది, మానవుని ఒక్కసారిగా ప్రమాదావస్థలోనికి తెచ్చును. అట్టిది ఆసక్తి. ఎక్కడను మట్టి దొరకని పెద్ద పెద్ద రాతిభవనములలోకూడ మొలిచి, ఎన్నిసారులు పెరికి పారవైచినను, అక్కడనే మెల్లి మెల్లిగా సారమును గ్రహించి వృద్ధిపొందెడు రావి, మఱ్ఱి వృక్షములవంటిది ఆసక్తి. బ్రహ్మ లోక భోగములయందు సైతము మహావైరాగ్యము కలవాడను అనుకొని పట్టుదలతో సాధనచేయువారియొక్క, ఏమియును తడిలేని, శుష్కమైన అంతఃకరణములలోకూడ ఈ ఆసక్తి తెలియకుండ సారమును గ్రహించి వృద్ధిపొందుచుండును. విషయోపభోగములు అను ఆహారమీయకుండ ఉపవాసములతో ఎంత శుష్కింపచేసినను, ఆ ఆసక్తి అంతఃకరణము లోని స్వల్పాతి స్వల్పములైన సందులనే ఆధారముగ చేసికొని వృద్ధి పొందుచునే ఉండును. కనుక సాధకుడు చాల హెచ్చరిక కలిగి ఉండ వలయును.

విషయములను అంతఃకరణము ఎంతమాత్రము స్మరించినను, అది ఆసక్తికి సారవంతమైన ఆహారమే. సాధకునకు తెలియకుండ విషయస్మరణము జరుగుచుండును. పరమవైరాగ్యమున్నదనుకొనువాడు కూడ, ప్రతిక్షణము చిన్నిచిన్ని విషయములనుకూడ ఎట్లు స్మరించు చుండునో చూడుడు. పండుకొనుటకు ఈరోజు సౌకర్యములేదేఅను భావము

కలిగినదనుకొనుడు. ఆ భావము దాగి బలహీనముగా ఉన్న ఆసక్తికి ఒక బలవర్ధకమైన దివ్యౌషధమువలె బలమిచ్చును. తనకు గౌరవము లభించవలయును అను భావము అంతకంటెను బలకరము. ఇట్టివి సాధకునకు తెలియకుండ అంతఃకరణములో ప్రతిక్షణమును బయలుదేరుచునే ఉండును. ఇట్లు చక్కగ తనకు తాను పోషించుకొనుచు తెగబలియును ఆసక్తి. సమయమునకు వేచి, అవకాశము వచ్చినప్పుడు తలక్రిందులుగా పడద్రోయగలదు.

ఈ సందర్భమునే ఇంకొక రకముగా రెండవ అధ్యాయములో ఏబది తొమ్మిదవ శ్లోకములో హెచ్చరిక ఇచ్చియున్నాడు.

కనుక ఏనాటికి అంతఃకరణములో ఆసక్తి పూర్తిగనశించిపోవునో, లేక ఇక బ్రతికిబట్టగట్టని స్థితికి బలహీనమైపోయినదో అప్పుడు ధ్యానము చేయుటచేత అంతఃకరణములో ఒక విలక్షణమైన సాత్త్వికానందము అనుభవమునకు వచ్చును. ఆ రుచి మరిగిన మనస్సు ఇక దానిని విడిచి పెట్టలేదు. ఆ స్థితికి వచ్చువరకే మనస్సును బాహ్యవిషయములమీదికి పోనీయకుండ ఆపవలసిన కష్టము. ఆ కష్టము ఇక ఉండదు. ఆ హేతువున మనస్సు పరమాత్మధ్యానములో బాగా స్థిరత చెందును. తరువాత అతడు శాశ్వతానందమునకు అర్హుడగుచున్నాడు.

అ వ తా రి క :-

బాహ్యవిషయములయందు ఆసక్తిలేకుండుటచే పరమార్థప్రాప్తిని చెప్పి, ఇప్పుడు ఈ శ్లోకములో బాహ్యవిషయములయందు ఆసక్తి దుఃఖములకు కారణము అని నిరూపించి, ఆసక్తిని తప్పక విడువవలెనని నదిగా హెచ్చరించుచున్నాడు పరమాత్మ.

శ్లో॥ యే హి సంస్పర్శజా భోగా
దుఃఖయోనయ ఏవ తే ।
ఆద్యంతవంతః కౌంతేయ !
న తేషు రమతే బుధః ॥ ౨౨

ప. వి :- యే, హి, సంస్పర్శజాః, భోగాః, దుఃఖయోనయః, ఏవ, తే, ఆద్యంతవంతః, కౌంతేయ, న, తేషు, రమతే, బుధః.

టీక :—

కౌంతేయ = ఓ అర్జునా!
సంస్పర్శజాః = ఇంద్రియములకు విషయములకు సంయోగము కలుగుటవలన పుట్టిన,
భోగాః = సుఖములు,
యే (సంతి) = ఏవి కలవో,
తే = అవి
దుఃఖయోనయ ఏవ = దుఃఖములకే హేతువులగుచున్నవి.
హి = ఏలయన,
ఆద్యంతవంతః = ఆదియును అంతమును కలవి - అనగా అనిత్యములు-
(తతః = అందువలన)
తేషు = ఆ సుఖములయందు,
బుధః = వివేకము కలవాడు,
న రమతే = ప్రీతి చేయడు(అనగా కాంక్షపొందదు).

తా. అర్జునా! ఇంద్రియములు విషయములయందు ప్రవర్తించుటవలన కలుగు సుఖములు, నిలకడ ఉండునవి

కాకపోవుటచే-అనగా ఆద్యంతములు కలిగి, నశించెడివగుటచే-దుఃఖములకే కారణములగుచున్నవి. కనుకనే యథార్థము నెరిగిన బుధులు వాటిని కాంక్ష చేయరు.

అ మృ త వా హి ని :-

బాహ్యవిషయములకును, ఇంద్రియములకును సంయోగము కలిగినప్పుడు భ్రమచేత సుఖభ్రాంతి కలుగుచున్నది. అందుచేత వాటిని భోగములుగా తలచి అజ్ఞానులు కోరుచున్నారు. యథార్థ మాలోచించిన అవి దుఃఖములకే కారణములగుచున్నవి.

మిడుతలు జ్వాలనుచూచి, అజ్ఞానముచేత మహాసుఖము కలుగునని భ్రమించి, రాబోవు మహాభయంకరమైన పరిణామమును తెలిసికొనలేక గుంపులు గుంపులుగా ఎగిరి ఎగిరివచ్చి దానిలోబడి దగ్ధమై పోవుచున్నవి. అదే విధమున అజ్ఞానులైన మానవులును ప్రాపంచిక విషయోపభోగములే సుఖహేతువులుగా భావించి, అపరిమితమైన ఆసక్తితో, వాటిని అనుభవించుటకే విశ్రాంతి అనునది ఎరుగక రాత్రిందివములు ప్రయత్నములు సలుపుచున్నారు. చివరకు మహాదుఃఖములనే పొందవలసిన వారగుచున్నారు. ఇది తెలియ లేకుండ నున్నారు మానవులు.

ఈ విషయములే సుఖహేతువులని తలంచి అనుభవించుటచేత మరల మరల అనుభవించవలయుననెడి ఆసక్తి వృద్ధి చెందును. ఆసక్తి చేతనే కామము, దానికి విఘ్నము కలుగుననుకొనినప్పుడు క్రోధము - ఇట్లే అనర్థదాయకములైన దుర్గుణములన్నియు ఒక్కుమ్మడిగ కలుగును. ఆ గుణములున్నచోట అనేక విధములైన, నీచాతినీచములగు, దుర్లక్షణములును, దురాచారములును వచ్చి ఒక్కుమ్మడిగా ఆ వ్యక్తిని చుట్టుముట్టును. ఇక ఆతని జీవితమే పాపమయమైపోవును. దానికి ఫలముగా

ఇహపరలోకములు రెండును చెడిపోయి, ఇక్కడ అక్కడ కూడ అపరిమితములైన భయంకర బాధలు యాతనలు అనుభవించవలసి వచ్చును. ఇంతేగాక, ఆ భోగము లనుభవించుటకు ఏ యే పదార్థములు వ్యక్తులు సాధనములుగ తలంచుచున్నారో, ఆ సమస్తమును క్షణ భంగురమగుటచేత మాటిమాటికి నష్టమై నశించిపోవుచుండును. అప్పుడు దుఃఖమును పొందుటయే కాదు, వాటియొక్క సంబంధముచేత కలిగిన సంస్కారములు మాటి మాటికివి జ్ఞాపకమునకు తెచ్చుచుండుటచేత మానవుడు సదా దుఃఖసముద్రములో మునిగి అపరిమితముగా బాధ పడుచున్నాడు. నెత్తి బ్రద్దలు కొట్టుకొనుచు ఏడ్చుట, అరచుట చేయుచుండును,

ఇంకను – అజ్ఞాని మిగిలిన వారికంటె తాను అన్నిటిలోను ఎక్కువగ నుండవలయునని తలంచుచుండును గాన, ధనములోగాని, వస్తు సామగ్రిలోగాని, పేరు ప్రతిష్ఠలలోగాని, ఇంక ఏ విషయములో నైనను తనకంటె ఇతరులు ఎక్కువగ నుందురేమో అను అనుమానము కలుగునప్పటికే, భయము అసూయ అగ్నివలె వారి హృదయమును కాల్చివేయుచుండును.

జాగ్రత్తగ ఆలోచించినయెడల విషయ సంయోగముచే కలిగెడి భోగములు వాస్తవమునకు సర్వథా దుఃఖములకే కారణములగుచున్నవని తెలియగలదు. వాటియందు సుఖమన్నది ఏమాత్రమునులేదు. అజ్ఞానము చేత సుఖముగా తోచుచున్నది. కనుకనే కృష్ణభగవానుడు ఈ ప్రాపంచిక విషయోప భోగములన్నియును దుఃఖ హేతువులే అని నిర్ణయించినాడు.

ఇవి 'ఆద్యంతవంతః' – ఆది అంతము కలవి. అనగా జల బుద్బుదములవలె, మెరపులవలె క్షణభంగురములు, అనిత్యములు. వీటియందు సుఖము లేశముకూడ లేకపోయినను, అజ్ఞానముచేత సుఖ

దాయకములుగా కొంతమంది తలంచినను, ఆ సుఖముకూడ నిత్యము కాదు. క్షణికమే. సృష్టిలోని ప్రతివస్తువును అనిత్యమే అయినప్పుడు, అనిత్యమైన వస్తువుతో నిత్య సుఖము దొరుకునా ? రెండవ అధ్యాయములో పదునాలుగవ శ్లోకములో కూడ "ఆగమాపాయినః" 'విషయోపభోగములు రాకపోకలు కలిగినవి' చెప్పబడియున్నది. కనుక ఈ తత్త్వము తెలియని వివేకహీనులు మాత్రమే ఈ విషయోపభోగములందు ప్రీతి చేయుదురు. కాని వివేకముగల సాధులు వీటియందు కాంక్ష చేయరు.

శ్లో॥ శక్నోతీహైవ యస్సోఢుం
ప్రాక్ఛరీర విమోక్షణాత్ ।
కామక్రోధోద్భవం వేగం
స యుక్తస్స సుఖీ నరః ॥ ౨౩

ప. వి :- శక్నోతి, ఇహ, ఏవ, యః, సోఢుం, ప్రాక్, శరీర విమోక్షణాత్, కామ క్రోధోద్భవం, వేగం, సః, యుక్తః, సః, సుఖీ, నరః.

టీక :—

యః నరః = ఏ మానవుడు,
కామ క్రోధోద్భవం వేగం = కామ క్రోధములంచే కలుగు వేగమును,
ఇహైవ = ఇక్కడనే,
శరీర విమోక్షణాత్ ప్రాక్ = శరీర పతనమునకు ముందే,
సోఢుం = అరికట్టుటకు,

శక్నోతి = సమర్థుడగుచున్నాడో,
సః = వాడు,
యుక్తః = యోగి,
సః = వాడు,
సుఖీ = సుఖవంతుడు.

తా. ఏ నరుడు కామము యొక్క వేగమును, క్రోధము యొక్క వేగమును - అనగా కామ క్రోధములచే అంతఃకరణములో కలిగిన క్షోభమును - ఇక్కడనే - తనశరీరము పడిపోవులోపలనే - అరికట్టుటకు సమర్థుడగునో, వాడే యోగి, వాడే సుఖవంతుడు.

అమృతవాహిని :-

సాధకుడు ఎప్పుడు కామక్రోధములవలన అంతఃకరణమునందు కలిగిన క్షోభమును నిలుపగలుగునో - అనగా జయించగలుగునో - వాడే యోగి. అటువంటి వానినే ధీరుడనికూడ వ్యవహరింతురు. ధీరుడైన వాడు సముద్రమువలె శత్రుసైన్యము తనను చుట్టుముట్టినను ఏమియును చలించక ధైర్యముగా ఏకాకియై ఆ సైన్యమును ఒక్క అడుగుకూడ ముందునకు వేయనీయక ఆపగలుగవచ్చును. కాని వాడు తన అంతఃకరణములోని ఈ క్షోభమును కళ్ళెమువట్టి ఆపలేడు. అట్లు ఆపగలిగిన వాడే ధీరుడు వాడే యోగి. వాడే యథార్థముగ సుఖవంతుడు. అంతవరకును ఎంతటివారికైనను సుఖము మాత్రము శూన్యము.

ఈ శరీరముతో ఉండగనే, ఈ శరీరము పడిపోవులోపలనే కామక్రోధములమీద విజయము సంపాదించవలయును. మానవశరీరముకంటె ఇతరమైన దేవతాదేహములందుగాని, పశు పక్షి మృగాది దేహములందు

గాని, సాధనచేసి కామ క్రోధములను జయించుటకు అవకాశములేదు. దేవతా జన్మలలో విలాసములకు భోగములకు ప్రాధాన్యము ఉండుటచేతను, పశుపక్షి మృగాది జన్మలలో జడత్వము ఎక్కువగ ఉండుటచేతను, సాధనకు వీలులేవట్టివి. "ఇహైవ" 'ఇక్కడనే' అనుటలో ఈ మానవ శరీరములోనే అట్టి అవకాశము కలదు. అట్టి అవకాశమును జారవిడుచు కొనవద్దు అని పరమాత్మ మానవులను హెచ్చరించుచున్నాడు.

ఈ మానవదేహమును గూర్చి "మోక్షద్వారం సుదుర్లభం" అని చెప్పబడియున్నది. జీవునకు పరమాత్మచేత ఈ మానవదేహము ప్రసాదించబడినదే మోక్షమును సంపాదించుటకు. అట్టి మహోత్కృష్ట ఫలము నకు సాధనమైన ఈ దేహమును పాడు విషయసుఖములకై - శునక, సూకరాది దేహములలోకూడ అతి సులభముగా లభ్యమగు నీచమైన విషయసుఖములకే ఉపయోగించుకొని, అమోఘమైన సదవకాశమును చేతులార పాడుచేసికొనిన వారికంటె తెలివితక్కువవారు ఎవరుందురు? కేనోపనిషత్తులోకూడ "ఇహ చే దవేదీ దథ సత్య మస్తి నచే దిహావేదీన్ మహతీ వినష్టిః" (2-5) 'ఈ మానవదేహములోనే భగవంతుని తెలిసి కొనిన మంచిది. ఈ శరీరము ఉండగనే తెలిసికొనవియెడల చాలగొప్ప హానిగలదు' అని చెప్పబడియున్నది.

అట్లే చేసికొనవచ్చును. కాని అప్పుడే తొందర యేమి అనుకొని ఒక్కక్షణము కూడ ఆలస్యము చేయరాదు. ఈ శరీరము నశించి తీరునది అనుట నిశ్చయమేగదా! కాబట్టి శరీరము విడిచిపోవులోపలనే విజయ మును పొంది తీరవలయును. పోనీ ఈ శరీరము నశించునది ఆగునదేకాదు. ఎప్పుడు నశించునది నిర్ణయములేదు. ఏక్షణమున పడిపోవునో తెలియదు. ఆ కారణమున ఎప్పటికప్పుడే ఒక క్షణముకూడ వృథచేయక, పట్టు దలతో భగవంతునిపై భారమువైచి సాధన చేయవలయును -

కామ క్రోధముల వలన కలిగిన వేగము అనగా :

స్త్రీ పురుషులకు ఒకరియందు ఒకరికి సుఖాభిలాషతో కలిగెడి ఇచ్ఛను 'కామము' అందురు. అంతేకాదు, పతిపత్నిపుత్రాది దేహ బంధువులు, ధనము, ఇల్లు, వాకిలి, స్వర్గాది ఊర్ధ్వలోకములలోని భోగములు మొదలగు విషయములయందు ఆసక్తి ఉండుటచే వానిని పొందుటకు, అనుభవించుటకు, కలిగెడి ఇచ్ఛను కూడ కామమనియే అందురు. ఈ ఇచ్ఛచే అంతఃకరణములో ఉద్భవించెడి నానావిధములైన సంకల్ప వికల్పములయొక్క మహాప్రవాహమే కామమువలన కలిగిన వేగమనగా.

కామమునకు విఘ్నములు బాధలు సంభవించినప్పుడుగాని, మనో. బుద్ధీంద్రియములకు ప్రతికూల విషయములు సంప్రాప్తించినప్పుడుగాని, దానికి కారణమైన పదార్థమునందో, వ్యక్తియందో ద్వేషభావము కలిగి అందువలన అంతఃకరణమునందు ఉద్భవించెడి ఉద్రేకమును క్రోధమందురు. ఈ క్రోధముచే అంతఃకరణమున కలిగెడి నానావిధములైన సంకల్ప వికల్పములయొక్క మహాప్రవాహమే క్రోధముచేత కలిగెడి వేగమనగా –

ఈ వేగములు కార్యరూపములోనికి పరిణతి చెందనీయకుండ అరికట్టి, వాటిని కారణసహితముగ వశింపజేయుటకు తగినశక్తిని పొంది వాటిని వశింపచేయుటయే విజయమును సంపాదించుట అనగా. దీనిని సాధించగలిగినవాడే యోగి అనబడును. అతడే నిజమైన సుఖి.

సృష్టిలో మానవులందరును సుఖము కావలయుననియే అభిలషింతురు. దానికై ప్రయత్నింతురు. కాని నిజమైన సుఖమేదియో దాని నెట్లు సాధించవలయునో తెలియకపోవుటచేత, ప్రాపంచిక విషయోపభోగములయందే సుఖమున్నదను భ్రమతో, ఆ విషయోపభోగములనే కోరుచు వాటికొరకే విశ్రాంతిలేక రాత్రిందివములు ప్రయత్నములు

నలుపుచుందురు. తన ప్రయత్నములకు అడ్డువచ్చినను, తనకు సహాయము చేయకపోయినను, క్రోధమునకు పాల్పడుదురు. కాని కామక్రోధములకు వశపడియున్నవారికి ఎన్నటికిని సుఖము దొరకదు.

కామమునకు వశపడినవారు తన లాభమునకై, తల్లి, తండ్రి, భార్య, పతి, పుత్రులు, ధనము, పేరుప్రతిష్ఠలు మొదలగు వాటికొరకును, క్రోధమునకు వశపడినవారు ఇతరులకు అనిష్టము చేయుటకును, అనేక రకములైన అనర్థములు పాపములు చేయుచుందురు. దీనిచే సుఖము లేకపోగా, ఈ లోకములో రోగములు, శోకములు, అవమానములు, అపకీర్తి, అశాంతి, నానావిధములైన బాధలు మొదలగునవి అనుభవించవలయును. పరలోకములో అనేక విధములైన భయంకర నరకయాతనలను అనుభవించవలయును. తరువాత పశు పక్షి క్రిమికీటకాది నీచమైన క్షుద్రమైన జన్మలనెత్తి పలువిధములైన క్లేశములను అనుభవించవలయును. ఈ విధముగా సుఖమును పొందకపోగా, సదా మహాదుఃఖములనే పొందుచుందురు.

ఈ భోగములన్నియును దుఃఖహేతువులు, క్షణభంగురమ్ములు అని తెలిసికొని, కామ క్రోధాది శత్రువర్గముపై పూర్తి విజయమును పొందినవారు వారుమాత్రమే సదా సుఖవంతులుగా ఉందురు. ఈ విషయమే పరమాత్మ ఈ శ్లోకములో ప్రతిపాదించినది.

'స సుఖీ నరః' అని ఇక్కడ నరశబ్దము ప్రయోగించబడినది. దీనిచే తెలియవలసిన విశేషమున్నది. కామ క్రోధాది దుర్గుణము లన్నిటిని పూర్తిగ జయించి, బ్రహ్మలోక పర్యంతములైన సమస్త భోగము లందును పరమవైరాగ్యము కలిగి, సచ్చిదానందఘనపరబ్రహ్మమును పొందినవాడే నిజమైన నరుడు. స్త్రీ పురుష వివక్షతో సంబంధములేదు. అజ్ఞానముచేత మోహితుడై విషయోపభోగములయందలి వ్యసనములో

చిక్కకొని, భగవంతుని మరచిపోయినవాడు, కామ క్రోధాది పరాయణుడై పశు పక్షి శునక సూకరాది జంతువులవలె ఆహారము, నిద్ర, మైథునము, కలహము మొదలగు వాటియందే మగ్నుడై ప్రవర్తించువాడు నరుడుకాడు. నరరూపమున ఉన్న పశువు అని పరమాత్మ భావము.

అ వ తా రి క :

శరీరము ఉండగనే కామక్రోధోద్భవమైన వేగమును అరికట్టినవాడు, నిజమైన సుఖి అని ప్రతిపాదించిన పరమాత్మ, ఆ సుఖస్వరూపమును వివరించుచు, అట్టి వాని స్థితినిగూర్చి చెప్పుచున్నాడు ఈ తరువాతి శ్లోకములో-

శ్లో॥ యోఽంత స్సుఖోఽ న్త రారామః
తథాన్త ర్జ్యోతిరేవ యః
సయోగీ బ్రహ్మనిర్వాణం
బ్రహ్మభూ తోఽధిగచ్ఛతి॥ 24

ప. వి:- యః, అంతస్సుఖః, అంత రారామః, తథా, అంతర్జ్యోతిః, ఏవ, సః, యోగీ, బ్రహ్మనిర్వాణం, బ్రహ్మభూతః, అధిగచ్ఛతి.

టీక :—

యః = ఎవడు,
ఏవ = నిశ్చయముగా,
అంతస్సుఖః = అంతరాత్మగామన్న పరమాత్మయందే సుఖమనుభవించువాడుగాను,
అంతరారామః = అంతరాత్మయైన పరమాత్మయందే ఆనందించువాడుగాను ఉండునో,

యః = ఎవడు,

అంతర్జ్యోతిః = అంతరాత్మయైన పరమాత్మనుగూర్చిన జ్ఞానమే స్పృహయే-గలిగియుండునో,

సః = అట్టివాడు,

యోగీ = యథార్థమైన భగవదనుభవము కలవాడు-

బ్రహ్మభూతః = బ్రహ్మస్వరూపుడే - అతడు

బ్రహ్మనిర్వాణం = పరిపూర్ణ భగవదనుభవానందమును,- పరమ పదమును,

అధిగచ్ఛతి = పొందుచున్నాడు-

తా. బాహ్యవిషయములకు సంబంధించిన సుఖములకై పరుగులుపెట్టక, తనకు అంతరాత్మగా ఉన్న పరమాత్మ యందే సుఖమనుభవించువాడును, అంతరాత్మయైన పరమాత్మయందే ఆనందించువాడును, అంతరాత్మగా వెలుగొందుచున్న ఆ పరమాత్మకు సంబంధించిన జ్ఞానమే - స్పృహయే - కలిగియుండువాడును అగు మహాత్ముడు, యథార్థమైన భగవదనుభవముకల యోగి. అతడు బ్రహ్మ స్వరూపుడే. అతడు పరిపూర్ణ భగవదనుభవానందరూపమగు పరమపదమును పొందుచున్నాడు.

అమృతవాహిని :

యథార్థమైన భగవదనుభవముకల యోగిస్థితినిగూర్చి చెప్పుచున్నాడు పరమాత్మ ఈ శ్లోకములో - "యోఽంతస్సుఖః" అని ప్రారంభించి. అంతరాత్మయైన పరమాత్మయందే సుఖము అనుభవించువాడు అని అర్థము. సుఖము కావలెననికోరుట జీవలక్షణము. సర్వజంతువులును

అట్లు కోరుచునే ఉన్నవి. కాని, నిజముగ సుఖమును పొందుచున్నవా ? లేదు. ఎందుచేత ? యథార్థమైన సుఖమునకు అవకాశములేనిచోట సుఖమును గురించి వెదకుచు తమశక్తియుక్తులను వ్యర్థము చేయుచున్నవి. జంతువులలో శ్రేష్ఠుడు అనబడుచున్న మానవులుకూడ-కోటికి ఏ ఒకడో తప్ప- అంతకు మించిన వివేకములేక వ్యవహరింతురు, యథార్థమైన సుఖమునుండి తమ్మునుతానే వంచించుకొనుచున్నారు.

సుఖము శబ్దస్పర్శరూపరసగంధములు అను బాహ్య విషయములలో ఉన్నదనుకొని యత్నించుటయే ఈ ఆత్మవంచన. యథార్థమైన సుఖము ఈ బాహ్య విషయములలో లేదు. ఈ బాహ్యవిషయములవలన కలుగుచున్నది సుఖభ్రాంతియేగాని యథార్థమైన సుఖముకాదు.

యథార్థమైన సుఖము దేశ కాల పాత్ర అవస్థాదులచేత భంగింపబడదు. మరి విషయానుభవమువల్ల కలిగిన ఈ సుఖము అట్లున్నదా ? ఒకే విషయమువలన ఒక ప్రదేశమున సుఖము పొందినవాడే, అదే విషయమువలన మరొక ప్రదేశమున దుఃఖము పొందుచున్నాడు. ఒక విషయమువలన ఒక కాలమున సుఖమును పొందినవాడు మరొక కాలమున అదే విషయమువలన దుఃఖము పొందుచున్నాడు. ఒకనికి సుఖదాయకమైన విషయమే మరొకనికి దుఃఖదాయకము అగుచున్నది. ఒక అవస్థలో సుఖము కలిగించిన విషయమే మరొకఅవస్థలో దుఃఖము కలిగించుచున్నది. అందుచేతనే బాహ్యవిషయములవలన- అనగా శబ్ద స్పర్శ రూప రస గంధముల వలన- కలుగునది సుఖభ్రాంతికాని యథార్థమైన సుఖముకాదు.

సుఖముకొరకై బాహ్యవిషయములపై ఆధారపడక, యథార్థమైన సుఖము - దేశ కాల పాత్ర అవస్థాదులచే భంగింపబడని సుఖము-భగవదనుగ్రహమువలన, భగవదనుభవమువలన కలుగునని గ్రహించి,

ఆశ్రయించి, తనకు అంతర్యామిగా ఉన్న ఆ పరమాత్మయందే సుఖము అనుభవించువాడు 'అంతస్సుఖుడు'.

అనాదిగా జననమరణ రూప సంసార చక్రమున పరిభ్రమించుచు, అవిరతముగ శ్రాంతిచెందుచున్న- శ్రమించుచున్న-జీవికి, ఏనాటికైన ఈ సంసార చక్రపరిభ్రమణము ముగిసిననాడే విశ్రాంతి. రంగులరాట్నమున కూర్చుండి, ఆ రంగులరాట్నముయొక్క వేగమువలన కనులు తిరుగు చున్న బాలునికి ఆ కనులు తిరుగుట ఎట్లు తప్పును ? రంగులరాట్నము తిరుగుట మానినప్పుడుకదా ! తిరుగుట ఆగినది- విశ్రాంతి లభించినది. అనగా దుఃఖము పోయినది. అది చాలదు. దుఃఖనివృత్తి ఒకటేకాదు కావలసినది- ఆనంద ప్రాప్తికూడ కావలయును. బాలునికి కనులు తిరుగుటకు కారణమైన రంగులరాట్నముయొక్క చలనము ఆగినది- ఆ కనులు తిరుగుట పోయినది. కాని, అదేకాదు బాలునికి కావలసినది- ఆ రంగులరాట్నమునుండి విడివడి తన తల్లి ఒడిలోనికి చేరవలయును. అప్పుడుగాని యథార్థమైన ఆనందమును పొందలేడు. రంగులరాట్నము ఆగుట దుఃఖనివృత్తి. తల్లి ఒడిలోచేరుట ఆనందప్రాప్తి. అట్లే జనన మరణరూపసంసారచక్రపరిభ్రమణము ఆగుటొక్కటేకాదు కావలసి నది. భగవత్ప్రాప్తిరూపమైన యథార్థమైన ఆనందము లభించవలయును. అంతరాత్మగాఉన్న పరమాత్మనుగుర్తించి, ఆశ్రయించి, అట్టి ఆనందము అనుభవించువాడు 'అంతరారాముడు'.

అంతరాత్మగా ఉన్న ఆ పరమాత్మనుగూర్చిన జ్ఞానము- స్పృహ- తప్ప, ఇతర స్పృహలేనివాడు 'అంతర్జ్యోతి'.

అట్టివానికి ఇతరస్పృహ ఉండదు. శరీరము ఉన్నంతవరకు పరమాత్మ సంకల్పము ప్రకారము ఆ శరీరము ద్వారా జరుగవలసిన అన్నిపనులు జరిగిపోవుచునే ఉండును- అయితే, అతనికి ఆయాపనులు

చేయవలయును అను సంకల్పముకాని, అవి తనద్వారా జరుగుచున్నవి అను స్పృహకాని ఉండదు. సర్వకాలసర్వావస్థలయందును అంతరాత్మగా ఉన్న ఆ పరమాత్మకు సంబంధించిన జ్ఞానములోనే- స్పృహలోనే- మునిగి ఉండును.

"పానీయంబులు ద్రావుచున్ కుడుచుచున్ భాషించుచున్ హాస లీ
లా నిద్రాదులు సేయుచున్ నడచుచున్ లక్షించుచున్ సంతత
శ్రీ నారాయణ పాదపద్మయుగళీ చింతామృ తాస్వాద సం
ధానతి" కల ప్రహ్లాదునిస్థితి అట్టిది. అదే యథార్థమైన యోగము. అట్టివాడే యథార్థమైనయోగి.

యథార్థమైనయోగి బ్రహ్మభూతుడే, బ్రహ్మస్వరూపుడే. కొలిమిలో బాగుగకాలి ఎఱ్ఱవారిన ఇనుపగుండు, వస్తుతః ఇనుపగుండే అయినను, అగ్నిగోళమే అగుచున్నదికదా! దానిని సమీపించిన, స్పృశించిన అగ్ని అనుభవములోనికి వచ్చుచున్నది కాని, అయస్సత్త్వముకాదుకదా! అట్లే, బ్రహ్మభూతుడైన అట్టి మహాత్ముని సాహచర్య సాన్నిధ్యములు భగవత్సాహచర్య సాన్నిధ్యములుగనే ఫలించును. అందుచేతనే అట్టి వానిని బ్రహ్మభూతుడు అనినాడు పరమాత్మ. బ్రహ్మభూతుడైన అట్టి యోగి బ్రహ్మనిర్వాణమును - పరిపూర్ణభగవదనుభవానందమును - బ్రహ్మానందమును - పొందును.

ఈ శ్లోకమునందలి "అంతస్సుఖః" "అంతరారామః" "అంతర్జ్యోతిః" అనువానిలోని అంతః అను పదమునకు తనకు అంతరాత్మగా ఉన్న పరమాత్మయందే - అన్న అర్థమేకాక, సర్వసృష్టిలోను వ్యాపించి, సర్వాంతర్యామిగా ఉన్న- అనికూడ చెప్పుకొనవచ్చును. నిజమునకు ఈ రెండు అర్థములు పరస్పర విరుద్ధములు కాకపోవుటేకాదు, పరస్పర పోషకములుకూడ

శ్లో॥ లభన్తే బ్రహ్మనిర్వాణ
మృషయః క్షీణకల్మషాః
ఛిన్నద్వైధా యతాత్మాన
స్సర్వభూతహితే రతాః ॥ ౨౫

ప. వి:- లభన్తే, బ్రహ్మనిర్వాణం, ఋషయః, క్షీణ కల్మషాః, ఛిన్నద్వైధాః, యతాత్మానః, సర్వ భూత హితేరతాః.

టీక :-

క్షీణకల్మషాః = సర్వపాపములు నశించినట్టియును,
ఛిన్నద్వైధాః = ఛిన్నాభిన్నముచేయబడిన శీతోష్ణాది ద్వంద్వము లును, సందేహములును కలిగినట్టియును,
యతాత్మనః = నియమించబడిన మనస్సు కలిగినట్టియును,
సర్వభూతహితేరతాః = సర్వభూతముల విషయమునను హితమునే కోరుచు ప్రవర్తించునట్టియును,
ఋషయః = ద్రష్టలైన మహాత్ములు,
బ్రహ్మనిర్వాణం = పరబ్రహ్మప్రాప్తిని
లభన్తే = పొందుచున్నారు.

తా. శీతోష్ణాది ద్వంద్వములను, సకలసందేహములను, సమూలముగ జయించి మనస్సును పరమాత్మధ్యానమందే నియమించి,సర్వభూతములకును హితమునేకోరి ప్రవర్తించుచు, ఇట్టి యోగ్యాచరణమువలన భగవదనుభవమునకు విరోధ రూపములగు సర్వకల్మషములు నశించినవారైన మహాత్ములు- ద్రష్టలు - పరిపూర్ణ భగవదనుభవమును పొందుచున్నారు.

అమృతవాహిని :-

'క్షీణకల్మషాః' అనగా పుణ్యపాపరూపమైన సర్వకల్మషములు నశించినవారు అని అర్థము. కల్మషముఅనగా పాపమొకటేకాదు, పరిపూర్ణ భగవదనుభవమునకు- మోక్షమునకు - ఆటంకము కలిగించు పుణ్యమును కల్మషమే. అందుచే పాపముచేయకుండుటే కాక, కామ్యకర్మలు కూడ కాక, కేవలము భగవత్సేవారూపకర్మచేయు నిష్కామకర్మయోగులు క్షీణకల్మషులు.

'ఛిన్నద్వైధాః' అనగా ద్వంద్వములను జయించినవారు అని అర్థము. ద్వంద్వములు అనగా శీతోష్ణాదులు - సుఖదుఃఖాదులు. 'శీతోష్ణ సుఖదుఃఖేషు సమః' అన్నట్లు, అన్నిటిని సమముగ చూడగలిగినవారు ద్వంద్వములను జయించినవారు అనవచ్చును. శీతోష్ణములను సమముగ చూడవచ్చును. కష్టసుఖములనుగూడ సమముగ స్వీకరింపవచ్చును. కాని, మానావమానములను సమముగ చూచుట, స్వీకరించుట, కష్టతరము. కీర్తి కాంక్ష, గౌరవముపై అభిమానము- చిట్టచివరివరకు అంటిపెట్టుకొని ఉండునవి. మానావమానములనుగూడ సమముగ చూడగలిగినవాడుగాని ద్వంద్వాతీతుడుకాడు. అట్టి ద్వంద్వాతీతస్థితి అధిగమించినవారు - అనగా పొందినవారు - 'ఛిన్నద్వైధాః' -

'యతాత్మానః' అనగా నియమించబడిన మనస్సుకలవారు అని అర్థము. శీతోష్ణములు, సుఖదుఃఖములు మొదలగు ద్వంద్వములను సమముగ చూడవలయును కనుక, సమముగచూచు ప్రయత్నముచేయుట, చూచుట - అనికాక, మనస్సునందు అన్వ్యగ్రహయే రానిస్థితి సాధించవలయును. ఒకదానియందు ఇష్టము, మరొకదానియందు అనిష్టము, ఇట్టి ఇష్టానిష్టములు, రాగద్వేషములు, మూలముట్టుగ నశించి, ఎల్లవేళల

భగవద్ధ్యానమున నిలిచిన, సర్వమునందును పరమాత్మనే దర్శింపగలిగిన మనస్సుకలవారు 'యతాత్మానః'.

అట్టివారి చర్యలన్నియు కేవలము సర్వభూతములకు హితమును కూర్చునవిగ ఉండుటలో ఆశ్చర్యములేదు. వారికి స్వసంకల్పమే ఉండదు. వారు కర్తలుకారు. వారి దేహేంద్రియాదులు నిమిత్తములుగ చేసికొని, పరమాత్మయే వ్యవహరించుచుండును. బాహ్యదృష్టికి వారుచేయుచున్నట్లు కనబడినను, చేయునది వారుకాదు – పరమాత్మయే. కాని, వ్యావహారికముగ చెప్పవలసివచ్చినప్పుడు వారుచేసినట్లే చెప్పబడును.

కనుక 'సర్వభూతహితేరతాః' అని చెప్పబడినది. అట్టివారు ఋషులు – ద్రష్టలు – పై లక్షణములుకల ద్రష్టలైన ఋషులు పరిపూర్ణ పరబ్రహ్మానుభవమును – బ్రహ్మనిర్వాణమును – పొందుచున్నారు అని వివరించుచున్నాడు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ.

శ్లో॥ కామక్రోధ వియుక్తానాం
యతీనాం యతచేతసామ్
అభితో బ్రహ్మనిర్వాణం
వర్తతే విదితాత్మనామ్ ॥ ౨౬

ప. వి :– కామక్రోధవియుక్తానాం, యతీనాం, యతచేతసామ్, అభితః, బ్రహ్మనిర్వాణం, వర్తతే, విదితాత్మనామ్.

టీక :—

కామక్రోధవియుక్తానాం = కామక్రోధములను పూర్తిగ విడిచి పట్టియు,

యతచేతసాం = మనస్సును జయించినట్టియు,

విదితాత్మనాం = ఆత్మజ్ఞానము పరిపూర్ణముగ కలిగినట్టియు,
యతీనాం = యతీశ్వరులకు,
బ్రహ్మనిర్వాణం = పరిపూర్ణభగవదనుభవరూపమైన ముక్తి,
అభితః = సర్వత్ర,
వర్తతే = కలుగుచున్నది.

తా. కామ క్రోధములను పరిపూర్ణముగ విడిచినట్టియు, మనోజయము సాధించినట్టియు, ఆత్మజ్ఞానమును లభించినట్టియును యతీశ్వరులకు పరిపూర్ణ భగవదనుభవరూపముక్తి సర్వత్ర - దేశకాల పాత్రాది భేదములేకయే-కలుగుచున్నది.

అమృతవాహిని :-

కామ క్రోధాదులను పూర్తిగ విడుచుట యతులకు ప్రథమము' ప్రధానము అగు లక్షణము. సర్వదుర్గుణములకును మూలకారణము కామమే. కామమే క్రోధముగా పరిణమించుచున్నది. ఈ కామక్రోధ వికారములే తక్కిన దుర్గుణములన్నియును. "కామఏష క్రోధఏష రజో గుణ సముద్భవః, మహాశనో మహాపాప్మా విద్ధ్యేన మిహవైరిణమ్" "పాపముచేయుటకు కారణమైనది కామము. ఈ కామమే క్రోధముగా పరిణమించుచున్నది. ఇది,రజోగుణముచేత, పుట్టినది:. ఎంత అనినను కడుపునిండుట లేనిది; మోక్షసంపాదనకు కృషిచేయువానికి ఇది గొప్ప శత్రువు అని తెలిసికొనుము" అనియును, "ధూమే నావ్రియతే వహ్నిః యథాదర్శో మలేనచ, యథోల్బే నావృతో గర్భః తథా తే నేద మావృతం" "పొగచేత అగ్నియును, మలినముచేత అద్దమును, మావిచేత గర్భమును ఆవరింపబడినట్లు ఈ కామముచేత ప్రాణికోటి

అంతయును ఆవరింపబడియున్నది" అనియును మూడవ అధ్యాయమున హెచ్చరించినాడు పరమాత్మ.

కామమువలన క్రోధముపుట్టుచున్నది అనుటకంటె కామమే క్రోధముగా పరిణమించుచున్నది అనుట మేలు. అట్టి కామ క్రోధములను మూలముట్టుగా విడువనినాడు యతి అగుటెట్లు? అంతేకాదు 'యత చేతసాం' నియమింపబడిన మనస్సుకలవారు యతచేతసులు. విడువ వలసినవి విడుచుటతోపాటు అవలంబింపవలసినవి అవలంబించుటకూడ విధికదా! విడువనున్నవి విడుచుటకును అవలంబింపనున్నవి అవలంబించు టకును మనస్సు అధీనమునందుండవలయును. అట్లు మనస్సును అధీ నమువం దుంచుకొనినవారు యతచేతసులు. కామక్రోధములను విడచుటతో పాటు భగవద్ధ్యానమున నిలుచుటకూడ జరిగిననాడు వారు యతచేతసులు అనబడుదురు.

తరువాతిలక్షణము విదితాత్మత. భగవద్ధ్యానమునందు మనస్సు నిలువవలెనన్న భగవత్స్వరూపమునుగూర్చి – తత్త్వమునుగూర్చి – స్పష్టమైన అవగాహన అవసరము. భగవత్తత్త్వమునుగూర్చిన స్పష్టమైన అవగాహన లేనిచో, తక్కిన అన్నిసాధనలను సక్రమముగాచేసినను పూర్ణఫలము లభింపదు. స్పష్టమగు అట్టి అవగాహనకలుగుట భగవ దనుగ్రహమువలనకాని సాధ్యముకాదు. ఆయనకు సంపూర్ణ శరణాగతి చేసినవారికిగాని అట్టి అనుగ్రహము లభింపదు. ఫలితార్థము – సంపూర్ణ ముగ శరణాగతిచేసి, భగవదనుగ్రహము లభించి, తత్ఫలముగ, భగవ త్తత్త్వమునుగూర్చిన స్పష్టమైన అవగాహన పొందినవారే – విదితమైన ఆత్మస్వరూపము కలవారే, అనగా పరమాత్మ స్వరూపము కలవారే – విదితాత్ములు.

ఇచ్చట 'విజితాత్మనాం' అన్న పాఠాంతరముగలదు. జయింప బడిన మనస్సుగలవారు అని చెప్పుకొనవచ్చును. మనస్సును నియమించిన వారు యతచేతసులు - జయించినవారు విజితాత్ములు. నియమించుట కంటె జయించుట పెద్దదికదా! కనుక పునరుక్తిలేదు. అంతేకాక, జయింప బడిన పరమాత్మతత్త్వము కలవారు అనిచెప్పినను అనౌచిత్యములేదు. కేవలము అనుగ్రహస్వరూపుడగు పరమాత్మ భక్తులచేతనో జయింప బడుటకే, వారు చెప్పినట్లు నడచుకొనుటకే సిద్ధముగ ఉండునుగదా! 'అహం భక్తపరాధీనః అస్వతంత్ర ఇవద్విజ' అన్న భాగవతసూక్తియును, 'గీత్వాతు మమనామాని నర్తయేన్మమ సన్నిధౌ, ఇదం బ్రవీమి తే సత్యం క్రీతోఽహం తేన చార్జున!' నా నామసంకీర్తన చేయుచు నృత్యముచేయువానికి నేను అమ్ముడుపోవుచున్నాను' అన్న ప్రతిజ్ఞయును ఇచ్చట స్మరింపదగినవి. అట్టివారికి బ్రహ్మనిర్వాణము - పరిపూర్ణ పరబ్రహ్మానుభవరూపదివ్యానుభూతి - ముక్తి - 'అభితః' అనగా సర్వత్ర - ఎచ్చటబడిన అచ్చటనే - దేశకాల అవస్థాది నియమములులేకుండ లభించును.

ఇచ్చట 'అభితః' అనుపదము చాలప్రధానమై పరిపూర్ణ భగవదనుభవరూపముక్తి కేవలము శరీరపతనానంతరమున లభించును అను భావమును త్రోసివేయుటకై పరమాత్మచేత ప్రయోగింపబడినది. ఇచ్చట ఈ పదమేకాక పందొమ్మిదవ శ్లోకమున 'ఇహైవ తైర్జిత స్సర్గః' అనియును, రాబోవు ఇరువది ఎనిమిదవ శ్లోకమున 'యస్సదా ముక్త ఏవ సః' అనియునుకూడ వివరించుటద్వారా ఈ విషయమునే నొక్కి చెప్పుచున్నాడు పరమాత్మ.

అయితే విశిష్టాద్వైతదర్శనము జీవన్ముక్తస్థితిని ఒప్పలేదన్న భావము లోకమున కలదు. మతాంతరులేకాక విశిష్టాద్వైత పండితులును

పెక్కురు ఇట్లే అనుచున్నారు. కాని భగవద్రామానుజుల భాష్యములు ఆధారముగ విచారించినచో ఈ వాదము నిలువదనియును జీవన్ముక్త పదము ఉపయోగింపకపోయినను, వీరు భావించినట్లు భగవద్రామానుజులు జీవన్ముక్త స్థితినిగూర్చి విరుద్ధాభిప్రాయము కలవారు కారనియును స్పష్ట పడును.

'ఇహైవతై ర్జితస్సర్గః' అన్నచోట భగవద్రామానుజులు 'సాధనానుష్ఠాన దశాయామేవతైః సర్గోజితః సంసారోజితః 'అని వ్యాఖ్యానించిరి. 'యస్సదాముక్త ఏవసః' అను దానిని 'సాధ్యదశాయామివ సాధన దశాయామపి ముక్త ఏవసః' అని వ్యాఖ్యానించిరి. పై పంక్తులలోని 'సాధనానుష్ఠానదశ' 'సాధనదశ' అన్నపదములు ఆధారముగా సాధ్యదశ యందలి అనుభవము సాధనయందు కలుగుట అసంగతముకనుక ఇచ్చట సంసారోజితః అనగా జితప్రాయః అనియును, సదాముక్త ఏవ అనగా ముక్తప్రాయ ఏవ అనియును చెప్పుచున్నారు చాలామంది పెద్దలు.

సాధ్యదశ అనగా పొందదగినస్థితి అని అర్థము. పొందదగినస్థితి ఏది? శరీరపతనానంతరము అప్రాకృతము, పంచోపనిషన్మయము అగు స్థాన విశేషము- పరమపదము - పొంది, నిత్యసూరులతోకలిసి సాయుజ్యముక్తి నందుట - ఇది సాధ్యదశ. సాధనదశ అనగా సాధనకు ఆధారభూతమగు శరీరగతస్థితి. ఈ శరీరగతస్థితిలో భగవత్సేవా రూపముగాచేయు దిన చర్య అనుష్ఠానము. సాధనదశ అనినను, సాధనానుష్ఠానదశ అనినను ఇట్లు అన్వయించుట యుక్తము. పరమపదమును పొందినప్పుడు సంసారము ఎట్లు జితము అని చెప్పబడునో, ఇచ్చట శరీరగత స్థితిలో, భగవత్సేవా రూపయజ్ఞముగ జీవితము గడుపుచున్నను, అట్లే సంసారము జితము. అట్టివానికి బంధనములేదు అని అర్థము. బంధనము లేకుండుట ముక్తి అనుటలో తప్పేమి? సాధ్యదశయందు ఎట్లు ముక్తుడో, సాధన

దశయందును అట్టే ముక్తుడు అని విస్పష్టగా భగవద్రామానుజులు చెప్పుచున్నారు. అనగా పరమపదము పొందినవారు ఎట్లు ముక్తులో, ఇట్టిస్థితి పొందినవారు శరీరగతస్థితిలో ఉన్నను అట్లు ముక్తులే అనియే దానిభావము.

సాధనానుష్ఠానదశ అనగా శరీరగతస్థితి అనుటకుకూడ భగవద్రామానుజుల భాష్యమున ఆధారము కలదు. ఈ అయిదవ అధ్యాయము నందే "శక్నోతీహైవ యస్సోఢుం ప్రాక్ శరీరవిమోక్షణాత్" అన్న శ్లోకమునకు భాష్యము వ్రాయుచు 'శరీర విమోక్షణాత్ ప్రాగిహైవ – సాధనానుష్ఠాన దశాయామేవ' 'శరీర విమోక్షణమునకు ముందే – అనగా సాధనానుష్ఠానదశయందే' – అని వివరించిరి. దానినిబట్టి పై అన్వయము సవ్యమైనదే అని స్పష్టమగుచున్నది.

అయితే ఈ 'శక్నోతీహైవ....' అన్న శ్లోకవ్యాఖ్యలో చివర 'స యుక్తః – ఆత్మానుభవాయ అర్హః; స ఏవ శరీరవిమోక్షణోత్తర కాల మాత్మానుభవైకసుఖః సంపత్స్యతే' అని వ్రాసిరి. దీనినిబట్టి ఆత్మానుభవమునకు – అనగా భగవదనుభవమునకు – అర్హత శరీరము ఉండగనే కలిగినను, భగవదనుభవరూప మోక్షము శరీరవిమోక్షణానంతరమే కలుగును అని తెలుచున్నది కదా అన్న పూర్వపక్షము రావచ్చును. కాని ఇచ్చట జాగ్రత్తతో పరిశీలించినచో అట్టి పూర్వపక్షమునకు అవకాశము ఉండదు. అర్హత కలిగినతరువాత ఫలప్రాప్తికి విలంబనము ఉండదు భగవద్రాజ్యములో. భగవదనుభవార్హత కలిగిన క్షణమునందే అనుభవము కలిగితీరవలయును. భగవదనుభవము పొందినవానిని బాధింపగల ప్రజ్ఞ ప్రకృతికే ఉన్నచో, ప్రకృతి భగవంతునికంటె శక్తి సంపన్నమైనదిగా చెప్పవలసివచ్చును. విడువవలసిన ప్రకృతి బాధ విడిచిన తరువాత, కలుగవలసిన భగవదనుభవము కలిగిన తరువాత,

ఇంకను ఆతనిని బద్ధుడే అనుట అసంగతము. మరి అప్రాకృతము, పంచోపనిషణ్మయము అయిన పరమపద లోకమునకు పోవుట మిగిలినది కదా అనిన, అందుచేతనే 'జీవత్' అను విశేషణము ముందుంచబడినది. ఆభేదము అనుభవమున లేదు. ఇప్పుడు శరీరగతుడై యుండియును ప్రకృతిబాధ లేనివాడు, భగవదనుభవానందము కలవాడు. అప్పుడు శరీరములేదు. ఆ అప్రాకృత పరమపదమున ఈ ప్రకృతిబాధ లేక భగవదనుభవానందము కలవాడు. భేదమొక్కటే – శరీరగతస్థితి, లేనిస్థితి.

ఇక – 'శరీర విమోక్ష ణోత్తరకాల మాత్మానుభవైక సుఖః సంపత్స్యతే' అన్నచోట ఏక అన్నపదము ప్రధానముగ గమనింప వలయును. పరమపదమువందు భగవదనుభవానందమున – బ్రహ్మా నందమున ఓలలాడుటతప్ప, దాసస్పృహతో, కింకర భావముతో ఆయన చేత అనుభవింపబడుటతప్ప వేరుగ అనుష్ఠానములేదు. కర్మలేదు. అందుచే శరీర విమోక్షణోత్తరకాలమందు ఆత్మానుభవైకసుఖము – అనుభవము తక్క వేరొకటి లేనిసుఖము – పొందును. శరీర విమోక్ష ణాత్పూర్వము సేవారూపయజ్ఞముగ, స్వసంకల్పము లేకయే, పరమాత్మ చేతిలో పరికర మాత్రముగ ఉపయోగపడుచు ఉండును. "పానీయంబులు ద్రావుచున్ గుడుచుచున్ .... సంతత శ్రీనారాయణ పాదపద్మయుగళీ చింతామృ తాస్వాద సంధానుండై" ఏతద్విశ్వమును మరచిన ప్రహ్లాదుని స్థితిలో ఉండును అన్నమాట. అందుచేతనే శరీరగతస్థితిలోని ఈ తక్కువ వేవియును లేకుండుటను సూచించుచు 'ఆత్మానుభవైకసుఖః సంపత్స్యతే' అనినారు భగవద్రామానుజులు.

ఇదికాక శ్రీభాష్యమున నాల్గవ అధ్యాయము రెండవ పాదమందలి ఏడవ సూత్రము 'సమానా చాసృత్యుపక్రమా దమృతత్వం చానుపోష్య'

అన్న దానికి భాష్యము వ్రాయుచు, ఉత్క్రమణము పండిత పామరులకు సమానమే అని సిద్ధాంతము చేసినారు. ఆ సందర్భమున ముందుగ పూర్వ పక్షవాదము ప్రతిపాదించుచు "ఇయ ముత్క్రాన్తిః కిం విద్వ దవిదుషో స్సమానా ? ఉత అవిదుషఏ వేతివింతాయాం అవిదుషఏ వేతిప్రాప్తం: కుతః ? విదు షోఽత్రైవ అమృతత్వ వచనాత్ ఉత్క్రాన్త్యభావాత్ విదుషో హ్యత్రైవ అమృత త్వం శ్రావ్యతే యదా సర్వే ప్రముచ్యన్తే కామా యేఽస్య హృది స్థితాః, అథ మర్త్యోఽమృతో భవతి అత్ర బ్రహ్మ సమశ్నుత' ఇతి – ఏవం ప్రాప్తే అభిధీయతే 'సమానా చాసృ త్యుపక్రమాత్' ఇతి – విదుషో ప్యాసృ త్యుపక్రమాత్ ఉత్క్రాన్తి స్సమానా" అని సిద్ధాంతీకరించిరి. పండితులకు, పామరులకు కూడ నాడీ ప్రవేశమునకు ముందు ఉత్క్రాన్తి సమానమే. నాడీ ప్రవేశసమయమున పామరులకు నూటఒక్క నాడులలో ఏదో ఒకనాడి ద్వారమున ఉత్క్రమ ణము జరుగవచ్చును. కాని, పండితులకు శిరస్సును భేదించుకొనిపోవు సుషుమ్న అను నాడీ విశేషముద్వారా ఉత్క్రమణము సిద్ధించుచున్నది. అదే భేదము. మొత్తముమీద ఉత్క్రమణము పండితులకును అనివార్యము అని భగవద్రామానుజుల సిద్ధాంత సారాంశము.

పండితులకు ఉత్క్రాన్తిలేదు అనువారు కాఠకశ్రుతి ప్రమాణముగ చూపుటచే, వీరును ఉత్క్రమణముకలదు అనుటకు మరొకకాఠకశ్రుతినే ప్రమాణముగ చూపుచు, పూర్వపక్షులు ఉదాహరించిన శ్రుతిని కాదన కుండ, దానినికూడ ఈ సిద్ధాంతమునకు అనుకూలముగ వ్యాఖ్యానించి సమన్వయపరచినారు. ఈ సందర్భమున ఆ శ్రుతియందున్న 'అత్ర బ్రహ్మ సమశ్నుతే' అను దానిని సమన్వయించుచు, "ఉపాసనవేలాయాం తథా బ్రహ్మమభవః తద్విషయమి త్యభిప్రాయః" అని వివరించిరి.

ఇచ్చటనే బ్రహ్మమును పొందును అన్నమాటకు ఉపాసనవేళలో కలుగు బ్రహ్మానుభవమే ఇచ్చట ఉద్దేశింపబడినది – అని భగవద్రామానుజులు వ్రాయుటచే సర్వకాల సర్వావస్థలయందును తెంపులేని పరబ్రహ్మానుభవము జీవించి యుండగా సాధ్యము కాదనియును పరిమితమైన ఉపాసనవేళలో కలుగు తాత్కాలికానుభూతియే ఆ మంత్రమున ఉద్దేశింపబడినది అనియును భగవద్రామానుజుల అభిప్రాయముగా వ్యాఖ్యానించుచున్నారు.

కాని ఇది సరికాదు అనిపించును.

ఉపాసనవేళ అనియును, కానివేళ అనియును రెండువేళలు ఉండవుయోగికి. తొమ్మిదవ అధ్యాయమున "సతతం కీర్తయంతో మాం" అన్న శ్లోకమును వ్యాఖ్యానించుచు "అత్యర్థ మత్ప్రియత్వేన మత్కీర్తన యతన నమస్కారై ర్వినా క్షణాణుమాత్రే ప్యాత్మధారణ మలభమానాః మద్గుణవిశేషవాచీని నామాని శ్రుత్వా పులకాంచితసర్వాంగాః హర్షగద్గదకంఠాః నారాయణ కృష్ణ వాసుదేవ ఇత్యేవమాదీని నామాని సతతం కీర్తయంతః" అన్న భగవద్రామానుజుల దృష్టిలో అట్టియోగికి ఉపాసనవేళ కానివేళ ఎట్లుండును? పరమపదగతస్థితిలో అనుభూతితక్క ఉపాసన ఉండదు. అందుచేత శరీరగతస్థితిని ఉద్దేశించి వాడినదే ఉపాసనవేళ అన్న పదము. ఫలితార్థము భగవద్రామానుజుల దృష్టిలో సాధనదశ, ఉపాసనవేళ అనునవి శరీరగతస్థితిని తెలియజేయుపదములు.

అయితే "తదాపీతే స్సంసార వ్యపదేశాత్" (౪-౨-౮) అన్న సూత్రమును వ్యాఖ్యానించుచు "అపీతిః – అప్యయః బ్రహ్మప్రాప్తిః సాచార్చిరాదినా మార్గేణ దేశవిశేషం గత్వా ఇతివక్ష్యతే" ఆతదవస్థా ప్రాప్తేః సంసారః – దేహసంబంధ లక్షణోహి వ్యపదిశ్యతే తస్య

'తావదేవ చిరం యావ న్నవిమోక్ష్యేఽథ సంపత్స్యే' ఇతి. అశ్వఇవ రోమాణి విధూయ పాపం చంద్రఇవ రాహో ర్ముఖాత్ ప్రముచ్య ధూత్వా శరీర మకృతం కృతాత్మా బ్రహ్మలోక మభిసంభవానీతి" అని వ్రాసిరి.

దీనినిబట్టి వారిభావము మరొక విధముగ చెప్పవచ్చుననుటకు వీలులేదు. ఏలయన ఈ సందర్భమందు చర్చ ముఖ్యముగ విద్వాంసులకు సైతము ఉత్క్రమణము కలదు. అనుటను సమర్థించుచు సాగినది. ప్రధానాశయము ఉత్క్రమణము కలదా లేదా అనునదేకాని, శరీరగతుడై ఉండగా భగవదనుభవము సంభవమా కాదా అనునదికాదు. 'అతదవస్థా ప్రాప్తే స్సంసారః' అనుచోట సంసారమనగా దేహసంబంధము - దేహముతో కూడి ఉండుట. దేహముతో సంబంధము - కూడి ఉండుట వరకు - కాదనినవారెవరు ? జీవన్ముక్తి అంగీకరించినవారుమాత్రము ప్రారబ్ధ పూర్తివరకు శరీరగతస్థితి అనివార్యమని అంగీకరింపలేదా ? కాగా, శరీరమునందు ఉన్నను, అస్పృహ - సంగము - ఉండదు గనుక అది బంధనముగ అనిపించదు. అనిపించక పోవుటేకాదు - అది బంధనముకాదు.

"సూక్ష్మం ప్రమాణతశ్చ తథోపలబ్ధేః (४-२-९) అను తరువాతి సూత్రవ్యాఖ్యానములోకల 'ఇతశ్చ విదుషోఽపి బన్ధో నాత్ర దగ్ధః యతః సూక్ష్మశరీర మనువర్తతే' అనుపంక్తిలోని బంధశబ్దమునకు శరీరముతో కూడి ఉనికి అనియే భావము. పూర్వసూత్ర వ్యాఖ్యలోని 'తస్య తావదేవ చిరం యావ న్నవిమోక్ష్యే అథ సంపత్స్యే' అన్నశ్రుతిలో ప్రాదేశిక పరమపదప్రాప్తి ఉద్దేశింపబడినదేకాని భగవదనుభవజనితానందప్రాప్తి కాదు.

విద్యాప్రాప్తికి ఫలముగ ఉత్తరపూర్వాఘముల - అనగా ఆగామి సంచితముల - అశ్లేషవినాశముచెప్పి, విద్యామాహాత్మ్యముచే నశింపక ప్రారబ్ధమే శరీరస్థితి హేతుభూతముగ ఉండును అని వివరించిరి. సంచితాగాములు బ్రహ్మవిద్యా మాహాత్మ్యముచే నశింపగా, ప్రారబ్ధము అనుభవముచే నశింపగా, ఇక ఆతనికి పాపము ఎట్లుండును? "అశ్వఇవ రోమాణి విధూయ పాపం, చంద్రఇవ రాహోర్ముఖాత్ప్రముచ్య......" అన్నచోట చెప్పబడిన పాప మెక్కడిది? నిజమునకు అది పాపముకాదు. శరీరముతోడి సంబంధమే అచ్చట పాపముగా నిర్దేశింపబడినది. అట్లే "ఇతశ్చ విదుషోఽపి బంధో నాత్ర దగ్ధః" అన్నచోటకూడ బంధము అనగా సూక్ష్మశరీరముతో కూడిన ఉనికి అనియే అర్థము. అది బంధము కాదా అనిన, సర్వదా, సర్వథా ఆత్మావలోకనశీలుడై ఉండువానికి శరీర స్పృహ ఉండినగదా బంధము; అట్టిస్పృహయే లేనివానికి బంధమెచ్చట? కాదు, ఇచ్చట బంధః అని వాడబడినది గనుక బంధము అనియే చెప్ప వలయును అనినచో సంసారోజితః - సంసారము జయింపబడినది - అన్నచోట జితప్రాయమని ఏల చెప్పవలయును? ఇట్టి సందర్భములలో భగవద్రామానుజుల యథార్థాభిప్రాయము ఏది అను జిజ్ఞాసతో వ్యవహ రింపవలయును. కేవలము రామానుజుల గ్రంథములను పరిశీలించినచో, వారు జీవన్ముక్తి అన్నపదము వాడకపోయినను, అట్టి అనుభవముయొక్క ఉనికిని వ్యతిరేకింపలేదనియును, విద్వాంసునికి ఉత్క్రమణమే లేదు అను వాదమును ఖండించు సందర్భమున వచ్చిన ఈచర్చను ఈవిధముగ సమన్వయము చేసికొనవలయుననియును అమృతవాహిని అభిప్రాయము.

అట్టి అనుభవము కలిగినవాడు జన్మరాహిత్యమును, ప్రాదేశిక పరమపదప్రాప్తినికూడ ఇచ్ఛగింపడు. అందుచేతనే కులశేఖరులు "నాస్థాధర్మే......" అన్నశ్లోకములో వరుసగా ధర్మార్థకామములను త్రోసి

పుచ్చి, అంతటితో ఆగక "జన్మజన్మాంతరేపి........" అనుటమూలమున జన్మరాహిత్యరూపమును, ప్రాదేశిక పరమపదప్రాప్తి రూపమును అగు ముక్తిని సైతము తిరస్కరించినారు. పట్టి అనుభవముకలిగినను, శరీర గతస్థితి బంధనమే అను సిద్ధాంతమే అంగీకరించినచో, కులశేఖరులు బంధనమునే కోరుకొనిరని చెప్పవలయును. అది సరికాదు. భగవదను గ్రహమువలన ఆ అనుభూతి కలిగిన క్షణమునుండి, ఇక ప్రకృతి ఆతనిని ఏమియు చేయలేదు. అతనికి పతనభయమును లేదు. అనుభవము పరమపదమునందలి అనుభవమునకు అభిన్నమైనది. ఇక ఈ శరీరముతో ఉన్నచో, ఇతరచేతనులకు సేవచేయు అవకాశము అధికముగ కలదు – కనుకనే వారు అట్లు సెలవిచ్చిరి.

జీవన్ముక్తులు అన్నపదము భగవద్రామానుజులు ఉపయోగింపలేదు కాని రామానుజుల అవతారమే అని విశ్వసింపబడుచున్న మనవాళ మహాముని ఆస్థానమందలి అష్టదిగ్గజములలో ఒకరు – ఎఱుంబిఅప్పా అనువారు 'విలక్షణమోక్షాధికారి నిర్ణయము' అను తమ గ్రంథములో జీవన్ముక్తులు అను పదమునుగూడ ప్రయోగించినారు. *

సారాంశముగ ఈ శ్లోకమున 'అభితః' అనుట మూలమున కృష్ణపరమాత్మ దేశకాల అవస్థాది నియమములు లేకయే భగవదను భవమును ప్రతిపాదించినాడు అని అమృతవాహిని అభిప్రాయము.

---

* 'విలక్షణ మోక్షాధికారి నిర్ణయము' యొక్క ఆంధ్రానువాదమునుబట్టి ఇది వ్రాయుచున్నాము. మూల తమిళగ్రంథము చూచుట సందర్భ పడలేదు. – వ్యాఖ్యాత.

శ్లో॥ స్పర్శా న్కృత్వా బహి ర్బాహ్యాన్
చక్షుశ్చై వాంతరే భ్రువోః
ప్రాణాపానౌ సమౌ కృత్వా
నాసాభ్యంతర చారిణౌ ॥ ౨౭

శ్లో॥ యతేంద్రియమనోబుద్ధిః
ముని ర్మోక్షపరాయణః
విగతేచ్ఛా భయక్రోధః
య స్సదా ముక్తఏవ సః ॥ ౨౮

ప. వి :- స్పర్శాన్, కృత్వా, బహిః, బాహ్యాన్, చక్షుః, చ, ఏవ, అంతరే, భ్రువోః, ప్రాణాపానౌ, సమౌ, కృత్వా, నాసాభ్యంతరచారిణౌ.

ప. వి :- యతేంద్రియమనోబుద్ధిః, మునిః, మోక్షపరాయణః, విగతేచ్ఛా భయక్రోధః, యః, సదా, ముక్తః, ఏవ, సః.

టీక :—

బాహ్యాన్ = బాహ్యములైన
స్పర్శాన్ = విషయములను
బహిరేవకృత్వా = త్రోసివుచ్చి
చ = మరియు
చక్షుః = దృష్టిని
భ్రువోః మధ్యేః = భ్రూమధ్యమంచు (విలిపి)

నాసాభ్యంతరచారిణౌ = ముక్కులో ఆడుచుండెడి
ప్రాణాపానౌ = ఉచ్ఛ్వాస నిశ్వాసములను
సమౌకృత్వా = సమముగచేసి,
యః = ఎవడు
యతేంద్రియ మనోబుద్ధిః = ఇంద్రియములను, మనస్సును, బుద్ధిని నియమించినవాడో,
విగతేచ్ఛాభయక్రోధః = ఇచ్ఛ, భయము, క్రోధము పూర్తిగ నశించినవాడో,
మోక్షపరాయణః = మోక్షమునందు పూర్ణమైన నిష్ఠగలిగినవాడో,
సః = అట్టి,
మునిః = ముని,
సదా = ఎల్లప్పుడును,
ముక్తఏవ = ముక్తుడే.

తా. బాహ్యవిషయములను దూరముగ త్రోసిపుచ్చి, దృష్టిని భ్రూమధ్యమందు నిలిపి, ముక్కులో సంచరించు ప్రాణాపానములను - ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసములను - సమముగ చేసి, మనోబుద్ధీంద్రియములను నియమించి, ఆశాభయ క్రోధములను పూర్తిగ నశింపజేసికొనినవారు, మోక్షమే ప్రయోజనముగాగల మునులు ఎప్పుడును ముక్తులే. అనగా జీవించియున్నను ముక్తులే అనిభావము.

అమృతవాహిని :-

బాహ్యవిషయములను దూరముగ త్రోసిపుచ్చి, దృష్టిని భ్రూమధ్య మందు నిలిపి, ప్రాణాపానగతులను సమముచేయుట మునియొక్క లక్ష

జముగా చెప్పుచున్నాడు పరమాత్మ. ఇందు బాహ్యవిషయములు అనగా బాహ్య విషయాభిలాష, ప్రాకృతములైన శబ్దస్పర్శ రూపరసగంధములు అనుభవించుటకై పడు తపన. అది ముందుగ దూరముగ త్రోసిపుచ్చ వలయును. ఆనందానుభవము కొరకై కదా ఈ విషయములనుకోరుట ! అట్టి ఆనందానుభవము వీనివలన సాధ్యముకాకపోవుటేకాక ఇవి ఆనందానుభవమునకు ఆటంకములుకూడ అను సత్యమును మననము చేసి కొనుట మూలమున ఇది సాధింపవచ్చును.

ఇక రెండవది దృష్టిని భ్రూమధ్యమందు నిలుపుట. భ్రూమధ్యము ప్రణవస్థానము. మంత్రజప సమయమునను, ధ్యానసమయమునను దృష్టి భ్రూమధ్యమందు నిలుపుట యోగసంప్రదాయము. అంతేకాక, భ్రూమధ్య స్థానీయమైన ప్రణవమునందే సదా దృష్టినినిలిపియుంచుటగాకూడ దీనిని సమన్వయించుకొనినచో, ఐకకాలికముగాకాక సార్వకాలికముగాకూడ చెప్పవచ్చును. ఇచ్చట దృష్టిని ఉద్దేశించి 'చక్షుః' అని ప్రయోగించుటచే, పై బాహ్యవిషయములు అన్నప్పుడు జ్ఞానేంద్రియ విషయములు వచ్చినవి గనుక కర్మేంద్రియములన్నింటికి ఇది ఉపలక్షణముగచెప్పి, కర్మేంద్రియ వ్యాపారములన్నియు భగవత్సేవారూపముగ రూపొందించుకొనవలసినదిగా హెచ్చరించినాడు పరమాత్మ అనియు చెప్పుకొనవచ్చును. ప్రాణాపానము లను సమముచేయుట తరువాతి లక్షణము. "ప్రాణోఽపాన స్సమాన శ్చోదాన వ్యానౌచ వాయవః" అని అయిదువాయువులు. శరీరమునందు వాని స్థానములు నిర్దేశింపబడియే ఉన్నవి- "హృది ప్రాణో గు దేపాన స్సమానో నాభిసంస్థితః ఉదానః కంఠదేశస్థో వ్యాన స్సర్వశరీరగః" అని. అధోముఖముగ మలములను బయటకు వెడలించువాయువును అపానము అందురు. కాని, ఇచ్చట "నాసాభ్యంతరచారిణౌ" అన్న విశేషణము

ప్రయోగించుటచే ఇచ్చట ప్రాణాపానములు అనగా ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసములు అని చెప్పవలయును.

ఉచ్ఛ్వాస నిశ్వాసములు సమముగ - సమగతికలవిగా - చేయవలయును. ఇది ప్రాణాయామసాధనమునకు లక్ష్యమైనది. సరియగు గురువులభించి సక్రమరీతిలో సాధన జరిగిననేతప్ప ప్రాణాయామ సాధన ప్రమాద భూయిష్ఠము. ఇందుకు మరొకరీతికలదు ఏదైన సమాక్షరములు కల నామమును తీసికొని, మనస్సున అది ఉచ్చరించుకొనుచు సగభాగమున ఉచ్ఛ్వాసము, సగభాగమున నిశ్వాసము చొప్పున అభ్యాసము చేసినచో ఇది సులభసాధ్యము. కొంతికాలమునకు సహజముగనే ఉచ్ఛ్వాస నిశ్వాసములు సమగతి కలిగి ఏర్పడును. అజపామంత్రమని ప్రసిద్ధిపొందిన 'హంసః' అనునది క్రమగతిలో 'హంసోహంసోహంసో' అనురీతిలో ఉచ్ఛ్వాస నిశ్వాసలను కలిపి సాధనచేసి, సహజసమస్థితిని సాధించుట ప్రాచీనులు సూచించినమార్గము. అట్లే, 'రామ' మొదలైన నామములను ఉపయోగింపవచ్చును. ఇది సాధించినవాడు యతేంద్రియ మనోబుద్ధి కాగలడు. విగతేచ్ఛాభయక్రోధుడు కాగలడు. మోక్షపరాయణుడైన ఇట్టి ముని ఎల్లప్పుడును ముక్తుడే.

బాహ్యవిషయామభవరతిని దూరముగ త్రోసిపుచ్చుటచే ఇంద్రియ జయము సిద్ధము. దృష్టిని భ్రూమధ్యమందు నిలుపుటచే, అనగా, భ్రూమధ్య స్థానీయమైన ప్రణవమందు మాత్రమే దృష్టికలిగియుండుటచే మరొకదానియందు పోవుటకు అవకాశమే కలుగదుకదా మనస్సుకు ; ఆవిధముగ మనోజయము సిద్ధించును. ప్రాణాపానములను, ఉచ్ఛ్వాస నిశ్వాసములను - నామజపముద్వారా సమగతి కలవిగా చేయుటచే ఆవిధముగ జరుగు అవిరత నామజపముచేతను, సమగతికల ఉచ్ఛ్వాస

నిశ్వాసములచేతను - అనగా సహజసిద్ధమైన ప్రాణాయామముచేతను - బుద్ధినిర్మలమై శుద్ధసత్త్వమగును. ఆవిధముగ బుద్ధిజయము సిద్ధించును. అట్టివాడు 'యతేంద్రియమనోబుద్ధి' అట్టివాడు విగతేచ్ఛాభయ క్రోధుడు కూడ.

క్రోధమునకు మూలము తన ప్రయోజనమునకు భంగముకలుగు చున్నదను భయము. ఒకవస్తువునందో, అనుభవమునందో తీవ్రమైన అభిరతి ఉన్నవాడే, అది పోవునో, దానికి భంగముకలుగునో అను భయము సంభవించును. అనగా, భయమునకు మూలము ఇచ్ఛ. బాహ్య విషయానుభవరతి నశించినవాడు ఇక ఇచ్ఛకు తావేది? ఇచ్ఛలేనివాడు భయములేదు. భయములేనివానికి క్రోధమునకు అవకాశమేలేదు అందుచే అన్నింటికి మూలముగ బాహ్యవిషయానుభవరతిని దూరముగ త్రోసిపుచ్చ వలయును అని హెచ్చరించినాడు పరమాత్మ.

ఇన్ని సాధించినవాడు మోక్షపరాయణుడు. మోక్షమందే నిష్ఠ గలవాడు. పరాయణుడు అనగా నిష్ఠకలవాడు, అనగా, అది సాధించనిదే నిలువలేనివాడు, ప్రాణములు నిలుపలేనివాడు అని చెప్పవలయును. ముముక్షువు అను పదము మోక్షకాంక్ష ప్రారంభమైన వారికందరకు వాడ బడుచున్నను, అది గౌణము. ముఖ్యార్థమునమాత్రము భగవదనుభవ రూప మోక్షము పొందితీరవలయుననెడి పరమార్తితో విలంబనము సహింపలేనిస్థితిలో - ఆ అనుభవము పొందక ప్రాణములు నిలుపలేని స్థితిలో - ఉన్నవాడే ముముక్షువు, మోక్షపరాయణుడు. వానినే ముని అనవలయును. ముని అనగా ఆత్మావలోకనశీలుడు. అట్టివాడు ఎప్పుడు ఎక్కడ ఎట్లు ఉన్నను ముక్తుడే. సర్వమునందు బాహ్యాభ్యంతరములలో

పర్వదా పరమాత్మనే దర్శించుచు అనుభవించుచున్న అతడు ముక్తుడుకాక బద్ధుడెట్లగును ?

శ్లో॥ భోక్తారం యజ్ఞతపసాం
సర్వలోకమహేశ్వరం
సుహృదం సర్వభూతానాం
జ్ఞాత్వా మాం శాంతి మృచ్ఛతి ॥ 29

ప. వి :- భోక్తారం, యజ్ఞతపసాం, సర్వలోకమహేశ్వరం, సుహృదం, సర్వభూతానాం, జ్ఞాత్వా, మాం, శాంతిం, ఋచ్ఛతి.

టీక :—

మామ్ = నన్ను,
యజ్ఞతపసాం = యజ్ఞములకు, తపస్సులకు,
భోక్తారం = భోక్తగా,
సర్వలోక మహేశ్వరం=సర్వలోకములకు, దేవతలకు ప్రభువుగా,
సర్వభూతానాం = సర్వజీవులకు
సుహృదం = మిత్రునిగా, మేలుకోరువానివిగా
జ్ఞాత్వా = తెలిసికొని
శాంతిం = శాంతిని
ఋచ్ఛతి = పొందుచున్నాడు.

తా. సమస్తమైన యజ్ఞములకు, తపస్సులకు నేనే భోక్తను. సమస్తలోకములకు, దేవతలకు నేనే ప్రభుడను. సమస్త

ప్రాణులకు నేనే మేలుచేయువాడను. అట్టి నన్ను తెలిసికొనిన వాడు నా అనుభవరూపమగు శాంతిని పొందుచున్నాడు.

అ మృ త వా హి ని :-

సమస్త యజ్ఞములకూ, తపస్సులకూ నేనే భోక్తను అని నిష్కర్షగ చెప్పుచున్నాడు పరమాత్మ. లోకమున అనేక ప్రయోజనముల కోరి యజ్ఞయాగాదులు చేయబడుచున్నవి. ఒక్కొక్కయజ్ఞమున ఒక్కొక్కదేవత ప్రధానముగ అర్చింపబడుచున్నట్లు తోచుచున్నది. అట్లు అర్చించుటచే ఆ యా దేవతల అధికార పరిధులకు లోబడిన ఫలములను మాత్రమే యజమాని పొందుచున్నాడు. నిజమునకు అన్ని యజ్ఞములకు భోక్త పరమాత్మయే. అంతేకాక, స్వార్థదృష్టితోకాక పదిమందికి ఉపకరించు ఏ సత్కార్యము తలపెట్టినను అది యజ్ఞమనియే చెప్ప వలయును. అట్టి సత్కార్యముల ఫలము ప్రత్యక్షముగ తోడివారు అనుభవించుచున్నట్లు కనబడినను, అది ఆ రూపముగ అనుభవించువాడు పరమాత్మయే. అందుచే, సమస్త యజ్ఞములకును తానే భోక్తగా నిర్ధారించిచెప్పినాడు పరమాత్మ అట్లే సర్వతపస్సులకును – సర్వోపాసన లకును – ఆయనయే భోక్త. ఎప్పుడు ఎక్కడ ఎవరు ఏ రూప నామము లను అర్చించినను, ఉపాసించినను, ఆ అర్చనలు, ఉపాసనలు చెందు నది ఆయనకే ఎందుచేత? సర్వలోకములకు, సర్వదేవతలకు ప్రభువు ఆ పరమాత్మయే. దయాసముద్రుడు కనుక సర్వులకు ఆయన సుహృత్తు– మిత్రుడు, మేలు చేయువాడు. పరమాత్మనుగూర్చిన ఈ జ్ఞానము కలిగిన వాడు. శాంతిని – భగవదనుభవరూప ముక్తిని– పొందుచున్నాడు.

ఇచ్చట 'మాం' 'నన్ను' అని చెప్పుటచే – సగుణోపాసన

చేసినను, నిర్గుణోపాసనచేసినను, చివరకు పొందునది సగుణసాకారతత్త్వ
మగు తనసే అని సిద్ధాంతీకరించుచు పరమాత్మ ఈ అధ్యాయమును
ముగించుచున్నాడు.

ఇతి శ్రీమద్భగవద్గీతా సూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం
యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జున సంవాదే కర్మసన్న్యాస
యోగోనామ పంచమోఽధ్యాయః

ఇతి శ్రీ పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యాణాం
శ్రీ యదుగిరి యతిరాజ సంపత్కుమార యతీంద్రాణాం
శిష్యేన సీతారామయతినా విరచితే అమృతవాహినీ
నామక గీతాభాష్యే కర్మసన్న్యాసయోగోనామ
పంచమోఽధ్యాయః.

